อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล

ณ เมรุวัดธาตุทอง

เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

สาร์ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘
เวลา ๑๗.๐๐ น.

อภินันทนาการ

จาก

พลเรือเอก อดุล ตุลยานนท์

อนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล

ณ เมรุวัดธาตุทอง
เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘

เวลา ๑๗.๐๐ น.



คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล

ชาตะ วันที่ 21 ตุลาคม 2441

มรณะ วันที่ 17 มิถุนายน 2528

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๑๗๘๐๗

สำนักพระราชวัง

๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิงศพ นางจำนงค์ ธีระกุล เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดธาตุทอง กรุงเทพมหานคร

วันเสาร์ ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๒๘ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง

วิชัย/พิมพ์/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นางจำนงค์ ธีระกุล เพื่อทราบ เครื่องพระราชทานเพลิง และเจ้าพนักงานผู้เชิญมานี้ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

นางจำนงค์ ธีระกุล ได้ถึงแก่กรรม เมื่อวันจันทร์ที่ 17 มิถุนายน 2528 ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานเพลิงศพเป็นกรณีพิเศษ ณ ฌาปน-สถานวัดธาตุทอง เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร ในวันเสาร์ที่ 7 ธันวาคม 2528 เวลา 17.00 น. นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมและเป็นเกียรติอันสูงสุดยิ่ง แก่ **นางจำนงค์ ธีระกุล** และครอบครัว อย่างหาที่สุดมิได้ พระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ หากนาง**จำนงค์ ธีระกุล** ทราบด้วยญาณวิถีใด คงจะปลื้มปิติซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ อย่างหาที่สุดมิได้เช่นเดียวกัน

ข้าพระพุทธเจ้า **พลตำรวจตรีทวี ธีระกุล** และธิดาของ**นางจำนงค์ ธีระกุล** ขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างสุดซึ้งยากที่จะหาสิ่งใดเปรียบเทียบได้ และจะเทิดทูนไว้เหนือเกล้าฯ เป็นศิริมงคลแก่วงศ์ตระกูลตลอดกาลนาน

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า พลตำรวจตรี ทวี ธีระกุล

คำปรารภ

บรรดาลูก ๆ พากันปลื้มปีติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบจาก[redacted]หมายรับสั่งที่ 11807 จากสำนักพระราชวังว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานเพลิงศพ นางจำนงค์ ธีระ-กุล เป็นกรณีพิเศษ จึงได้ปรึกษากันว่าในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ควรจะได้จัดพิมพ์หนังสือที่เป็นประโยชน์ขึ้นสักเล่มหนึ่งเพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงคุณแม่สำหรับพิมพ์แจกเป็นวิทยาทานแด่ท่านที่เคารพและญาติมิตรที่ได้ให้เกียรติมาในงานนี้ ในที่สุดตกลงเห็นพ้องต้องกันลงมติจัดพิมพ์หนังสืออนุ-สรณ์เล่มนี้ขึ้นโดยมีธรรมะเรื่อง **"คิริมานนทสูตร"** ซึ่งได้รับอนุญาตจากพระ-เดชพระคุณพระเทพปัญญามุนี เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส กับพระธรรมเทศนาเรื่อง **"บ้านที่แท้จริง"** และคติธรรมของ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) ซึ่งคุณสมชาย ยุวานนท์ หัวหน้าชมรมพุทธศาสตร์เอสโซ่อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ได้ หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แด่ท่านทั้งหลาย ขออุทิศกุศลผลบุญทั้งปวงนี้ให้แก่คุณจำนงค์ ธีระกุล ซึ่งเป็นที่เคารพรักของลูกทุกคน ตามควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพนั้นด้วย เทอญ

จาก ลูกของคุณแม่



เคารพคุณแม่ ในวันสวดอภิธรรม



วันสวดอภิธรรมคุณแม่

รายนามผู้เป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพคุณแม่จำนงค์ ธีระกุล
วันที่ 17 - 23 มิถุนายน 2528 ณ วัดธาตุทอง

วันจันทร์ที่ 17 มิถุนายน 2528	คุณสว่าง ฉายสิว, คุณกรองจิตต์ คุณทิพวรรณ และ คุณอัญชลี วีระโสภณ
วันอังคารที่ 18 มิถุนายน 2528	คุณทองอ่อน อันไชยะ บุตร - ธิดา
วันพุธที่ 19 มิถุนายน 2528	บุตร - ธิดา - หลาน คุณพ่อช่วง วีระโสภณ
วันพฤหัสบดีที่ 20 มิถุนายน 2528	คณะศึกษาศาสตร์ - ภาควิชาการบริการ มศว.
วันศุกร์ที่ 21 มิถุนายน 2528	โรงเรียนปทุมคงคา
วันเสาร์ที่ 22 มิถุนายน 2528	คุณสมัคร - คุณสำราญ เทียนสุวรรณ, ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1 บริษัทไทยมาพรรณเทรดดิ้ง จำกัด, กลุ่มโรงงานทอผ้าขนหนูพระประแดง
วันอาทิตย์ที่ 23 มิถุนายน 2528	ตระกูลวรุตบางกูร

(บรรจุศพ)

รายนามผู้นำพวงหรีดมาเคารพศพคุณแม่จำนงค์ ธีระกุล
วันที่ 17 - 23 มิถุนายน 2528
ณ วัดธาตุทอง กทม.

1. บ.ไทยมาพรรณเทรดดิ้ง จก.
2. โรงเรียนชุมชนบางบ่อ
3. นวลศรี ซื่อสกุล และลูก ๆ
4. บริหารการศึกษา รุ่น 7 มศว.ประสานมิตร
5. โรงพยาบาลเพชรเวช
6. อนันต์ - วารุณี อัศวโภคิน
7. MR.AND MRS.CAMPBELL
8. สโมสรอาจารย์และข้าราชการ มศว.ประสานมิตร
9. ป.นำชัยค้าไม้เสาเข็ม บางนา
10. คุณชายนิด โง้วศิริมณี
11. นิสิตปริญญาโท วิชาเอกการบริหารการศึกษา รุ่น 12
12. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
13. สำนักหอสมุดกลาง มศว.ประสานมิตร
14. พ.ต.ต.ไพโรจน์ ประดิษฐวัฒนา
15. นายแพทย์สุทธิ - สุธีรา บุรารักษ์
16. คณะครูอาจารย์ ร.รปทุมคงคา
17. หมวดภาษาอังกฤษปทุมคงคา
18. สมาคมผู้ปกครองและครูร.ร.ปทุมคงคา
19. ชลอ - กรองจิตต์ ลือสัมพันธ์
20. ทิพวรรณ - อัญชลี วีระโสภณ
21. นิสิตโทบริหารฯ รุ่น 13
22. คณะภคินีพระหฤทัยฯ ขอร่วมอาลัย
23. ครอบครัวโชติกพานิช

24. คณะศึกษาศาสตร์ มศว.ประสานมิตร
25. บ.สมุทรพิทักษ์กิจ จำกัด
26. ประวัติ - อุไรพร วีระโสภณ และครอบครัว
27. วิสุทธิ์ - บุญยืน เสริมศักดิ์สกุล
28. การบริหารการศึกษา รุ่น 9
30. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
31. กนก - วรี เทพหัสดินฯ
32. บุตร - หลาน คุณพ่อช่วง วีระโสภณ
33. ต.ม.ธ.ก.รุ่น 1
34. พ.ต.ท.วีระ - เปรมฤดี วงศ์ทองคำ
35. สมาคมเกียรตินิยมการศึกษา
36. คุณศิริ สมจิตร กาญจนาภรณ์ พร้อมบุตร-ธิดา
37. สวนอาหาร กุ้งหลวง ปิ่นเกล้า
38. คณะกรรมการหมู่บ้านเมืองทอง 2/1
39. วัฒนา อัศวเหม, ดร.สนั่น พัธโนทัย, สมัคร เทียนสุวรรณ, ประเสริฐ สุขวัฒน์
40. ทองอ่อน อ้นไชยะ และบุตร - ธิดา
41. นิสิตปริญญาโท บริหารการศึกษา รุ่น 10
42. คุณสุรินทร์ ตุลยวัฒนจิต
43. คณะศึกษาศาสตร์ มศว.ประสานมิตร
44. กลุ่มอมรพันธ์เคหะกิจ

นอกจากนี้ยังมีผู้นำพวงมาลัยและแจกันดอกไม้สดมาร่วมเคารพศพอีกหลายรายแต่เจ้าภาพมิได้จดบันทึกไว้จึงขออภัยมาในโอกาสนี้ด้วย

ชีวะประวัติ

คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2441 ณ บ้านตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทร-ปราการ เป็นธิดาคนสุดท้องของพ่อหมอแดง คุณแม่สิน เผือกแดง ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนนามสกุลใหม่เป็น "วีระโสภณ" มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน รวม 4 คน คือ

1. นายช่วง วีระโสภณ (ถึงแก่กรรม)
2. นางเงิน เผือกวัฒนะ (ถึงแก่กรรม)
3. หมื่นคำนึงราชการ (ทองคำ วีระโสภณ) (ถึงแก่กรรม)
4. นางจำนงค์ ธีระกุล

ขณะเมื่ออายุ 21 ปี คุณแม่ได้สมรสกับคุณพ่อชำนาญ ธีระกุล อดีตศึกษาธิการอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ได้ย้ายติดตามสามีมาตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ คุณแม่มีบุตรธิดาที่ยังมีชีวิตอยู่รวม 5 คน คือ

1. น.ส.สัจจา ธีระกุล
2. พล.ต.ต.ทวี ธีระกุล
3. น.ส.เกสร ธีระกุล
4. รศ.สุพิชญา ธีระกุล
5. รศ.ดร.วิจิตร วรุตบางกูร (สมรสกับนายประวิทย์ วรุตบางกูร)

คุณแม่จำนงค์ เป็นผู้มีความขยันขันแข็ง อดทนในการประกอบการงาน ไม่กลัวความเหนื่อยยาก มีความละเอียดถี่ถ้วน ชอบความสะอาดเรียบร้อย มีพรสวรรค์ในการเป็นผู้มีฝีมือในการปรุงอาหารคาวหวาน มีใจโอบอ้อมอารี ชอบสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีใครมาขอความช่วยเหลือ ถ้าคุณแม่สา-มารถช่วยได้แล้วจะช่วยทันที รักญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย มีใจฝักใฝ่ในการบุญกุศลและศีลธรรม เลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยตนเองด้วยความเหนื่อยยาก ครั้นเมื่อบุตรเติบโตก็มิได้อาศัยแรงงานเลย เพราะบุตรธิดาต้องจากบ้านไปศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่เล็ก ๆ บั้นปลายชีวิตหลังจากหมดปัญหาเลี้ยงดูบุตรธิดาแล้วคุณ-

แม่ได้เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามวัดต่าง ๆ ครั้งละหลาย ๆ เดือน เมื่อกลับจากปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้ว คุณแม่ได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นประจำ ตอนก่อนนอนและตื่นนอนเวลา 04.00 น. เสมอ เว้นไว้แต่วันที่มีกิจจำเป็นเท่านั้น คุณแม่เป็นผู้ปรุงอาหารเองเพื่อใส่บาตรหน้าบ้านตอนเช้าทุก ๆ วัน ที่พระภิกษุมาบิณฑบาต ถืออุโบสถศีลทุกวันธัมมัสสวนะตลอดพรรษา แม้นอกพรรษาคุณแม่ก็ยังถือปฏิบัติหากมีเพื่อนอยู่ถืออุโบสถศีลด้วยกัน ทุกวันเกี่ยวกับวันทำบุญทางศาสนาคุณแม่ต้องจัดอาหาร คาวหวานไปทำบุญ ถือศีล ฟังธรรมเป็นประจำ นอกจากนี้คุณแม่ยังได้ร่วมบริจาคทรัพย์สร้างโบสถ์ วิหาร ฟังธรรมเป็นประจำ เป็นเจ้าภาพบวชพระภิกษุไว้หลายองค์ ถ้าใครขาดทุนทรัพย์ในการบวชพระคุณแม่ต้องบริจาคเงินซื้อไตรจีวรให้พร้อมเสร็จ ใครเรี่ยไรเกี่ยวกับการทำบุญคุณแม่ไม่เคยปฏิเสธ คุณแม่จะทำมากบ้างน้อยบ้างตามศรัทธา เฉพาะอย่างยิ่งในงานฌาปนกิจของญาติและเพื่อนๆ คุณแม่ต้องพยายามไปร่วมด้วยเสมอ แม้อายุมากแล้วการเดินทางไม่สะดวก ลูก ๆ บอกไม่ควรไปเพียงแต่ช่วยเหลือในเรื่องทุนทรัพย์ร่วมกุศลก็พอแล้ว แต่คุณแม่บอกว่าต้องไปเพราะเป็นการพบกันครั้งสุดท้ายแล้ว ด้วยคุณธรรมเหล่านี้ คุณแม่จึงเป็นที่รัก นับถือในบรรดาวงศ์ญาติ คนรู้จักกันเพื่อถืออุโบสถศีลเป็นส่วนมาก

คุณแม่ได้ใช้ชีวิตอย่างเป็นสุขสบายจนกระทั่งอายุประมาณ 81 ปี จึงได้ย้ายออกจากบ้านเดิมบางบ่อมาอยู่กับบุตรธิดาที่กรุงเทพมหานครและจังหวัดพิษณุโลก เพื่อบุตรธิดาจะได้ดูแลได้อย่างใกล้ชิด จนวาระสุดท้าย คุณแม่อยู่ประจำบ้านธิดาคนเล็กชื่อ **ดร.วิจิตร วรุตบางกูร** ตามปกติคุณแม่เป็นคนแข็งแรงมักจะเดินทางไปเยี่ยมบุตรหลานอยู่เป็นนิจ เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 87 คุณแม่เริ่มมีอาการป่วยเป็นไข้หวัดต้องเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลเพชรเวชซึ่งถือว่าเป็นโรงพยาบาลประจำตัวของคุณแม่ คุณแม่เข้า ๆ ออก ๆ รักษาตัวอยู่โรง-พยาบาลแห่งนี้จนแพทย์และพยาบาลจำคุณแม่ได้อย่างแม่นยำ ครั้งสุดท้ายคุณแม่ล้มป่วยเป็นโรคน้ำท่วมปอดทั้งสองข้างแพทย์และพยาบาลได้ทำการรักษาพยาบาลอย่างสุดความสามารถ คุณแม่มีสติดีมากแม้มีอาการน่าวิตกแล้วก็ตามคุณแม่ยังสั่งให้นำเงินไปบริจาคให้ **"น้องผู้หิวโหย"** (มูลนิธิพัฒนาการเด็ก) เมื่อตอนเข้าห้อง ไอ.ซี.ยู.แล้วคุณแม่ยังสั่งมอบเงินให้กับโรงเรียนชุมชนบาง

บ่อ เพื่อสร้างซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปประจำสถานศึกษาเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อแพทย์จะเจาะปอดทั้งสองข้างเพื่อสูบเอาน้ำออก คุณแม่ก็ยอมให้เจาะโดยดี คุณแม่เริ่มหายใจไม่สะดวกและเบื่ออาหาร แพทย์ต้องใช้อ๊อกซิเจนช่วยในการหายใจและให้อาหารทางเส้นโลหิต เนื่องจากความชราและอ่อนเพลียอาการของโรคมีแต่ทรุดลงจนที่สุดแพทย์ต้องนำเข้าห้องไอ.ซี.ยู ครั้งสุดท้ายนี้ คุณแม่เข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลนี้ได้ 9 วันคุณแม่ก็ถึงแก่กรรม ด้วยหัวใจวาย ด้วยความสงบ เมื่อเวลา 07.00 น. ของวันที่ 17 มิถุนายน 2528 รวมอายุได้ 86 ปี 7 เดือน 8 วัน

รำลึกถึงคุณแม่

ถ้านับเวลาย้อนหลังไปในอดีตประมาณ 7ปีเศษ เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2520 ลูกได้สูญเสีย คุณพ่อชำนาญ ธีระกุล ซึ่งเป็นร่มโพธิ์ทองของลูกในครั้งนั้น แม้จะได้นำความวิปโยคโศกเศร้าแก่ลูกสุดประมาณก็ตาม แต่ลูกก็ยังมีความอุ่นใจที่ยังมีคุณแม่จำนงค์ ธีระกุล อยู่เป็นมิ่งขวัญ เป็นร่มโพธิ์ทองของลูกอีกหนึ่งคน ลูกไม่เคยนึกเลยว่า ในวันที่ 17 มิถุนายน 2528 นี้จะต้องมาสูญเสียคุณแม่ไปอีก ทั้งนี้เพราะตามปกติแล้ว คุณแม่มีสุขภาพแข็งแรงดี มักจะเดินทางไปทำบุญที่วัดมงคลโคธาวาส ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการเป็นประจำ และแม้จะมีอายุมากแล้วและสังขารจะแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาก็ตาม คุณแม่มีสติและความทรงจำดีมากไม่หลงใหลไปตามวัยชรา ดังเช่นคนอื่น ๆ ซึ่งมักจะมีความจำเลอะเลือนและตามืดมัวสายตาและดวงตาคุณแม่ ยังคงสภาพปกติ ลูก ๆ เคยคิดกันว่าคุณแม่จะต้องมีอายุยืนยาวถึง 90 ปี เป็นอย่างน้อยในด้านพระพุทธศาสนาคุณแม่เป็นผู้ยึดมั่นในพระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคง โดยการบำเพ็ญกุศลทานบริจาคเงินสร้างถาวรวัตถุเป็นเนืองนิจ โดยเฉพาะการทำบุญตามประเพณีในเทศกาลต่าง ๆ ในกลางปี พ.ศ. 2528 คุณแม่เริ่มมีอาการป่วยเจ็บต้องเข้ารับการรักษาจากแพทย์โรง-พยาบาลหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายได้มีอาการป่วยเป็นโรคน้ำท่วมปอดและมีอาการบวมที่เท้า และอวัยวะบางแห่ง มีอาการอ่อนเพลียหายใจหอบ เบื่ออาหาร ครั้นวันที่ 10 มิถุนายน 2528 ลูกจึงได้นำส่งโรงพยาบาลเพชรเวช ซึ่งแพทย์และพยาบาลได้ทำการตรวจรักษาอย่างสุดความสามารถ ระหว่างรับการรักษาลูกได้เห็นว่าคุณแม่มีกำลังใจดีมาก มีจิตใจเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยว เมื่อแพทย์ขอทำการผ่าตัด หรือ เจาะอวัยวะเพื่อทำการตรวจรักษาเอาน้ำออกจากปอด ทุกครั้งคุณแม่จะตอบตกลงยินยอมให้แพทย์ทำตามความประสงค์ในทันทีทันใดนั้นเอง โดยปราศจากการลังเลใจ หรือ เกรงกลัวต่อความเจ็บปวดที่จะได้รับระหว่างที่คุณแม่นอนพักรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาล มีอาการทรงกับทรุดเรื่อยมาและไม่ยอมรับประทานอาหาร ร่างกายซูบผอมจนในที่สุด คุณแม่ก็ได้สิ้นลมหายใจไปอย่างสงบ เมื่อเวลาประมาณ 07.00 น. ของวันที่ 17 มิถุนายน 2528 รวมอายุได้ 86 ปีเศษ นับเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของลูก การ

จากไปของคุณแม่แม้ว่าจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ว่าไม่มีใครจะอยู่ค้ำฟ้าได้แต่ลูกก็อดที่อาลัยและว้าเหว่มิได้ นับแต่นี้ไป ลูกทุกคนสิ้นที่ปรึกษาแล้ว ลูกได้แต่หวลระลึกถึงพระคุณของแม่ที่ได้ให้ความรัก ความเมตตา เสียสละรับภาระ ทะนุบำรุงเลี้ยงลูกมาด้วยความยากลำบาก แต่ก็ด้วยความมานะอดทนที่จะเลี้ยงดูลูกให้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ด้วยดีเท่าเทียมกับบรรดาผู้ที่มีฐานะดีทั้งหลาย ครั้นเมื่อลูกเจริญวัยพอที่จะเข้าศึกษาเล่าเรียนคุณแม่มองการไกลทราบดีถึงคุณค่าของการศึกษาว่าจะทำให้ลูกก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองมีอาชีพและมีอนาคต ได้ทุ่มเทในด้านการศึกษาโดยพยายามส่งลูกทุกคนเข้าเรียนในสถานศึกษาที่ดี ทำให้ลูกของคุณแม่ทุกคนประสพความสำเร็จในชีวิตมีความรู้ประดับกายอาศัยเลี้ยงชีพอยู่จนทุกวันนี้ ลูกขอถ่ายทอดคำสอนและเรื่องราวบางประการของคุณแม่ไว้เพื่อเป็นการระลึกถึงและเพื่อเป็นการเทิดทูนพระคุณของคุณแม่ ในขณะที่คุณแม่ยังมีชีวิตอยู่ สิ่งหนึ่งที่คุณแม่กระทำอยู่เสมอคือ เป็นผู้ผสมผสานในระหว่างเครือญาติทั้งหลาย ซึ่งต่างก็แยกย้ายกันอยู่ห่างไกลด้วยการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนบรรดาญาติ พี่น้องลูกหลาน และพร่ำสอนเสมอว่า การที่ญาติพี่น้องเชิญไปในงานต่าง ๆ นั้น แสดงว่าเขายังนับถือเราว่าเป็นญาติของเขาอยู่ คุณแม่จะยิ้มแย้มแจ่มใสมีความสุขมากที่ได้พูดคุยกับบรรดาญาติพี่น้อง และลูกหลานที่ไปเยี่ยมเยียนทุกครั้ง คุณแม่เป็นคนขยันไม่ชอบอยู่นิ่งเฉยมักจะกระทำกิจการต่าง ๆ ด้วยตนเองเสมอ คุณแม่มีแต่การให้อยู่ตลอดเวลา ไม่มีอะไรที่คุณแม่จะให้ไม่ได้ รวมตลอดทั้งการให้อย่างสูงสุดคือ การสอนลูกให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ให้ซื่อสัตย์ สุจริต ต่อตำแหน่งหน้าที่การงาน มีคุณธรรม ไม่มืดมน โดยมิได้มุ่งหวังสิ่งใดตอบแทน นับตั้งแต่นี้ไปคงจะเหลือแต่ความทรงจำถึงเหตุการณ์อันงดงามที่คุณแม่มีต่อลูก และลูกจำต้องฝ่าฝืนคำสั่งครั้งสุดท้ายของคุณแม่ที่ได้สั่งไว้ว่า ให้สวดเพียงสามคืนแล้วเผาตามหลักประหยัดที่ว่า “กินง่าย อยู่ง่าย ตายเงียบ” เพื่อมิให้สิ้นเปลืองแต่โดยเหตุที่ว่า คุณแม่มีลูกมากจึงยาวนาน โดยมีการสวดพระอภิธรรมถึงเจ็ดคืน และเก็บไว้ร้อยกว่าวัน ลูกจึงต้องยอมเป็นคนหัวดื้อ ไม่ทำตามคำสั่งของคุณแม่ซึ่งต้องจัดงานให้สมเกียรติเท่าเทียมกับงานพระราชทานเพลิงศพของคุณพ่อ

*ขอกุศลผลบุญและความดีทั้งหลายที่คุณแม่ได้ประกอบมาแล้วตลอดชีวิตและกุศลที่บรรดาญาติพี่น้องลูกหลานทั้งหลายได้รับบำเพ็ญอุทิศให้นี้ จงอำนวยผลดลบรรดาลให้ดวงวิญญาณของ***คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล*** จงประสพแต่ความสุขสันติในสัมปรายภพด้วยเทอญ*

จาก ลูก

คำไว้อาลัยของลูก

เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน 2528 เวลาประมาณ 06.00 น.เศษ ลูกได้รับโทรศัพท์จากน้องให้รีบไปโรงพยาบาลเพชรเวชด่วน เพราะว่าแม่มีอาการไม่ดีแล้ว ซึ่งขณะนั้นลูกกำลังเตรียมตัวจะไปอยู่เป็นเพื่อนแม่ที่โรงพยาบาลอยู่พอดีเพื่อดูแลแม่แทนน้อง ๆ ซึ่งต้องไปทำงานตามหน้าที่เพราะยังรับราชการอยู่ ลูกรีบไปโดยด่วนแต่ก็ไม่ทันเพราะแม่ได้จากลูกไปเสียแล้ว แม่จากลูกไปอย่างไม่มีวันกลับ เป็นการสูญเสียครั้งใหญ่และครั้งสุดท้ายของลูก หลังจากลูกได้สูญสิ้นพ่อไปก่อนแล้วครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2520 การจากไปของแม่นำความเสียใจมาสู่ลูกสุดที่จะประมาณ ขณะเมื่อแม่เริ่มป่วยลูกได้จุดธูปขอชีวิตแม่ต่อคุณพระศรีรัตนตรัยและพระกาฬมหาเทวา ขอชีวิตแม่ให้อยู่ต่ออีก 2 ปี โดยเอาอายุของลูกทอนลง 2 ปี เพื่อไปต่อให้แม่ ในที่สุดลูกก็ช่วยแม่ไม่ได้ เพราะกำหนดอายุขัยของแม่ได้สิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ มีการเกิดขึ้นก็ย่อมมีการดับลงเป็นธรรมดา ไม่มีใครฝ่าฝืนกฎธรรมชาติอันนี้ไปได้ เดิมลูกสิ้นพ่อยังมีแม่ บัดนี้ลูกหมดทั้งพ่อทั้งแม่แล้ว ต่อไปลูกจะได้รับความรัก ความอบอุ่นเหมือนดังความรัก ความเมตตาที่พ่อแม่เคยให้ลูกจากใครอีกเล่า แม่เป็นคนมีฝีมือในการปรุงอาหาร เวลาลูกอยากทานอะไรแม่จะรีบทำให้ตามความประสงค์เสมอ ลูกยังจำได้แม่เคยพูดว่า "เวลานี้ลูกอยากกินอะไรแม่ทำให้กินเสมอ เมื่อเวลาแม่แก่แล้วอยากกินอะไร ลูก ๆ จะทำให้แม่กินเหมือนแม่ทำให้ลูกไหมหนอ" แต่ข้อนี้เป็นอันว่าแม่ไม่ต้องวิตก เพราะลูก ๆ ของแม่ทุกคนมีฐานะไม่ขัดสน แม่จึงทานอาหารที่ลูก ๆ นำไปให้ไม่ทันเสียอีก แม่เป็นคนขยัน รู้จักใช้รู้จักกิน ไม่ตระหนี่จนเกินไปและก็ไม่เป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ลูก ๆ ทุกคนของแม่ได้รับการศึกษา จนสามารถรับราชการได้ทุกคน แม้ลูกบางคนต้องจากแม่ไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ แม่จะคิดถึงและเป็นห่วงมากแม่ก็ต้องตัดใจเพราะอนาคตของลูก เมื่อตอนลูกชายไปศึกษาที่ยุโรป และ สหรัฐอเมริกา แม่ไม่ใคร่ห่วงเท่าไรนัก แต่ลูกสาวนั้นแม่เป็นห่วงมาก แม่สวดมนต์อธิษฐานขอความคุ้มครองจากพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คุ้มครองลูกตั้งแต่ลูกเริ่มขึ้นเครื่องบินทีเดียว แม่ส่งอาหารแห้งใส่หีบใส่กล่องส่งไปให้เสมอ – เมื่อลูกต้องการที่บ้านแม่มีมะม่วงอยู่หลายต้น แม่ทำมะม่วงกวนส่งข้ามน้ำข้ามทะเลไปให้

สุพิชญาและวิจิตรจนถึงสหรัฐอเมริกาและเพราะรู้ว่าลูกชอบทาน เมื่อตอนวิจิตรสอบชิงทุนไปทำปริญญาโท คราวแรกที่มหาวิทยาลัยแห่งประเทศฟิลิป-ปินส์ หลังจากเรียนสำเร็จแล้ว เมื่อกลับมาประเทศไทย สิ่งแรกที่วิจิตรต้องการคือ แกงส้มผักกะเฉดฝีมือแม่ ซึ่งบ่นอยากทานนักหนาตลอด 2 ปี ที่เรียนอยู่ต่างประเทศ ทั้งพ่อและแม่ได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้ความรัก ความกรุณาแก่ลูกทุกคน พระคุณของพ่อและแม่ไม่สามารถจะหาอะไรมาเปรียบเทียบได้ แม่ล้มป่วยลงครั้งใดลูกไม่เคยทอดทิ้งแม่ รีบนำแม่เข้าโรงพยาบาลให้ได้รับการรักษาพยาบาลโดยด่วนเสมอมา เฉพาะอย่างยิ่งแม่รักเด็กผู้ชาย แต่แม่ก็มีลูกชายเพียงคนเดียวซึ่งแม่รักมาก ได้ฝากฝังการทำฌาปนกิจไว้กับลูกคนนี้ การทำฌาปน-กิจที่แม่สั่งไว้ก็คือ "สวด 3 คืนแล้วเผาเลย" แต่ลูก ๆ ของแม่ทำตามความประ-สงค์ของแม่ไม่ได้ ลูกจะต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่แม่ของลูกเท่าที่ลูกสามารถจะทำได้ แม่เคยจากเคหะสถานไปอยู่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหลายครั้งหลายหน หลังจากกลับมาแล้วแม่มิได้ทอดทิ้งได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นประจำทุกวัน เว้นแต่วันอันมีธุระจำเป็นและป่วยไข้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้ลูกจึงต้องทำหนังสือแจกในงานฌาปนกิจของแม่ด้วย **"ศิริมานนทสูตร"** ซึ่งเป็นหนังสือแนะทางพระนิพพาน แม้จะอ่านยากไม่ชวนอ่าน แต่ก็เป็นแก่นสารของพุทธศาสนาและเป็นจุดหมายปลายทางของพุทธศาสนา ในข้อที่ไม่ยึดมั่นถือในรูปในนามทั้งปวง พระพุทธเจ้าไม่ทรงมีพระพุทธประสงค์ให้พวกเราชาวพุทธ ยินดี พอใจ อยู่เพียงแต่ความสุขในชั้นสวรรค์ ชั้นพรหมเท่านั้น เพราะยังไม่หมดสิ้นจากทุกข์ อันเกิดจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และอาสวะกิเลสทั้งหลาย ให้มุ่งตรงสู่ทางพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง คือพระนิพพานเป็นที่สุด **ขอวิญ-ญาณของแม่สถิตย์อยู่ ณ สถานใดขอให้แม่รับรู้การกระทำของลูกและอนุ-โมทนาในส่วนกุศล ที่ลูกได้ทำให้แล้ว ขอแม่ของลูกจงมีความสุขยิ่ง ๆ จนตราบเท่าเข้าพระนิพพานด้วยเทอญ.**

จากลูก

สัจจา ธีระกุล

ช่วงชีวิตหนึ่งของแม่

แม่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ที่บางบ่อ สมุทรปราการ มีความพอใจกับวิถีชี-วิตสันโดษ แม้ว่าบางครั้งจะขาดความสะดวกสบายก็ตาม ลูก ๆ จะผลัดกันไปเยี่ยมเยียนเสมอเมื่อมีโอกาส เมื่อป่วยไข้ก็จะมีดิฉันและครอบครัว หรือไม่ก็พี่ทวีจัดการนำส่งโรงพยาบาล การดูแลเฝ้าอาการเป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะผลัดเวียนกันไป แม้ว่านุชจะรับราชการอยู่ต่างจังหวัดก็พยายามปลีกตัวมาเยี่ยม ความจริงแล้ว แม่น่าจะมาอยู่กับลูก ๆ นานแล้ว แต่แม่ไม่ตัดสินใจเพราะเหตุผลหลายประการ เช่น เกรงจะเป็นภาระของลูก เกรงจะไม่ได้ไปวัด เกรงจะเหงาด้วยไม่มีเพื่อนและห่างไกลลูกหลาน และที่เกรงมากที่สุดคือ เกรงจะเป็นอัมพาตเพราะไม่ได้ทำงาน ฯลฯ

แม่มีโรคประจำตัวอยู่บ้าง เช่น มีอาการปวดแสบปวดร้อนตามผิวหนังและร่างกาย เมื่อถูกแดดหรือถูกอากาศร้อน ซึ่งทราบภายหลังว่า เป็นอาการของสตรีสูงอายุส่วนใหญ่ที่ขาดฮอร์โมน นอกจากนี้ ก็มีอาการหลอดลมอักเสบเรื้อรัง และโรคหัวใจ ลูก ๆ เห็นควรที่แม่ต้องมาอยู่ใกล้ชิดลูก ๆ แล้ว พี่นุช (สุพิชญา)จึงเป็นคนแรกที่รับไปอยู่ที่พิษณุโลก อยู่ได้ระยะหนึ่งก็เบื่อความเงียบเหงาห่างไกลลูกหลาน ประกอบกับอ่อนแอมากขึ้น ดิฉันและครอบครัวจึงรับมาอยู่ด้วย เพื่ออยู่ใกล้แพทย์ประจำตัว ไม่ต้องเดินทางรับส่งอย่างแต่ก่อน ประกอบกับช่วงนี้ ดิฉันมีลูกอ่อนจึงเป็นเหตุผลที่ดี ที่จะให้แม่มาอยู่เป็นเพื่อนหลาน แม่จึงยอมมาหลังจากลังเลใจด้วยเกรงใจลูกเขยอยู่ระยะหนึ่ง

แม่เป็นคนขยันมาก อยู่ว่างไม่ค่อยได้ เป็นคนรักความสะอาด ละเอียดถี่ถ้วนสมบูรณ์แบบ เป็นคนประหยัดแต่ใจบุญ และใจน้อยควบคู่กันไป ช่วงที่แม่มาอยู่กับเราระยะแรก ๆ แม่จึงอึดอัดใจต่อการปรับตัวต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัวสมัยใหม่อยู่บ้าง แม่จึงมีความสุขและความไม่สบายใจคละกันไป โชคดีที่ลูก หลาน เหลน หมั่นมาเยี่ยมเยียนและรับไปเที่ยว รับไปพักระยะสั้น ๆ ด้วย แม่จึงมีที่พักผ่อนหย่อนอารมณ์บ้าง ความไม่สบายใจของแม่เกิดจากการเป็นคนขยัน สะอาด ละเอียดถี่ถ้วนของแม่ แม่อยากเห็นทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นระเบียบตามต้องการและต้องการให้เราประหยัด เพื่อจะได้มีชีวิตที่มั่นคงมาก ๆ ในวันหน้า แต่ต่อมา แม่ปรับตัวได้ดีขึ้นเรื่องบ่นว่าวิตกกังวล จึงมี

น้อยลงและแม่มีความสุขมากขึ้น

กิจวัตรประจำวันของแม่คือ ตื่นเดินจงกรมแต่เช้ามืด สวดมนต์ ถ้ายังไม่สว่างแม่จะนอนต่อ ตอนเช้าก็จะเข้าครัวหุงหา อุ่นกับข้าว เสร็จแล้วก็จัดการคลุกข้าวให้สุนัข รับประทานอาหารเช้าแล้วก็นอนพัก และนั่งวิปัสสนาไปเรื่อย ๆ หลังจากอาหารกลางวันก็จะนอนพักสักครู่ แล้วก็จะเริ่มงานที่แม่ชอบและถนัดมาก นั่นก็คือ ทำอาหาร เราจะซื้อใส่ปิ่นโตเช้าไป 3 อย่าง และให้แม่ทำเพิ่ม 1 – 2 อย่างตามที่แม่ต้องการและอยากรับประทานเสาร์ – อาทิตย์ยุ่งหน่อยเพราะไม่มีกับข้าวเสริม ต้องทำเองทั้งหมด ซึ่งแม่ก็ทำด้วยความเต็มใจและสุขใจมาก แถมยังมีขนมหวานเป็นพิเศษเสมอ ๆ เสร็จจากรับประทานอาหารค่ำ แม่ก็ขึ้นห้องและดูโทรทัศน์ในห้องแม่ ที่พลาดไม่ได้คือรายการข่าวซึ่งทำให้ทันสมัยมาก แม่ชอบดูละครไทยและรายการคู่สร้างคู่สมด้วย

แม่กับลูกเขย

แม่ยอมรับว่าแม่รักเด็กผู้ชาย รักลูกชาย เมื่อมีลูกเขยและได้มาใกล้ชิดกัน แม่ก็รัก**คุณประวิทย์** หรือ **ต๊ะมาก** (นับว่าเป็นวาสนาของดิฉัน เพราะครอบครัวคงจะยุ่งไม่น้อย ถ้าลูกเขยกับแม่ยายไม่ถูกกัน) ทั้งสองเข้ากันได้ดี ห่วงอาทรซึ่งกันและกัน ทุกวันแม่จะเตรียมอาหารคาวหวานที่ต๊ะชอบไว้ให้ ผลไม้จะถูกปอก สลักเสลา สะอาดสอ้าน แยกชิ้นสวย ๆ ไว้เป็นพิเศษ อะไรที่ต๊ะชอบแม่จะสรรหามาให้ เช่น เม็ดขนุนต้ม ปอกเปลือก ลอกผิว เกลาจนกลมขาวนวลใส่จานวางไว้ให้ ถ้ามีมากจะกวนอัดใส่ถาดไว้อย่างดี ขนมหวานเผือกต้ม เผือกกวนและอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่ต้องใช้ความอุตสาหะเวลาและแรงงาน แม่จะทำให้ด้วยความสุขใจ และยึดถือเป็นหน้าที่ของแม่ที่จะต้องทำให้ แม่ไม่ชอบเลยถ้าดิฉันแย่งมาทำเสียเอง ความสุขและความภูมิใจจะเกิดขึ้นเมื่อเห็นต๊ะรับประทานอย่างเอร็ดอร่อยจนหมด มีบางอย่างที่ทำให้แล้วต๊ะไม่ทานก็จะเสียใจมาก

เพราะแม่รักต๊ะมากจึงเกิดห่วงกังวล ทุกครั้งที่ต๊ะต้องไปต่างประเทศแม่จะจุดธูปเทียน สวดมนต์ขอให้พระคุ้มครอง จะเฝ้าดูข่าวด้วยความกังวลว่าเครื่องบินจะตกหรือถูกจี้ จะนั่งนับวันกลับด้วยความเป็นห่วง วันใดต๊ะมีงานเลี้ยงตอนกลางคืน แม่ไม่ชอบเลยและไม่ใคร่ยอมนอนกังวลว่าจะไม่มีคนเปิดประตูให้ เมื่อต๊ะกลับแม่จะรีบลงมารอรับข้างล่างด้วย ซึ่งต๊ะยิ่งห่วงแม่

มากขึ้น ระยะหลัง ๆ ต้องสั่งแม่อย่างเด็ก ๆ **"ผมจะกลับดึก แม่นอนได้เลยไม่ต้องมารอรับนะแม่"** แม่ซาบซึ้งในทุกอย่างที่ต๊ะทำให้ ไม่ว่าจะเป็นขนมที่แม่ชอบ (โรตีสายไหม เห็นที่ไหนต้องซื้อมาฝาก) ของฝากจากเมืองนอก การปรนนิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ แม่จะชื่นใจไปเสียทุกอย่าง ช่วงปลายของชีวิตแม่จึงมีต๊ะเป็นผู้ให้ความสำคัญ และทำให้ชีวิตแม่มีความหมายและมีความสุข ที่บังเอิญจริง ๆ อีกอย่างหนึ่งก็คือ ทั้งแม่และต๊ะ เกิดในวันและเดือนเดียวกันพอดี

แม่กับหลาน

แม่มีหลานและเหลนหลายคน ส่วนใหญ่เติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว มีครอบครัวไปแล้วหลายคน มีหลานเล็ก ๆ ซึ่งแม่ได้เลี้ยงดูใกล้ชิดมากที่สุดก็คือ **"ต้อมต้อ"** ลูกสาวดิฉันเอง ซึ่งแม่ได้ดูแลมาตั้งแต่อ่อน ๆ แล้วก็ห่างไปตอนแม่ไปอยู่กับพี่นุชที่พิษณุโลก แต่ก็กลับมาใกล้ชิดกันใหม่เมื่อต้อมต้ออายุได้ 2 ขวบกว่า จนปัจจุบัน 7 ขวบกว่าแล้ว แม่รักและเอ็นดูหลานคนนี้มาก ไปไหนหลาย ๆ วันไม่ใคร่ได้ มักจะบ่นคิดถึงและต้องรีบกลับบ้าน คุณยายก็เป็นทุกอย่างของต้อมต้อเป็นยาย เป็นผู้ช่วย (ยามถูกแม่ดุ) เป็นคนทำอาหาร (ที่โปรดปราน) เป็นเพื่อนเล่นเพื่อนนอนกลางวัน เป็นนักเรียนให้ฝึกสอน...ฯลฯ เป็นต้น ฉะนั้น ทั้งสองจึงเข้ากันได้อย่างดี ดิฉันและต๊ะต่างเดินทางไปต่างประเทศในระยะไล่เลี่ยกัน ก็ทิ้งลูกไว้กับคุณยายได้ โดยไม่ต้องกังวลใจเลย เรื่องบริการที่แม่ทำให้กับหลานนั้นมากมายนัก เรียกได้ว่าต้อมต้ออยากรับประทานอะไร อยากได้อะไรเขาจะเรียกเอาจากคุณยายมากกว่าแม่ โดยเฉพาะผลไม้จากเมืองนอกที่พี่ทวีหามาฝากแม่นั้น แทนที่แม่จะรับประทานให้สมกับความตั้งใจของผู้ให้ แม่กลับเก็บไว้ให้หลาน ปอก เกลา แช่ตู้เย็นรอเวลาหลานกลับจากโรง-เรียน หลานจึงชมเสมอว่า ยายปอกผลไม้อร่อย ยายทำปลาดุกคลุกมะนาวอร่อย ยายเชื่อมกล้วยอร่อย...ฯลฯ ส่วนหลานก็เอาใจคุณยายด้วยการให้ความช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เมื่อเล็ก ๆ ช่วยตำหมากให้คุณยาย เมื่อแรกเข้าอนุบาลก็กลับมาร้องรำทำเพลงให้ชม เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้วก็อ่านข่าวให้ฟังบ้าง ซื้อขนมมาฝากบ้าง เช่น สับปะรดผลเล็ก ๆ ที่วางขายที่โรงเรียนมาแตร์เดอี หลานจะสังเกตว่าคุณยายชอบอะไรและจะพยายามหามาฝาก ครั้งหนึ่งเพื่อนให้ลิ้นจี่ผลงามมา 3 ผล ก็อุตส่าห์เก็บใส่กระเป๋ามาแบ่งให้คุณยาย เพราะ

เป็นของชอบของคุณยายด้วย เมื่อครั้งที่คุณยายป่วยก่อนถึงแก่กรรมสัก 2 เดือน คุณยายมีอาการเบื่ออาหารมาก หลานบรรจงแต่งเพลงบรรเลงด้วยเปียน–โน ชื่อ **"คุณยาย"** บรรเลงให้ฟังตอนรับประทานอาหาร เพื่อคุณยายจะได้ทานมาก ๆ ซึ่งคุณยายซาบซึ้งมาก ใครมาเยี่ยมก็จะเล่าอวดเสมอ ๆ

เมื่อคุณยายป่วยเข้าโรงพยาบาล ดิฉันสอนลูกให้เข้าใจเรื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย เพื่อให้ลูกเตรียมรับการจากไปของคุณยาย ลูกก็พูดว่า **"สงสารคุณยายจัง ต้ออยากให้คุณยายกลับบ้าน บ้านเราสบายกว่า"** และคุณยายก็ไม่ได้กลับบ้านตามที่หลานต้องการ คุณยายจากไปแล้ว ต้อมต้อรับสถานการณ์ได้ดี ไม่กลัวยังเข้านอกออกในห้องคุณยายเหมือนเดิม ต้อมต้อช่วยงานศพยายด้วยความเข้มแข็ง และยังพูดถึงบริการและความดีของคุณยายเสมอ

แม่กับลูกสาว

เมื่อเด็ก ๆ เราต่อว่ากันเสมอว่า แม่รักคนโน้นมากกว่าคนนี้ แต่ทุกวันนี้เราเห็นว่าแม่รักเราเหมือนกัน และห่วงใยเท่าเทียมกัน แม้ว่าแม่จะอยู่กับดิฉัน แม่ก็ไม่ได้ขาดการติดต่อกับคนอื่น ๆ กับพี่สัจจา พี่สุชา และพี่หญิง (เกสร) นั้น นอกจากจะพูดคุยถามไถ่ทุกข์สุขกันทางโทรศัพท์เราก็ขับรถพาไปเยี่ยมเยียนกันเสมอ บางอาทิตย์ต๊ะส่งแม่ไปที่บ้านเอกมัย เพื่อให้นั่งคุยนอนคุยกับพี่หญิงได้เต็มที่ พี่สัจจา พี่สุชา ก็ติดรถพี่ทวีมาเยี่ยมเยียนเสมอ ระยะหลัง ๆ ที่แม่ป่วยก็มาบ่อย ๆ พี่หญิงติดต่อมาบ่อยมากที่สุด เพราะเป็นผู้ส่งอาหารการกินที่แม่ชอบอยู่ตลอดเวลา และยังเอื้อเฟื้อเงินทองให้แม่เป็นกอบเป็นกำ ประ–กอบกับบ้านอยู่ใกล้กันจึงติดต่อกันสะดวก พี่นุชอยู่ไกลที่สุดแต่ก็อุตส่าห์ฝากของมาให้เสมอเมื่อมีโอกาส โดยทางรถทัวร์บ้าง ทางอาจารย์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบ้าง ของที่ส่งมาให้มีกระทั่งข้าวคั่วโม่แล้ว พร้อมน้ำตาลปึกและมะพร้าวทึนทึก ซึ่งแม่ก็จะทำข้าวตูแจกญาติมิตร ระยะหลัง ๆ ทำใส่ถุงพลาสติคให้หลานไปขายที่ประสานมิตร ซึ่งมักจะหมดในพริบตาเสมอ ดีใจกันทั้งยายและหลาน

เมื่อแม่มาอยู่กับดิฉันก็ตั้งใจว่าจะดูแลแม่ให้มีความสุขที่สุดและดีที่สุด แต่จริง ๆ แล้วดิฉันทำให้แม่หงุดหงิดอยู่หลายเรื่อง โดยเฉพาะทฤษฎีการบริ–หารครอบครัว และทฤษฎีการเลี้ยงลูก ซึ่งแตกต่างกันอยู่มาก เพียงระยะหนึ่งแม่ก็ปรับตัวได้ ดิฉันพาแม่ไปจ่ายตลาดในวันเสาร์ให้แม่ได้สัมผัสกับสภาพ

เศรษฐกิจที่แท้จริง แม่สดชื่นมากและก็เข้าใจวิถีชีวิตสมัยใหม่มากขึ้น แต่ก็ยังไม่ยอมออกไปรับประทานอาหารนอกบ้าน และออกไปเที่ยวนอกบ้าน บ่นเข็ดเรื่องค่าใช้จ่ายที่เห็นจ่ายออกไป ที่อยากไปจริง ๆ ก็คือ เยี่ยมเพื่อนเก่าที่บางพลีใหญ่ แต่ก็มาป่วยและอ่อนแอเสียก่อนจึงไม่ได้มีโอกาสไปเยี่ยมตามที่ตั้งใจไว้

แม่เห็นภารกิจการทำงานของดิฉันแล้วก็สงสาร บ่นว่าดิฉันไม่ใคร่ได้พักผ่อน งานอ่านงานเขียนมีอยู่ตลอดเวลาไม่เห็นว่าง แม่เป็นห่วงสายตาของดิฉัน ซึ่งสู้สายตาของแม่ที่อายุ 80 กว่าไม่ได้เลย เพราะดิฉันยุ่งอยู่กับงานตลอดเวลา แม่จึงพยายามแบ่งเบางานในบ้าน ดูแลอาหารการกิน เลี้ยงดูหลานและทุกอย่างในบ้านให้อยู่ในสภาพดีที่สุด เมื่อเจ็บป่วยเจ็บไข้แม่เกรงใจดิฉันมากไม่ใคร่จะบอก บางทีก็บอกเป็นนัย ซึ่งดิฉันเข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง การรักษาพยาบาลนั้นแม่จะบอกทุกครั้งว่า **"เอาเงินของแม่นะ"** ซึ่งเราก็บอกแม่ไม่ให้กังวลใจในเรื่องนี้ เมื่อป่วยครั้งหลังแม่บอกดิฉันว่า **"แม่ทำไม่ไหวแล้วนะ"** หมายถึงทำอาหารการกินไม่ได้เหมือนก่อน ดิฉันแทบน้ำตาร่วง ที่จริงแล้วเราไม่ต้องการให้แม่ต้องเหน็ดเหนื่อยเรื่องนี้เลย แต่แม่มีความสุขที่จะบริการพวกเราเมื่อทำไม่ได้แล้ว รู้สึกแม่หงุดหงิดและเกรงใจดิฉันมาก เราทุกคนจึงช่วยกันบอกให้แม่พักผ่อนและเลิกกังวลกับเรื่องในบ้านได้แล้ว

แม่ป่วยครั้งสุดท้าย เริ่มจากเบื่ออาหารอย่างรุนแรง ซึ่งทรมานทั้งแม่และคนดูแล เพราะไม่สามารถจะหาอาหารที่แม่อยากรับประทานได้ ประกอบกับมีอาการบวม ยิ่งทำให้การจัดหาอาหารยิ่งลำบากมากขึ้น ในที่สุดก็เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลเพชรเวช ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่แม่ชอบที่สุดและเข้ารักษาตลอดเวลา อาการของแม่ทรุดลงทุกวัน ซึ่งเราเข้าเยี่ยมอาการด้วยน้ำตาทุกคน ลูก หลาน เหลน ญาติมิตรมาเยี่ยมกันคับคั่ง...แล้วแม่ก็จากเราไปอย่างสงบ

หลังจากการจัดงานสวดพระอภิธรรมไปเรียบร้อยแล้ว เราได้มีโอกาสอยู่บ้านและปรับชีวิตให้เป็นไปตามปกติ ทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวว่า **"บ้านเงียบและว่างเปล่า วิถีชีวิตในบ้านดูเปล่าเปลี่ยว พิกลหมด"** ดิฉันเก็บข้าวของส่วนตัวของแม่ด้วยน้ำตา ในตู้ของแม่ ข้าวของถูกจัดเก็บเรียบร้อย ข้าวของเป็นสัดส่วน ของขวัญวันเกิด ของขวัญปีใหม่ ของขวัญวันสงกรานต์ ถูกจัดเก็บไว้เรียบร้อย ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ใช้เลย รูปเก่า ๆ วุฒิบัตรเก่า ๆ ของลูกยังม้วนเก็บไว้ใน

กล่องอย่างเรียบร้อย ของฝากจากต่างประเทศก็ยังไม่เคยถูกนำมาใช้และเก็บรักษาอยู่ในสภาพดี ดิฉันนำข้าวของออกแจกจ่ายคนยากจนอุทิศส่วนกุศลให้แม่ และลงมือจัดบ้านใหม่เพื่อเราจะได้ปรับตัวให้เข้ากับบ้านซึ่งไม่มีแม่ได้ดีขึ้น

แม่จากไปแล้ว ข้าวของแม่ก็แจกจ่ายไปหมดแล้ว แต่สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือปรัชญาในการดำเนินชีวิตของแม่ ซึ่งมีคุณค่ายิ่งสำหรับเรา แม่พร่ำสอนเสมอให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ด้วยความรับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองและต่อตนเอง แม่ขอให้พวกเรา **"ทำงานช่วยหลวงให้ดี อยู่กับหลวงตลอดไป หลวงน่ะดียิ่งกว่าพ่อแม่เสียอีก"** (หลวงของแม่ก็คือ ราชการ คำพูดลักษณะนี้เราจะได้ยินซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพราะความห่วงใยที่แม่มีต่อชาติและต่อพวกเราควบคู่กันไป

ช่วงหนึ่งของชีวิตแม่ ต้องวนเวียนอยู่กับการเจ็บป่วยอยู่หลายครั้งหลายคราและต้องเกี่ยวข้องกับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญหลายสาขาและพยาบาลหลายคน ซึ่งดิฉันและบุตรธิดาทุกคนขอขอบพระคุณแพทย์และพยาบาลทุกท่าน ที่ได้เคยมีส่วนให้การรักษาพยาบาลคุณแม่จนถึงวาระสุดท้าย ขอขอบคุณญาติมิตรทุกท่าน ที่ได้กรุณาเยี่ยมเยียนระหว่างป่วยไข้ทั้งที่บ้านและที่โรงพยาบาล และที่ได้กรุณาร่วมแสดงความอาลัยร่วมทำบุญและฟังสวดพระอภิธรรมศพคุณแม่อย่างพร้อมเพรียงและคับคั่ง บุตรธิดาของคุณแม่มีความปลื้มปิติและอบอุ่นใจยิ่ง และขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับ **"ใจ"** ที่ได้ช่วยดูแลปรนนิบัติคุณแม่อย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าลูกหลาน ด้วยความเต็มใจด้วยความอดทนและเสียสละ ทั้งในยามสุขสบายและในยามป่วยไข้ทุกครั้ง *สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ได้กรุณามาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพในวันนี้ และได้มีส่วนร่วมในการทำให้งานสำคัญของแม่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและมีเกียรติยิ่ง*

วิจิตร วรุตบางกูร

อารัมภกถา

ต้นฉบับคิริมานนทสูตรนี้ อุบาสิกาทองดำกับอุบาสิกาทองย้อย ไปได้ฟังที่จังหวัดร้อยเอ็ด มีความชอบใจจึงได้จ้างช่างให้จารเป็นหนังสือแปลร้อย 12 ผูก ฝากเข้ามาให้ข้าพเจ้า ๆ ได้อ่านแลตรวจดูตลอด เห็นว่าเป็นสุภาษิตจับใจ จึงลงความสันนิษฐานว่า จะเป็นพุทธภาษิตก็ตาม จะเป็นเกจิอาจารย์อ้างพุทธภาษิตก็ตาม ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ ควรถือเอาแต่ถ้อยคำสำนวนที่น่าเชื่อฟังได้ และพิเคราะห์ดูอาการของผู้กล่าวก็พ้นจากอคติ เจตสิกของท่านเจือไปด้วยความเมตตา กรุณาแท้ นี่เป็นข้อสำคัญ ส่วนตัวข้าพเจ้ารับรองว่าเป็นสุภาษิตโดยแท้ เพิ่มความรู้ความเห็นขึ้นได้มาก, แต่ข้อที่ว่าเจ้าภิกษุต้องอาบัติโทษไม่ถึงปาราชิก ผู้ใดลงโทษกระทำปัพพาชนียกรรมหรือให้สึกเจ้าภิกษุนั้นเสีย ผู้บังคับนั้นมีบาปหนักเท่ากับทำลายพุทธศาสนาข้อนี้ไม่เห็นพ้องด้วยเพราะการทำลายพระศาสนาไม่จำเพาะเพียงปาราชิก 4 เท่านั้น แต่ให้คงไว้ตามฉบับเดิม ด้วยเหตุที่คิดถึงท่านทั้งหลายที่มุ่งความรู้ความฉลาด ที่ปรารถ–นาหาความสุขมีอยู่โดยมากคงจะอยากรู้อยากเข้าใจ จึงได้ตั้งใจอุตสาหะแปลออกจากภาษาสยามฝ่ายเหนือให้ลงสู่ภาษาสยามกลาง เพื่อจะได้ฟังทั่วกันให้เป็นทางรุ่งเรืองแห่งปัญญาต่อไป การที่เลือกคัดดัดแปลงจากต้นฉบับเดิมนั้นได้เลือกคัดเอาแต่ข้อที่ท่านแสดงทางสุข ทางทุกข์ ทางสวรรค์ ทางนิพพานซึ่งเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ส่วนพลความซึ่งซ้ำ ๆ ซาก ๆ วนไปวนมา ไม่เป็นข้อที่จะให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม ข้าพเจ้าก็มิได้คัดมาลงไว้ในที่นี้

พระธรรมธีรราชมหามุนี (สิริจนฺโท จันทร์)
วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ผู้แปล

คิริมานนทสูตร

เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม ตตฺร โข อายสฺมา คิริมานนฺโท อาพาธิโก โหตีติ.

บัดนี้จักแสดงพระสูตรอันหนึ่ง อันโบราณาจารย์เจ้าหากกำหนดไว้ว่า คิริมานนทสูตรอ้างเนื้อความว่า ครั้งปฐมสังคายนาพระมหาสังคหกเถรเจ้าทั้งหลาย 500 องค์ หย่อนโอกาสไว้ให้พระอานนท์องค์หนึ่ง ได้เข้ามาสู่ที่ประชุมพร้อมแล้ว คอยพระอานนท์องค์เดียวกำลังเจริญสมถวิปัสสนาอยู่ยังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ ครั้นพระอานนท์เถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วก็เข้าจตุตถฌาน เอาปฐวีกสิณเป็นอารมณ์ ไปปรากฏบนอาสนะท่ามกลางสงฆ์ ให้พระสงฆ์สิ้นความสงสัยในอรหัตตคุณที่ถ้ำสัตตบัณณคูหา ปฏิญาณตนอเสขภูมิด้วยประการฉะนี้แล้ว พระมหาสังคมหกเถรเจ้าทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงได้อาราธนาเชื้อเชิญให้พระอานนท์ขึ้นนั่งเหนือธรรมาสน์แสดงพระสุตตันตปิฎก ยกคิริมานนทสูตรนี้ขึ้นเป็นที่ตั้งลำดับไว้อย่างนี้พระมหากัสสปเถรเจ้าจึงถามพระอานนท์ว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ พระสูตรอันชื่อว่าคิริมานนทสูตรนั้น พระพุทธเจ้าแสดงแก่บุคคลผู้ใด และตรัสเทศนา ณ ที่ไหนปรารภอะไรให้เป็นเหตุ จึงได้ตรัสเทศนา มิวิตถารพิสดารอย่างไร ? ขอให้พระอานนท์เจ้าจงแสดงต่อไปในกาลบัดนี้ **อถ โข อายสฺมา อานนฺโท** ลำดับนั้น พระอานนทเถรเจ้าผู้นั่งอยู่บนธรรมมาสน์ ได้โอกาสแต่พระสงค์แล้ว จึงวิสัชนาพระสูตรนี้ มีคำปฏิญญาในเบื้องต้นว่า **เอวมฺเม สุตํ** ดังนี้ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์ หากได้สดับมาแต่พระอบแก้ว กล่าวคือพระโอษฐ์แห่งพระพุทธเจ้าดำเนินความว่า **เอกํ สมยํ** สมัยกาลคาบหนึ่ง พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อันเป็นอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้กรุงสาวัตถี ในกาลนั้นพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าคิริมานนทเถระผู้มีอายุ **อาพาธิโก** เกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะอดกลั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงให้เชิญข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์เข้าไปยังสำนักแห่งตนแล้ว จึงกล่าวว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้บังเกิดอาพาธหนักเหลือกำลังที่จะพึงอดกลั้นไม่สามารถจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ขอนิมนต์ท่านอานนท์นำเอาอาการอาพาธอันร้ายแรงแห่งข้าพเจ้าไปกราบทูล ให้สมเด็จพระผู้มีพระ–

ภาคเจ้าทรงทราบ เพื่อทรงมหากรุณาสงเคราะห์ให้ทุกขเวทนาเจ็บปวด ซึ่งเบียดเบียนอยู่ในร่างกายแห่งข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าคิริมานนท์นี้ ระงับอันตรธานหายเถิด ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอานนท์รับเถรวาทีแล้ว ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอาการแห่งอาพาธแลทุกขเวทนา ตามคำสั่งของพระคิริมานนท์ให้ทรงทราบทุกประการ อถ โข ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อได้ทรงทราบอาการแห่งพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์ดังนี้แล้วจึงตรัสแก่ข้าฯอานนท์ว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ ท่านจงกลับคืนไปสู่สำนักของท่านคิริมานนท์โดยเร็ว แล้วพระ–องค์ตรัสต่อไปว่า **วิสุทฺธจิตฺเต อานนฺท เทฺว สญฺญา สุตฺวา โส อาพาโธ ฐานโส ปฏิปสฺสมฺภยฺย** ดังนี้ ดูกรอานนท์ เมื่อท่านไปถึงสำนักพระคิริมานนท์แล้ว ท่านจงบอกสัญญา 2 ประการคือรูปสัญญา 1 นามสัญญา 1 คือว่ารูปร่างกายตัวตนทั้งสิ้นก็ดี คือนามได้แก่จิตเจตสิกทั้งหลายก็ดี ก็ให้ปลงธุระเสียอย่าถือว่ารูปร่างกายจิตเจตสิกเป็นตัวตน และอย่าเข้าใจว่าเป็นของ ๆ ตนทุกสิ่งทุกอย่าง ความจริงหากเป็นของภายนอกสิ้นทั้งนั้น ดูกรอานนท์ ถ้าหากว่ารูปร่างกายเป็นตัวตนเราแท้ เมื่อเขาแก่เฒ่าชรา ตามัว หูหนวก เนื้อหนังเหี่ยวแห้ง ฟันโยกคลอน เจ็บปวดเหล่านั้น เราก็จะบังคับได้ตามประสงค์ ว่าอย่าเป็นอย่างนั้น อย่าเป็นอย่างนี้ นี่เราบังคับไม่ได้ตามประสงค์ เขาจะเจ็บ จะไข้ จะแก่ จะตาย เขาก็เป็นไปตามหน้าที่ของเขา เราหมดอำนาจที่จะบังคับบัญชาได้ เมื่อตายเราจะพาเอาไปสักสิ่งสักอันก็ไม่ได้ ถ้าเป็นตัวตนของเราแล้ว เราก็คงจะพาเอาไปได้ตามความปรารถนาดูกรอานนท์ ถึงเจตสิกก็ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของ ๆ ตน หากว่าจิตเจตสิกเป็นเรา หรือเป็นของ ๆ เราก็จักบังคับได้ตามประสงค์ว่า จิตของเราจงเป็นอย่างนี้ จงเป็นอย่างนั้น จงสุขสำราญทุกเมื่อ อย่าทุกข์อย่าร้อนเลย ดังนี้ ก็จักพึงได้ตามปรารถนา นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาจะคิดอะไรเขาก็คิดไป เขาจะอยู่จะไปก็ตามเรื่องของเขา เพราะเหตุร่างกายจิตใจเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของ ๆ ตน ให้ปลงธุระเสีย อย่าเข้าใจถือเอาว่า เป็นตัวตนแลของ ๆ ตนเถิดดูกรอานนท์ ท่านจงไปบอกซึ่งสัญญาทั้ง 2 ประการ คือรูปแลนามนี้โดยเป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนแลไม่ใช่ของ ๆ ตน ให้พระคิริมานนท์แจ้งทุกประการ เมื่อพระคิริมานนท์แจ้งแล้ว อาพาธความเจ็บปวดแลทุกขเวทนาก็มักจักหายจากสรีระร่างกายแห่งพระคิริมานนท์สิ้นเสร็จหาเศษมิได้ จักหายโดยรวดเร็วด้วย **ภนฺเต อริยกสฺสป** ข้าแต่พระอริยกัสสปะผู้เป็นประธานในสงฆ์ พระผู้

มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ ผู้ชื่อว่าอานนท์ด้วยประการดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯสืบต่อไปว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ ตัวตนเราก็ดี ตัวตนแห่งผู้อื่นก็ดี ตัวตนแห่งสัตว์ดิรัจ-ฉานทั้งหลายก็ดี ก็มีอยู่แต่กองกระดูกสิ้นด้วยกันเสมอกันทุกตัวคนแลตัวสัตว์ จะหาสิ่งใดเป็นแก้วเป็นแหวนเป็นแท่งเงินแท่งทองแต่สักสิ่งอันก็หาไม่ได้ จะหาเอาอันใดเป็นตัวเป็นตน เป็นจิตเป็นเจตสิกแห่งบุคคลผู้ใดสักอันหนึ่งก็ไม่มี ล้วนเป็นอนัตตาหาแก่นสารมิได้ บุคคลหญิงชายคฤหัสถ์นักบวชทั้งหลาย มาพิจารณาเห็นแจ้งชัดในรูป นามจิต เจตสิก โดยเป็นอนัตตาดังนี้แล้ว ก็จักมีอานิสงส์ไม่มีส่วนที่จะพึงประมาณได้ เหมือนดังสุภัททสามเณร ท่านพิจารณาแต่คำว่า **อกฏฺฐิมิญฺชํ** เยื่อในกระดูกเท่านั้น ท่านถือเอาอัฏฐิกสัญญาอย่างเดียวเป็นอารมณ์ ก็ผ่องใสรุ่งเรืองเห็นแจ้งในร่างกายของตน จนได้บรรลุธรรมวิเศษ เหตุถือเอาอัฏฐิกสัญญาเป็นอารมณ์ เห็นอนัตตาแจ่มแจ้งด้วยประการดังนี้ ดูกรอานนท์มรณสัญญาพิจารณาความตายก็ดี อัฏฐิกสัญญาพิจารณากองกระ-ดูกก็ดี ปฏิกูลสัญญา พิจารณาร่างกายนี้โดยเป็นของพึงน่าเกลียดสะอิดสะเอียน เต็มไปด้วยหมู่หนอนแลสัตว์ทั้งหลายมีประการเป็นอันมาก ตามลำไส้น้อยลำไส้ใหญ่ ตามเส้นเอ็นทั่วไปในร่างกาย แลเต็มไปด้วยเครื่องเน่าของเหม็นมีอยู่ในร่างกายนี้ทุกสิ่งทุกอย่าง ร่างกายนี้นับว่าเป็นของเปล่า ไม่มีอะไรเป็นของเราสักสิ่งสักอัน เกิดมาสำคัญว่าเป็นสุข ความจริงก็หากสุขอย่างนั้นเอง ถ้าจะให้ถูกแท้ต้องกล่าวว่า เกิดมาเพื่อทุกข์ เกิดมาเจ็บ เกิดมาไข้ เกิดมาเป็นพยาธิเจ็บปวด เกิดมาแก่ เกิดมาตาย เกิดมาพลัดพรากจากกัน เกิดมาหาความสุขมิได้ ความสุขนั้นถ้าพิจารณาดูให้ละเอียดแล้วมีน้อยเหลือประมาณ ไม่พอแก่ความทุกข์ นอนหลับนั้นแลนับว่าเป็นความสุข แต่เมื่อมาพิจารณาดูให้ละเอียดแล้ว ซ้ำเป็นทุกข์ไปเสียอีก ถ้าผู้ใดพิจารณาเห็นตามดังเราตถาคตแสดงมานี้ เป็นนิมิตรอันหนึ่ง ครั้นจดจำได้แน่นอนในตนแล้ว ก็เป็นเหตุให้ได้มรรคผลนิพพานในปัจจุบันนี้โดยไม่ต้องสงสัย ดูกรอานนท์นักปราชญ์ทั้งหลายผู้ฉลาดด้วยปัญญา ท่านบำเพ็ญอสุภานุสสติกรรมฐาน ปรารถนาเอาพระนิพ-พานเป็นที่ตั้งนั้น ท่านย่อมถือเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ถ้ายังเอาอสุภะภายนอกเป็นอารมณ์อยู่แล้ว ยังไม่เต็มทางปัญญา เพราะยังอาศัยสัญญา เพราะยังอาศัยสัญญาอยู่ ถ้าเอาอสุภะในตัวเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน

ได้ จึงเป็นที่สุดแห่งทางปัญญา เป็นตัววิปัสสนาญาณได้ ดูกรอานนท์บุคคลผู้ใดปรารถนาพระนิพพาน จงยังอสุภกรรมฐานในตนให้แจ้งชัดเถิด ครั้นไม่เห็นก็พิจารณาปฏิกูลสัญญาลงในตนว่า แม้ตัวของเรานี้ถึงยังมีชีวิตอยู่ ก็หากเป็นของน่าเกลียดพึงเบื่อหน่ายยิ่งนัก ถ้าหากว่าไม่มีหนังหุ้มห่อไว้แล้วก็จะพึงเป็นของน่าเกลียดเหมือนอสุภะแท้ หากมีหนังหุ้มไว้จึงพอดูได้ อันที่แท้ตัวตนแห่งเรานี้จะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยลมอัสสาสะปัสสาสะเท่านั้น ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้วตัวตนนี้ก็จักเน่าเปื่อยผุพังไป แต่นั้นก็จักเป็นอาหารแห่งสัตว์ทั้งหลายมีหนอนเป็นต้นจักมาเจาะไชกิน ส่วนลมหายใจเข้าออกซึ่งเป็นเจ้าชีวิตนั้นเล่าก็เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวไม่ใช่ของ ๆ ตน เขาอยากอยู่เขาก็อยู่ เขาอยากดับเขาก็ดับ เราจะบังคับบัญชาไม่ได้ตามปรารถนา ถ้าขาดลมหายใจเข้าออกแล้ว ความสวยความงามในตนแลความสวยความงามในภายนอก คือบุตรภรรยาแลข้าวของเงินทองแลเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวง ก็ย่อมหายไปสิ้นด้วยกันทั้งนั้นเหลียวซ้ายแลขวาจะได้เห็นบุตรภรรยาแลนัดดาหามิได้ ต้องอยู่คนเดียวในป่าช้าหาผู้ใดจักเป็นเพื่อนสองมิได้ ดูกรอานนท์บุคคลผู้ใดมาพิจารณาเห็นอสุภกรรมฐาน 32 โกฏฐาส เห็นทรากผีดิบในตน ชื่อว่าได้ถือเอาความสุขในทางพระนิพพานวิธีเจริญอสุภกรรมฐานตามลำดับ คือให้ปลงจิตลงในเกสาให้เห็นเป็นอสุภะ แล้วให้สำคัญในเกสานั้นว่าเป็นอนัตตาแล้วให้เอาโลมาตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตาแล้วเอานะขาทันตาตั้งลงปลงจิตให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตาแล้วให้เอาตะโจตั้งลงตามลำดับไป จนถึงมัตถเกมัตถลุงคังเป็นที่สุด พิจารณาให้เห็นเป็นอสุภะเป็นอนัตตาโดยนัยเดียวกัน ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงมานี้โดยพิสดาร ให้กว้างขวางทั้งเบื้องต้นแลเบื้องปลาย แท้จริงบุคคลผู้มีปัญญารู้แล้ว ก็ให้สงเคราะห์ลงใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเท่านั้นบุคคลผู้มีปัญญา จะเจริญอสุภกรรมฐาน ท่านมิได้เจริญแต่ต้นลำดับไปจนถึงปลาย เพราะเป็นการเนิ่นช้า ท่านยกอาการอันใดอันหนึ่งขึ้นมาพิจารณา สง-เคราะห์ลงใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านก็ย่อมได้ถึงมรรคผลนิพพานโดยสะดวกการที่เจริญสุภกรรมฐานนี้ก็เพื่อจะให้เบื่อหน่ายในร่างกายของตน อันเห็นว่าเป็นของสวยของงาม ทั้งวัตถุภายในแลภายนอก ให้เห็นเป็นของเปื่อยเน่าผุพัง จะได้ยกตนให้พ้นจากกิเลสตัณหา ผู้มีปัญญารู้แล้วไม่ควรชื่นชมยินดีในรูปตนแลรูปผู้อื่น ทั้งรูปหญิง รูปชาย ทั้งวัตถุข้าวของดีงามประณีตบรรจง

อย่างใดอย่างหนึ่งเลย เพราะว่าความรักทั้งปวงนั้นเป็นกองกิเลสทั้งสิ้น ถ้าห้ามใจให้ห่างจากกองกิเลสได้ จึงจะได้รับความสุขทั้งชาตินี้แลชาติหน้า ถ้าหากใจยังพัวพันอยู่ในกองกิเลสแล้ว ถึงแม้จะได้รับความสุขสบายก็เพียงแต่ชาติเท่านั้น เบื้องหน้าต่อไปไม่มีทางที่จะได้เสวยสุข มีแต่ได้เสวยทุกข์โดยถ่ายเดียว ผู้มีปัญญาเมื่อได้เจริญอสุภานุสสติกรรมฐานเอาทวัตติงสาการ 32 เป็นอารมณ์ ก็ควรละกองกิเลสตัณหาให้ขาดสูญ เมื่อรู้แล้วปฏิบัติตามจึงจะเป็นผลเป็นกุศลต่อไป เมื่อรู้แล้วไม่ปฏิบัติตามก็หาผลอานิสงส์มิได้เพราะละกิเลสตัณหามิได้ เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตกเข้าไปในกองเพลิง เมื่อรู้ว่าเป็นกองเพลิงก็รีบหลีกออกหนีจึงจะพ้นความร้อน ถ้ารู้ว่าตัวตกเข้าอยู่ในกองเพลิง แต่มิได้พยายามที่จะหลีกหนีออกจะพ้นจากความร้อนความไหม้อย่างไรได้ ข้ออุปมานี้ฉันใด บุคคลผู้รู้แล้วว่าสิ่งนี้เป็นโทษแต่มิได้ละเสีย ก็มิได้พ้นจากโทษเหมือนกับผู้ไม่พ้นจากกองเพลิงฉะนั้น ดูกรอานนท์ ผู้รู้แล้วและมิได้ทำตามนั้น จะนับว่าเป็นคนรู้ไม่ได้ เพราะไม่เกิดมรรคเกิดผลสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย เราตถาคตอนุญาตตั้งศาสน-ธรรมคำสั่งสอนไว้นี้ ก็เพื่อว่าเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นโทษให้ละเสีย มิใช่ตั้งไว้เพื่ออ่านเล่น ฟังเล่น พูดเล่น เท่านั้นเลย บุคคลทั้งหลายได้เสวยทุกข์ในมนุษย์แลในอบายภูมินั้น ไม่ใช่สิ่งอื่นเลย เป็นเพราะกิเลสราคะตัณหานั้นอย่างเดียว ถ้าบุคคลผู้ยังไม่พ้นจากกิเลสราคะตัณหาได้ตราบใด ก็ยังไม่เป็นผู้พ้นจากอบาย-ทุกข์ได้จนตราบนั้น บุคคลผู้มิได้พ้นจากกิเลสราคะตัณหานั้น จะทำบุญให้ทานสร้างกุศลอย่างแข็งแรงเท่าใดก็ดี ก็จักได้เสวยความสุขในมนุษยโลกแลเทวดาโลกเพียงเท่านั้น ที่จะได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นเป็นอันไม่ได้เลย ถ้าประสงค์ต่อพระนิพพานแท้ ให้โกนเกล้าเข้าบวชในพระศาสนา ในว่าบุรุษหญิงชายถ้าทำได้อย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติใกล้ต่อพระนิพพาน เพราะว่าเมืองนิพพานนั้นปราศจากกิเลสตัณหา เมืองมนุษย์แลสวรรค์เป็นที่ทรงไว้ซึ่งกิเลสตัณหา ไม่เหมือนเมืองพระนิพ-พาน ผู้มีปัญญาเมื่อปรารถนาความสุขในพระนิพพาน จงออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้วตั้งใจเจริญสมถวิปัสสนา อย่าให้หลงโลกหลงทาง ถ้าไม่รู้ทางพระนิพพาน มีตั้งแต่หน้าปรารถนาเอาเท่านั้น ก็จักหลงขึ้นไปในอรูปพรหม ชื่อว่าหลงโลกหลงทางไปในภพต่าง ๆ ให้ห่างจากพระนิพพานไป การทำบุญกุศลทั้งหลายนั้น มิใช่ว่าจะทำให้บุญนั้นพาไปในที่อื่นทำเพื่อระงับดับกิเลสอย่างเดียวอย่าเข้าใจว่าทำบุญกุศลแล้ว บุญกุศลนั้นจักยกเอาตัวนำเข้าไปสู่พระนิพพานเช่นนั้นหามิได้ ทำเพื่อ

ระงับกิเลสตัณหาแล้วจึงจักไปพระนิพพานได้ กิเลสตัณหานั้นมีอยู่ที่ตัวของเรา ถ้าเราไม่ทำให้ดับ ใครจะมาช่วยดับให้ ต้นเง่าเค้ามูลของกิเลสตัณหาอยู่ที่เรา ถ้าเราดับไม่ได้ก็ไม่ถึงซึ่งความสุขในพระนิพพานเท่านั้น

ตทนนฺตรํ ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ นิพฺพานํ นครํ นาม อันชื่อว่าเมืองพระนิพพาน ย่อมตั้งอยู่ในที่สุดที่แห่งโลก โลกมีที่สุดเพียงใด พระนิพพานก็ตั้งอยู่ที่สุดนั้นพระนิพ-พานเป็นพระมหานครอันใหญ่เป็นที่บรมสุขหาที่เปรียบมิได้ คำที่ว่าที่สุดแห่งโลกนั้น จะถือเอาอากาศโลกหรือจักรวาลโลกเป็นประมาณนั้นมิได้ อากาศโลกและจักรวาลโลกนั้น มีที่สุดเบื้องต่ำก็เพียงใต้แผ่นดิน แผ่นดินนี้มีน้ำรองใต้น้ำนั้นมีลม ลมนั้นหนาได้ 9 แสน 4 หมื่นโยชน์สำหรับรองน้ำไว้ ใต้ลมนั้นลงไปเป็นอากาศหาที่สุดมิได้ ที่สุดโลกเบื้องต่ำก็เพียงลมเท่านั้น อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องขวางนั้น มีอนันตจักรวาลเป็นเขต นอกอนันตจักร-วาลออกไปก็เป็นอากาศว่าง ๆ อยู่ จึงว่าโดยขวางมีอนันตจักรวาลเป็นที่สุด อันว่าที่สุดแห่งจักรวาลโลกเบื้องบนนั้น มีอรูปพรหมเป็นเขต เพราะอรูปพรหม 4 ชั้นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นนิพพานพรหมหรือนิพพานโลก นิพพานโลกนี้เป็นที่ไม่สิ้นสุด ส่วนว่านิพพานของพระพุทธเจ้าซึ่งมีนามว่าโลกุตตรนิพ-พานเป็นนิพพานที่สุดที่แล้วต่ออรูปพรหม 4 ชั้นขึ้นไปก็เป็นแต่อากาศว่าง ๆ อยู่จึงว่าที่สุดเบื้องบนเพียงอรูปพรหมเท่านั้น จะเข้าใจเอาเองว่า ลมรองน้ำแลอนันตจักรวาลแลอรูปพรหมเป็นที่สุดของโลก เมืองพระนิพพานคงตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้นดังนี้ พระพุทธเจ้าห้ามเสียว่าอย่าพึงเข้าใจอย่างนั้นเลย ที่ทั้งหลายเหล่านั้นใคร ๆ ก็ไม่สามารถจักไปถึงด้วยกำลังกาย หรือด้วยกำลังพาหนะมียานช้างยานม้าได้ อย่างเข้าใจว่าเมืองนิพพานตั้งอยู่ในที่สุดของโลกเหล่านั้น หรือตั้งอยู่ในที่แห่งนั้นแห่งนี้ อย่าเข้าว่าตั้งอยู่ในที่ใดที่หนึ่งเลย แต่ว่าพระนิพพานนั้นหากมีอยู่ในที่สุดของโลกเป็นของจริงไม่ต้องสงสัยให้ท่านทั้งหลายศึกษาให้เห็นโลกรู้โลกเสียให้ชัดเจนก็จักเห็นพระนิพพาน พระนิพพานก็หากตั้งอยู่ในที่สุดแห่งโลกนั่นเอง ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายถึงที่สุดโลกออกจากโลกได้แล้ว จึงชื่อว่าถึงพระนิพพาน แลรู้ตนว่าเป็นผู้พ้นทุกข์แล้วแลอยู่สุขสำราญบานใจทุกเมื่อ หาความเร่าร้อนโศกเศร้าเสียใจมิได้ ถ้าผู้ใดยังไม่ถึงที่สุดโลก ยังออกจากโลกไม่ได้ตราบใด ก็ชื่อว่ายังไม่ถึงพระนิพพาน

จะต้องทนทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายเกิด ๆ ตาย ๆ กลับไปกลับมาหาที่สุดมิได้อยู่ตราบนั้น บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ต้องการพระนิพพานแต่หารู้ไม่ว่าพระนิพ-พานนั้นเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน ชั้นแต่ทาน ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางจะไปสู่พระนิพพานก็ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจแล้ว จักไปสู่พระนิพพานนั้นก็เป็นการลำบากยิ่งนักหนา เปรียบเหมือนคน 2 คน ผู้หนึ่งตาบอด ผู้หนึ่งตาดี จะว่ายข้ามน้ำมหานทีอันกว้างใหญ่ ในคนทั้ง 2 นั้นผู้ใดจักถึงฝั่งข้างโน้นก่อน คนผู้ตาดีต้องถึงก่อน ส่วนคนผู้ตาบอดนั้นจะว่ายข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นได้แสนยากแสนลำบาก บางทีจะตายเสียในท่ามกลางแม่น้ำ เพราะไม่รู้ไม่เห็นว่าฝั่งอยู่ที่ไหน ข้ออุปมานี้ฉันใดคนไม่รู้ไม่แจ้งว่าพระนิพพานอยู่ที่ไหน เป็นอย่างไร ชั้นแต่ทางจะไปก็ไม่เข้าใจ เป็นแต่อยากได้อยากถึงอยากไปพระนิพพานเมื่อเป็นเช่นนี้การได้การถึงของผู้นั้นก็ต้องเป็นของลำบากยากแค้นอยู่เป็นธรรมดา บางทีก็ตายเสียเปล่าจักไม่ได้เห็นเงื่อนเค้าของพระนิพพานเลย ผู้ศึก-ษาพึงเข้าใจว่า พระนิพพานอยู่ที่สุดของโลก ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นทางไปพระนิพพาน ถ้ารู้อย่างนี้ทางที่จะถึงพระนิพพานได้บ้าง แม้เมื่อรู้แล้วอย่างนั้นก็จำต้องพากเพียรพยายามเต็มที่จึงจะถึง เหมือนคนตาดีว่ายข้ามน้ำ ก็ต้องพยายามจนสุดกำลังจึงจะข้ามพ้นได้ มีอุปไมยเหมือนกัน ฉะนั้นดูกรอานนท์บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาพระนิพพานควรศึกษาให้รู้แจ้ง ครั้นรู้แจ้งแล้วจักถึงก็ตามไม่ถึงก็ตาม ก็ไม่เป็นทุกข์แก่ใจ ถ้าไม่รู้แต่อยากได้ย่อมเป็นทุกข์มากนักเปรียบเหมือนบุคคลอยากได้วัตถุสิ่งหนึ่ง แต่หากไม่รู้จักวัตถุสิ่งนั้น ถึงวัตถุสิ่งนั้นจะมีอยู่ในที่จำเพาะหน้า ก็ไม่อาจถือเอาได้เพราะไม่รู้ถึงจะมีอยู่ก็มีเปล่าๆ ส่วนตัวก็ไม่หายความอยากได้จึงเป็นทุกข์ยิ่งนัก ผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักพระนิพพานก็เป็นทุกข์เช่นนั้น จะถือเสียว่าไม่รู้ก็ช่างเถอะ เราปรารถ-นาเอาคงจะได้ คิดอย่างนี้ก็ผิดไปใช้ไม่ได้แม้แต่ผู้รู้แล้วตั้งหน้าบากบั่นขวนขวายจะให้ได้ให้ถึงก็เป็นการยากลำบากอย่างยิ่ง บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นพระนิพพานและจะถึงพระนิพพานจักมีมาแต่ไหน อย่าว่าแต่พระนิพพานเลย แม้กระทำการสิ่งใดก็ดี เป็นต้นว่า ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างไม้ ช่างวาดเขียนต่าง ๆ เป็นต้น ต้องรู้ด้วยใจหรือเห็นด้วยตาเสียก่อนจึงจะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จได้ผู้ปรารถ-นาพระนิพพานก็ต้องศึกษาให้รู้จักพระนิพพานไว้ก่อนจึงจะได้ จะมาตั้งหน้าปรารถนาเอาโดยความไม่รู้นั้นจะมีทางได้มาแต่ที่ไหน ดูกรอานนท์ บุคคล

ทั้งหลายควรจะศึกษาให้รู้แจ้งคลองแห่งพระนิพพานไว้ให้ชัดเจนแล้วไม่ควรประมาท แม้ปรารถนาจะไปก็ไป แม้ไม่ปรารถนาจะไปก็อย่าไป ครั้นเห็นดีแล้วจิตประสงค์แล้ว ก็ให้ปฏิบัติในคลองแห่งพระนิพพานด้วยจิตอันเลื่อมใสก็อาจจักสำเร็จ ไม่สำเร็จก็จักเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อไป ผู้ที่ไม่รู้แม้ปรารถนาจะไปหรือไม่ไป อยู่ใกล้ที่นั้นบ่อย ๆ ก็ไม่อาจถึง เพราะเข้าใจผิด คิดว่าอยู่ที่นั้นที่นี้ก็เลยผิดไปตามจิตที่คิด หลงไปหลงมาอยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่มีวันที่จะถึงพระนิพพานได้ ดูกรอานนท์บุคคลผู้ไม่รู้ไม่แจ้งไม่เข้าใจในพระนิพพาน ไม่ควรจะสั่งสอนพระนิพพานแก่ท่านผู้อื่น ถ้าขืนสั่งสอนก็จะพาท่านหลงหนทาง จักเป็นบาปเป็นกรรมแก่ตน ควรจะสั่งสอนแต่เพียงคลองแห่งทาง มนุษย์สุคติสวรรค์สุคติเป็นต้นว่าสอนให้รู้ทาน ให้รู้จักศีล 5 ศีล 8 ให้รู้คลองแห่งกุศลกรรมบถ ให้รู้จักปฏิบัติมารดาบิดา ให้รู้จักอุปัชฌาย์อาจารย์ให้รู้จักก่อสร้างบุญกุศลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนแลผู้อื่นเพียงเท่านี้ก็อาจจะได้มนุษย์สมบัติสวรรค์สมบัติ พอสมควรอยู่แล้ว ส่วนความสุขในโลกุตตรนิพพานนั้น ผู้ใดต้องการจริงต้องรักษาศีล 5 ศีล 10 ศีลพระปาติโมกข์เสียก่อนจึงชื่อว่าเข้าใกล้ทาง มีโอกาสที่จักได้ถึงโลกุตตรนิพพานโดยแท้แม้จะเจริญคลองพระนิพพานนั้น ก็ให้รู้จักท่านผู้เป็นครูว่ารู้แจ้งทางพระนิพพานจริงจึงไปอยู่เล่าเรียนถ้าไปอยู่เล่าเรียนในสำนักของท่านผู้ไม่รู้แจ้ง ก็จักไม่สำเร็จโลกุตตรนิพพานได้ เพราะว่าคลองแห่งโลกุตตรนิพพานนี้ เล่าเรียนได้ด้วยยากยิ่งนัก ด้วยเหตุสัตว์ยินดีอยู่ในกามคุณ อันเป็นข้าศึกแก่พระนิพพานโดยมาก **ภนฺเต อริยกสฺสป** ข้าแต่พระอริยกัสสป ผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯอานนท์ด้วยประการดังนี้ ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงทราบด้วยพลญาณแห่งตน ดังแสดงมานี้เถิด

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งพระนิพพาน ควรแสวงหาซึ่งครูที่ดีที่อยู่เป็นสุขสำราญมิได้ประมาท เพราะพระนิพพานไม่เหมือนของสิ่งอื่นอันของสิ่งอื่นนั้นเมื่อผิดไปแล้วก็มีทางแก้ตัวได้หรือไม่สู้เป็นอะไรนัก เพราะไม่ละเอียดสุขุมมาก ส่วนพระนิพพานนี้ละเอียดสุขุมที่สุด ถ้าผิดแล้วก็เป็นเหตุให้ได้รับความทุกข์เป็นนักหนา ทำให้หลงโลกหลงทางห่างความสุข ทำให้เสียประโยชน์เพราะอาจารย์ ถ้าได้อาจารย์ที่ถูกที่ดี ก็จะได้รับผลที่ถูกที่ดี ถ้าได้

อาจารย์ที่ไม่รู้ไม่ดีไม่ถูกไม่ต้อง ก็จักได้รับผลที่ผิดเป็นทุกข์ พาให้หลงโลกหลงทาง พาให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารสิ้นกาลนาน เปรียบเหมือนผู้จะพาเราไปในที่ตำบลใดตำบลหนึ่ง แต่ผู้นั้นไม่รู้จักตำบลนั้น แม้เราเองก็ไม่รู้เมื่อกระนั้น ไฉนเขาจึงจะพาเราไปให้ถึงตำบลนั้นได้เล่า ข้ออุปมานี้ฉันใด อาจารย์ผู้ไม่รู้พระนิพพานและจะพาเราไปพระนิพพานนั้น ก็จะพาเราหลงโลกหลงทาง ไป ๆ มา ๆ ตาย ๆ เกิด ๆ อยู่ในวัฏฏสงสาร ไม่อาจจะถึงพระนิพพานได้ เหมือนคนที่ไม่รู้จักตำบลที่ไปและเป็นผู้พาไป ก็ไม่อาจจะถึงได้ มีอุปไมยฉะนั้น ผู้คบครูอาจารย์ที่ไม่รู้ดี แลได้ผลที่ไม่ดี มีในโลกมิใช่น้อย เหมือนดังพระองคุลิมาลเถระไปเรียนวิชาในสำนักครูผู้มีทิฏฐิอันผิด ได้รับผลที่ผิด คือเป็นมหาโจรฆ่าคนล้มตายเสียนับด้วยพัน หากเราตถาคตรู้เห็น มีความสงสารเวทนามาข้องในข่ายสยัมภูญาณ จึงได้ไปโปรดทรมานให้ละเสียซึ่งพยศอันร้ายเป็นการลำบากมิใช่น้อย ถ้าไม่ได้พระตถาคตแล้ว พระองคุลิมาลก็จักได้เสวยทุกข์อยู่ในวัฏฏสงสารสิ้นชาติเป็นอันมาก ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่รู้พระนิพพานไม่ควรเป็นครูสั่งสอนท่านผู้อื่นในทางพระนิพพานเลย ต่างว่าจะสั่งสอนเขาจะสั่งสอนว่ากระไรเพราะตัวไม่รู้ เปรียบเหมือนบุคคลไม่เคยเป็นช่างเขียนหรือช่างต่าง ๆ มาก่อนแล้วและอยากเป็นครูสั่งสอนเขา จะบอกแก่เขาว่ากระไร เพราะตัวเองก็ไม่รู้ไม่เข้าใจจะเอาอะไรไปบอกไปสอนเขา จะเอาแต่คำพูดเป็นครูทำตัวอย่างให้เขาเห็นเช่นนั้นไม่ได้ จะให้เขาเล่าเรียนอย่างไร เพราะไม่มีตัวอย่างให้เขาเห็นด้วยตาให้รู้ด้วยใจ เขาจะทำตามอย่างไรได้ ตัวผู้เป็นครูนั้นแลต้องทำก่อน ถ้าทำไม่ได้ก็ไม่ควรเป็นครูสอนเขา ถ้าขืนเป็นครูก็จักพาเขาหลงโลก หลงทาง เป็นบาปเป็นกรรมแก่ตัวนักหนาทีเดียว พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลผู้จะสอนพระนิพพานนั้นต้องให้รู้แจ้งประจักษ์ชัดเจนว่าพระนิพพานมีอยู่ในที่นั้น ๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้น ๆ ต้องรู้ให้แจ้งชัดจะกล่าวแต่เพียงวาจาว่านิพพาน ๆ ด้วยปาก แต่ใจไม่รู้แจ้งชัดเช่นนั้นไม่ควรเชื่อถือเลย ต้องให้รู้แจ้งชัดในใจก่อน จึงควรเป็นครูเป็นอาจารย์สอนท่านผู้อื่นต่อไป จะเป็นเด็กก็ตาม ผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้ารู้แจ้งชัดซึ่งพระนิพพานแล้ว ก็ควรเป็นครูเป็นอาจารย์แลควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์ได้ แม้จะเป็นผู้ใหญ่สูงศักดิ์สัก

ปานใดก็ตาม ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจแล้วไม่ควรนับถือเป็นครูเป็นอาจารย์เลย ดูกรอานนท์ ถ้าอยากได้สุขอันใด ก็ควรรู้จักสุขอันนั้นก่อนจึงจะได้ เมื่ออยากได้สุขในพระนิพพาน ก็ควรรู้จักสุขในพระนิพพานอยากได้สุขในมนุษย์แลสวรรค์ก็ให้รู้จักสุขมนุษย์แลสวรรค์นั้นเสียก่อนจึงจะได้ ถ้าไม่รู้จักสุขอันใด ก็ไม่อาจยังความสุขอันนั้นให้เกิดขึ้นได้ ไม่เหมือนทุกข์ในนรก อันทุกข์ในนรกนั้น จะรู้ก็ตามไม่รู้ก็ตาม ถ้าทำกรรมที่เป็นบาปแล้วผู้ที่รู้หรือผู้ที่ไม่รู้ก็ตกนรกเหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักนรกก็ยิ่งไม่มีเวลาพ้นจากนรกได้ ถึงจะทำบุญให้ทานสักปานใดก็ไม่อาจพ้นจากนรกได้ แต่มิใช่ว่าทำบุญให้ทานไม่ได้บุญ ความสุขที่ได้แต่การทำบุญนั้นมีอยู่ แต่ว่าเป็นความสุขที่ยังไม่พ้นจากทุกข์ในนรก เมื่อยังไม่รู้ไม่เห็นนรกแล้ว เมื่อได้รู้ทางออกจากนรกได้แล้ว ปรารถนาจักพ้นจากนรกก็พ้นได้เมื่อไม่อยากพ้นก็ไม่อาจพ้นได้ต้องรู้จักแจ้งชัดว่านรกอยู่ในที่นั้น ๆ มีลักษณะอาการอย่างนั้น ๆ แลควรรู้จักทางออกจากนรกให้แจ้งชัดทางออกจากนรกนั้นก็คือ ศีล 5 ศีล 10 ศีลพระปาติโมกข์นั้นเองเมื่อรู้แล้วอยากจะออกให้พ้นก็ออกได้ ไม่อยากจะออกให้พ้นก็พ้นไม่ได้ ผู้ที่รู้กับผู้ที่ไม่รู้ย่อมได้รับทุกข์ในนรกเหมือนกัน ส่วนความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลนิพพานนั้นต้องรู้จักจึงจะได้ ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ได้เลย มีอาการต่างกันอย่างนี้ ดูกรอานนท์ เมื่ออยากรู้จักนรกแลสวรรค์และพระนิพพานก็ควรให้รู้เสียในเวลาก่อนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่ออยากพ้นทุกข์ในนรก ก็รีบออกให้พ้นเสีย แต่เมื่อยังไม่ตาย เมื่ออยากได้สุขในมนุษย์หรือในสวรรค์หรือในนิพพาน ก็ให้รีบขวนขวายหาสุขเหล่านั้นไว้แต่เมื่อยังไม่ตาย จะถือว่าตายแล้วจึงจักพ้นทุกข์ในนรก ตายแล้วจึงจักไปสวรรค์ไปพระนิพพานดังนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ เสียประโยชน์เปล่า อย่าเข้าใจว่า เมื่อมีชีวิตอยู่สุขอย่างหนึ่ง เมื่อตายไปแล้วมีสุขอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้เป็นความที่เข้าใจผิดโดยแท้ เพราะจิตมีดวงเดียว เมื่อมีชีวิตอยู่ก็จิตดวงนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จิตดวงนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้รับทุกข์ฉันใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับทุกข์ฉันนั้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่มีความสุขฉันใด แม้เมื่อตายไปแล้วก็ได้รับความสุขฉันนั้นไม่ต้องสงสัย เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยังไม่รู้ไม่เห็น ซึ่งความทุกข์แลความสุขมีสภาวะปานดังนี้ เมื่อตายไปแล้วยิ่งจะซ้ำร้ายจะมีทางรู้ทางเห็นด้วยอาการอย่างไรพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดู

กรอานนท์ บุคคลผู้ใดมิได้ทำบุญให้ทานรักษาศีลเป็นต้น ไว้สำหรับตัวเสียก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากได้ความสุขแต่มิได้กระ-ทำตนให้ได้รับความสุขไว้ก่อนแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่า ตายไปแล้วภายหน้าจึงจัดได้รับความสุขเช่นนี้ ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดอยากให้ตนพ้นจากทุกข์ แต่ไม่ได้กระทำตนให้พ้นทุกข์เสียแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เข้าใจเสียว่าตายไปแล้วจึงจักพ้นทุกข์ดั่งนี้ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลใดที่ทำความเข้าใจว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้เป็นอย่างหนึ่ง ตายไปแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ไม่เป็นก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วภายหน้าหากจักรู้ จักเห็น จักได้ จักเป็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดเข้าใจเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้สุขก็ช่างเถิดตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลง บุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังมีชีวิตอยู่นี้ทุกข์ก็ช่างเถิดไม่เป็นไร ตายไปแล้วหากจักได้สุข ผู้นั้นก็เป็นคนหลงบุคคลผู้ใดถือเสียว่า เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ จะทุกข์ก็ดี จะสุขก็ดี จะชั่วก็ดี ก็ช่างเถิด ตายไปแล้วจักไปเป็นอะไรก็ช่างเถิด ใครจักตามไปรู้ไปเห็น ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายปรารถนาอยากพ้นทุกข์ หรือปรารถนาอยากได้สุขประเภทใดก็ควรให้ได้ให้ถึงเสียแต่ในชาตินี้ ถ้าถือเอาภายหน้าเป็นประ-มาณแล้ว ชื่อว่าเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น แม้ความสุขอย่างสูงคือพระนิพพาน ผู้ปรารถนาก็พึงรีบขวนขวายให้ได้ให้ถึงเสียแต่เมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่นี้ ดูกรอานนท์ อันว่าความสุขในพระนิพพานนั้นมี 2 ประเภท คือ ดิบ 1 สุก 1 ได้ความว่าเมื่อยังเป็นคนมีชีวิตอยู่ ได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้นได้ชื่อว่าพระ-นิพพานดิบ เมื่อตายไปแล้วได้เสวยสุขในพระนิพพานนั้น ชื่อว่าพระนิพพานสุก พระนิพพานมี 2 ประเภทเท่านี้ นิพพานโลกีย์ นิพพานพรหมเป็นนิพพานหลงไม่นับเข้าในที่นี้ พระนิพพานดิบนั้นเป็นของสำคัญ ควรให้รู้ให้เห็นให้ได้ถึงไว้เสียก่อนตาย ถ้าไม่ได้พระนิพพานดิบนี้แล้ว ตายไปก็จักได้พระนิพพานสุกนั้นไม่มีเลย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจก็ยิ่งไม่มีทางได้ แต่รู้แล้วเห็นแล้วพยายามจะให้ได้ให้ถึง ก็แสนยากแสนลำบากยิ่งนักหนา ผู้ใดเห็นว่าพระนิพพานมีอย่างเดียวตายแล้วจึงจะได้ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนพระนิพพานดิบนั้น จักจัดเอาความสุขอย่างละเอียดเหมือนอย่างพระนิพพานสุกนั้นไม่ได้แต่ก็เป็นความสุขอันละเอียดสุขุมหาสิ่งเปรียบมิได้อยู่แล้วแต่หากยังมีกลิ่นรสแห่งทุกข์กระทบ

ถูกต้องอยู่ จึงไม่ละเอียดเหมือนพระนิพพานสุก เพราะพระนิพพานสุกไม่มีกลิ่นรสแห่งทุกข์จะมากล้ำกราย ปราศจากสรรพสิ่งทั้งปวง แต่พระนิพพานดิบนั้นต้องให้ได้ไว้ก่อนตาย ดูกรอานนท์ อันว่าพระนิพพานนั้น พึงให้ดูอย่างแผ่นพระธรณีมีลักษณะอาการฉันใด ก็ให้ตัวเรามีลักษณะอาการฉันนั้น ถ้าทำได้เช่นนั้นก็ได้ชื่อว่าถึงพระนิพพานดิบ ถ้าทำไม่ได้แต่พูดว่าอยากได้จะพูดมากมายเท่าไร ๆ ก็ตามก็ไม่อาจที่จะได้จะถึงเลย ถ้าปรารภนาจักถึงพระนิพพานแล้ว ต้องทำจิตทำใจของตนให้เป็นเหมือนแผ่นดินเสียก่อน ไม่ใช่เป็นของทำได้ด้วยง่ายต้องพากเพียรลำบากยากยิ่งนักจึงจักได้ จะเข้าใจว่าปรารถนาเอาด้วยปากก็คงจักได้ อย่างนี้เป็นคนหลงไปใช้ไม่ได้ ต้องทำใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินให้จงได้ ลักษณะของแผ่นดินนั้น คนแลสัตว์ทั้งหลายจะทำร้ายทำดี กล่าวร้ายกล่าวดีประการใด มหาปฐพีนั้นก็มิได้รู้โกรธรู้เคือง ที่ว่าทำใจให้เหมือนแผ่นดินนั้น คือว่าให้วางใจเสีย อย่าเอื้อเฟื้ออาลัยว่าใจของตน ให้ระลึกอยู่ว่าตัวมาอาศัยอยู่ไปชั่วคราวเท่านั้น เขาจะนึกคิดอะไรก็อย่าตามเขาไป ให้เข้าใจอยู่ว่า เราอยู่ไปคอยวันตายเท่านั้น ประโยชน์อะไรกับวัตถุข้าวของและตัวตนอันเป็นของภายนอก แต่ใจ ซึ่งเป็นของภายในแลเป็นของสำคัญ ก็ยังต้องให้ปล่อยให้วางอย่าถือเอาว่าเป็นของ ๆ ตัว กล่าวไว้แต่พอให้เข้าใจเพียงเท่านี้โดยสังเขป ดูกรอานนท์ คำที่ว่าให้ปล่อยวางจิตใจนั้น คือว่าให้ละความโลภ ความโกรธ ความหลง ปลงเสียซึ่งการร้ายการดี ที่บุคคลนำมากล่าวมีลาภเสื่อมลาภมียศเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ อย่ายินดี อย่ายินร้าย แม้ปัจจัยเครื่องบริโภคเป็นต้น ว่า อาหารการกิน ผ้าผ่อนเครื่องนุ่งห่ม แลที่อยู่ที่นอนเภสัชสำหรับแก้โรค ก็ให้ละความโลภความหลงในปัจจัยเหล่านั้นเสีย ให้มีความมักน้อยในปัจจัย แต่มิใช่ว่าจะห้ามเสียว่าไม่ให้กินไม่ให้นุ่งห่ม ไม่ให้อาศัยในสถานที่ไม่ให้กินหยูกกินยา เช่นนั้นก็หามิได้ คือให้ละความโลเลในปัจจัยเท่านั้น คือว่าเมื่อได้อย่างดีอย่างประณีต ก็ให้บริโภคอย่างดีอย่างประณีตได้อย่างเลวทรามต่ำช้า ก็ให้บริโภคอย่างเลวทรามต่ำช้าตามมีตามได้ ไม่ให้ใจขุ่นมัวด้วย ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างนี้แลชื่อว่าปล่อยวางใจเสียได้ ถ้ายังเลือกปัจจัยอยู่ คือปล่อยให้ความโลภความโกรธความหลงเข้าครอบงำเพราะเหตุแห่งปัจจัย 4 อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่ายังถือจิตถือใจอยู่ ยังไม่ถึงพระนิพพานได้เลย ถ้าละความโลภ โกรธ หลง ในปัจจัยนั้นได้แล้ว จึงชื่อว่า

ทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดิน เป็นอันถึงพระนิพพานได้โดยแท้ มีคำสอดเข้ามาในที่นี้ว่า เหตุไฉน จึงมิให้ถือใจเมื่อไม่ให้ถือเช่นนั้น จะให้เอาใจไปไว้ที่ไหน เพราะไม่ใช่ใจของคนอื่นเป็นใจของตัวแท้ ๆ ที่จะเป็นอยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะมีใจนี้เอง ถ้าไม่มีใจนี้แล้วก็ตายเท่านั้น จะให้วางใจเสียแล้ว จะรู้จะเห็นอะไร มีคำวิสัชนาไว้ว่า ผู้ที่เข้าใจว่า ใจนั้นเป็นของ ๆ ตัวจริง ผู้นั้นก็เป็นคนหลง ความจริงไม่ใช่จิตของเราแท้ ถ้าหากเป็นจิตใจของเราแท้ ก็คงบังคับได้ตามประสงค์ว่า อย่าให้แก่ อย่าให้ตาย ก็คงจะได้สักอย่างเพราะเป็นของตัว อันที่แท้จิตใจนั้นหากเป็นลมอันเกิดอยู่สำหรับโลก ไม่ใช่จิตใจของเรา โลกเขาตั้งแต่งไว้ก่อนเรา เราจึงเข้ามาอาศัยอยู่กับด้วยลมจิตใจ ณ กาลเป็นภายหลัง ถ้าหากว่าเป็นจิตใจของเรา เราพาเอามาเกิด ครั้นเกิดขึ้นแล้ว จิตใจนั้นก็หมดไป ใครจะเกิดขึ้นมาได้อีก นี่ไม่ใช่จิตใจของใครสักคน เป็นของมีอยู่สำหรับโลก ผู้ใดจะเกิดก็ถือเอาลมนั้นเกิดขึ้น ครั้นได้แล้วก็เป็นจิตของตน ที่จริงเป็นของสำหรับโลกทั้งสิ้น ที่ว่าจิตใจของตนนั้น ก็เพียงให้รู้ซึ่งการบุญการกุศลการบาปการกุศลและเพียงให้รู้ทุกข์สุข สวรรค์ และพระนิพพาน ถือไว้ให้ถึงที่สุดเพียงพระ-นิพพานเท่านั้น ถ้าถึงพระนิพพานแล้ว ต้องวางจิตใจคืนไว้แก่โลกตามเดิมเสียก่อน ถ้าวางไม่ได้เป็นโทษ ไม่อาจถึงพระนิพพานได้มีคำแก้ไว้อย่างนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายที่หลงขึ้นไปบังเกิดในอรูปพรหมอันปราศจากความรู้นั้น ก็ล้วนแต่บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ไม่รู้จักวางใจให้สิ้นให้หมดทุกข์นั้นเอง ไม่รู้จักวางจิตวิญญาณอันตนเข้ามาอาศัยอยู่กับด้วยลมของโลก ทำความเข้าใจว่าเป็นจิตของตัว แลเข้าใจว่าพระนิพพานมีอยู่ในเบื้องบนนั้น ตัวก็นึกเข้าใจเอาจิตของตัวขึ้นไปเป็นสุขอยู่ในที่นั้น ครั้นตายแล้วก็เลยพาเอาตัวขึ้นไปอยู่ในที่อันไม่มีรูป ตามที่จิตตนนึกไว้นั้น ดูกรอานนท์ ผู้ที่หลงขึ้นไปอยู่ในอรูปพรหมแล้ว แลจักได้ถึงโลกุตรนิพพานนั้นช้านานยิ่งนัก เพราะว่าอายุของอรูปพรหมนั้นยืนนัก จะนับว่าเท่านั้นเท่านี้มิอาจนับได้ จึงชื่อว่านิพพานโลกีย์ ต่างกันแต่มิได้ดับวิญญาณเท่านั้น ถ้าหากดับวิญญาณก็เป็นพระนิพพานโลกุตระได้ ส่วนความสุขความสำราญในพระนิพพานทั้ง 2 นั้น ก็ประเสริฐเลิศโลกเสมอกันไม่ต่างกัน แต่นิพพานโลกีย์เป็นิพพานที่ไม่สิ้นสุดเท่านั้นเมื่อสิ้นอำนาจของฌานแล้ว ยังต้องมีเกิดแก่เจ็บตายร้ายแลดี คุณแลโทษสุขแลทุกข์ยังมีอยู่เต็ม

ที่ เพราะเหตุนั้นผู้ใดผู้หนึ่งจะปรารถนานิพพานพรหมไม่มีเลย ย่อมมุ่งต่อโลกุตรนิพพานด้วยกันทั้งนั้น แต่ไม่รู้จักปล่อยวางวิญญาณจึงหลงไปเกิดเป็นอรูปพรหม ส่วนโลกุตรนิพพานนั้นปราศจากวิญญาณ วิญญาณยังมีที่ใด ความเกิดแก่เจ็บตายก็มีอยู่ในที่นั้น โลกุตรนิพพานปราศจากวิญญาณจึงไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีเจ็บ ไม่มีตาย มีแต่ความสุขสบายสปราศจากอามิสหาความสุขอันใดจะมาเปรียบด้วยพระนิพพานไม่มี ขึ้นชื่อว่า ความเกิด ความตาย ความร้าย ความดี บาปบุญคุณโทษ สุขทุกข์ ความทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ทุกข์โศกโรคภัย ไข้เจ็บสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่มีในพระนิพพานเลย พระพุทธเจ้าตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ปรารถนาพระนิพพาน แต่ยังปล่อยวางใจไม่ได้ ยังอาลัยถึงความสุขอยู่คิดว่าพระนิพพานอยู่ในที่นั้นที่นี้ จะเอาจิตแห่งตนไปเป็นสุขในที่แห่งนั้น ครั้นจักปล่อยวางใจเสีย ก็กลัวว่าจะไม่มีอันใดนำไปให้เป็นสุข ถือใจอาลัยสุข เหตุนั้นจึงมิได้พ้นพระนิพพาน พรหม ดูกรอานนท์ เราตถาคตแสดงว่าให้ปลงใจให้วางใจนั้น เราชี้ข้อสำคัญเอาที่สุดมาแสดง เพื่อให้รู้เข้าใจได้ง่าย การวางใจปลงใจนั้น คือวางสุขวางทุกข์ วางบาปบุญคุณโทษ วางโลภโกรธ หลง วางลาภยศ นินทา สรรเสริญ หมดทั้งสิ้น เหมือนดังไม่มีหัวใจจึงชื่อว่าทำให้เหมือนแผ่นดิน ถ้ายังทำไม่ได้ อย่าหวังว่าจักได้โลกุตรนิพพานเลย ถ้าทำตัวให้เหมือนแผ่นดินได้ในกาลใด พึงหวังเถิดซึ่งโลกุตรนิพพาน คงได้คงถึงในกาลนั้นโดยไม่ต้องสงสัยพระนิพพานเป็นของได้ด้วยยากยิ่งนัก แสนคนจะได้แต่ละคนก็ทั้งยาก ดูกรอานนท์ ผู้มิได้ทำอริยมรรคปฏิปทาให้เต็มที่ยังเป็นปุถุชนหนาไปด้วยกิเลสหาปัญญามิได้ แลจักวางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น ไม่อาจทำได้เลยเหตุที่เขาวางใจไม่ได้เขายังถือตัวถือใจอยู่ว่าเป็นของ ๆ ตัวแท้จึงต้องทรมานทนทุกข์อยู่ในโลก เวียนว่ายตายเกิดแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่สิ้นสุด ดูกรอานนท์ ผู้ที่วางใจทำตัวให้เป็นเหมือนแผ่นดินนั้น มีแต่บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์แลเป็นสัตบุรุษจำพวกเดียวเท่านั้น เพราะท่านไม่ถือตนถือตัวท่านวางใจให้เป็นเหมือนแผ่นดินได้ ท่านจึงได้ถึงพระนิพพาน ส่วนผู้ที่ถือตัวใจปล่อยวางมิได้นั้น แต่ล้วนเป็นคนโง่เขลาสิ้นทั้งนั้นบุคคลที่เป็นสัตบุรุษท่านเห็นแจ้งชัดซึ่งอนัตตา ท่านถือใจของท่านไว้ก็เพียงแต่ให้รู้บาปบุญคุณโทษ

ประโยชน์แลใช่ประโยชน์ รู้ทางสุขทางทุกข์ในมนุษย์แลสวรรค์และพระนิพ-พานเท่านั้น ครั้งถึงที่สุดท่านก็ปล่อยวางเสียตามสภาวะแห่งอนัตตา ส่วนคนโง่เขลานั้นถือตนถือตัว ถือว่าร่างกายเป็นอัตตาตัวตน จึงปล่อยวางมิให้ ดูกรอานนท์ อันว่าบุคคลที่ถือใจนั้น ย่อมเป็นคนมักโลภ มักโกรธ มักหลง บุคคลจำพวกใดที่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น จะเป็นนักบวชก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ก็หาความสุขมิได้ เบื้องหน้าแต่ตายไป ก็หาความสุขในมนุษย์แลสวรรค์มิได้เลย ย่อมมีอบายเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานจงวางเสียซึ่งใจอย่าอาลัยความสุข การวางใจก็คือวางสุขวางทุกข์ แลบาปบุญคุณโทษร้ายดีซึ่งเป็นของสำหรับโลกนี้เสียให้สิ้น สิ่งเหล่านี้สร้างไว้สำหรับโลกนี้เท่านั้น เมื่อต้องการพระนิพพานแล้วต้องปล่อยวางไว้ในโลกนี้สิ้นทั้งนั้นจึงจะได้ความสุขในนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขอย่างยิ่ง เป็นความสุขอันหาส่วนเปรียบมิได้ ดูกรอานนท์ เมื่อจะถือเอาความสุขในพระนิพพานแล้ว ก็ให้วางใจในโลกีย์นี้เสียให้หมดสิ้น อันว่าความสุขในโลกีย์ก็มีอยู่แต่ในอินทรีย์ทั้ง 6 นี้เท่านั้น ในอิน-ทรีย์ทั้ง 6 นั้นยกเอาใจไว้เป็นเจ้า เอาประสาททั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายนั้น เป็นกามคุณทั้ง 5 ประสาททั้ง 5 นี้เองเป็นผู้แต่งความสุขให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทตานั้นเขาได้เห็นได้ดูรูปวัตถุสิ่งของอันดีงามต่าง ๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทหูนั้น เมื่อเขาได้ยินได้ฟังศัพท์สำเนียงที่ไพเราะเป็นที่ชื่นชมทั้งปวง ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตต-ราชประสาทจมูกนั้น เมื่อเขาได้จูบชมดมกลิ่นสุคันธรสของหอมต่าง ๆ ก็นำความสุขไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทลิ้นนั้น เมื่อเขาบริโภคอาหารอันโอชารสวิเศษต่าง ๆ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช ประสาทกายนั้นเมื่อเขาได้ถูกต้องฟูกเบาะเมาะหมอน และนุ่งห่มประดับเครื่องกกุธภัณฑ์อันสวยงาม แลบริโภคกามคุณ ก็นำความสุขสนุกสนานไปให้แก่เจ้าพระยาจิตตราช เจ้าพระยาจิตตราชนั้น ก็คือใจนั้นเอง ส่วนใจนั้นเป็นใหญ่เป็นผู้คอยรับความสนุกสนานอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนประสาททั้ง 5 เป็นผู้สำหรับนำความสุขไปให้แก่ใจ ประสาททั้ง 5 จึงชื่อว่ากามคุณ ส่วนความสุขในโลกนี้ มีแต่กามคุณทั้ง 5 นี้เท่านั้น จะเป็นเจ้าประเทศราชในบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตลอดขึ้นไปจนถึงเทวโลก ก็มีแต่กามคุณทั้ง 5 เท่านั้น ดูกรอานนท์ ผู้

ที่จะนำตนไปให้เป็นสุขในพระนิพพาน ต้องวางเสียซึ่งความสุขในโลกีย์ ถ้าวางไม่ได้ก็ไม่ได้ความสุขในพระนิพพานเลย ถ้าวางสุขในโลกีย์มิได้ก็ไม่พ้นทุกข์ ด้วยความสุขในโลกีย์เป็นความสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ ครั้นเมื่อถือเอาสุขก็คือเอาทุกข์นั้นเอง ครั้นไม่วางสุขก็คือไม่วางทุกข์นั้นเอง จะเข้าใจว่าเราจะถือเอาแต่สุข ทุกข์ไม่ต้องการดังนี้ไม่ได้เลย เพราะสุขทุกข์เป็นของเนื่องอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่วางสุขเสียก็เป็นอันไม่พ้นทุกข์ ดูกรอานนท์ บุคคลทั้งหลายผู้ที่จะรู้ว่าสุขทุกข์ติดกันอยู่นั้นหายากยิ่งนัก มีแต่เราตถาคตผู้ประกอบด้วยทศพลญาณนี้เท่านั้น บุคคลทั้งหลายที่ยังเป็นปุถุชนคนโง่เขลานั้นทำความเข้าใจว่า สุขก็มีอยู่ต่างหาก ทุกข์ก็มีอยู่ต่างหาก ครั้นเราถือเอาสุขเราก็ได้สุข เราก็ไม่ถือเอาทุกข์ ๆ ก็ไม่มีดังนี้ เพราะเหตุที่เขาไม่รู้ว่าสุขกับทุกข์ติดกันอยู่ เขาจึงไม่พ้นทุกข์ เมื่อผู้ใดอยากพ้นทุกข์ให้วางสุขเสียก็เป็นอันละทุกข์วางทุกข์ด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจะมีความสามารถพรากสุขทุกข์ออกจากกันได้ แต่เราตถาคตก็ไม่มีวิเศษที่จะพรากจากกันได้ ถ้าหากเราตถาคตพรากสุขแลทุกข์ออกจากกันได้ เราจะปรารถนาเข้าสู่พระนิพพานทำไม เราจะถือเอาแต่ความสุขอย่างเดียว เสวยแต่ความสุขอยู่ในโลกเท่านี้ ก็เป็นอันสุขสบายพออยู่แล้ว นี่ไม่เป็นเช่นนั้น เราแสวงหาความสุขโดยส่วนเดียว ไม่มีทางที่จะพึงได้ เราจึงวางสุขเสีย ครั้นวางสุขแล้วทุกข์ไม่ต้องวางก็หายไปเอง อยู่กับเราไม่ได้ เราจึงสำเร็จพระนิพ-พานพ้นจากกองทุกข์ ด้วยประการดังนี้ ดูกรอานนท์อันสุขในโลกีย์นั้น ถ้าตรวจตรองให้แน่นอนแล้ว ก็หากเป็นกองแห่งทุกข์นั้นเอง เขาหากเกิดมาเป็นมิตรติดกันอยู่ ไม่มีผู้ใดจักพรากออกจากกันได้ เราตถาคตกลัวทุกข์เป็นอย่างยิ่ง หาทางชนะทุกข์มิได้ จึงปรารถนาเข้าพระนิพพาน เพราะเหตุกลัวทุกข์นั้นอย่างเดียว พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ กุศลธรรมและอกุศลธรรมนั้น ได้แก่กองกิเลส 1500 นั้นเอง อัพ-ยากฤตธรรมนั้นคือองค์พระนิพพาน ครั้นพ้นจากกองกุศลธรรมและอกุศล-ธรรมนั้นแล้ว จึงเป็นองค์แห่งพระอรหํ แลพระนิพพานโดยแท้ ถ้ายังไม่พ้นจากกุศลแลอกุศลตราบใด ก็ยังไม่เป็นอัพยากฤตตราบนั้น คือยังไม่เป็นองค์พระอรหํยังไม่เป็นองค์พระนิพพานได้ ดูกรอานนท์ กุศลนั้นได้แก่กองสุข อกุศลนั้นได้แก่กองทุกข์ กองสุขแลกองทุกข์นั้น หากเป็นของเกิดติดเนื่อง

อยู่ด้วยกัน ไม่มีใครจักพรากให้แตกออกจากกันได้ ครั้นถือเอากุศลคือกองสุข แล้ว ส่วนอกุศลคือกองทุกข์นั้น แม้ไม่ถือเอาก็เป็นอันได้อยู่เอง ดูกรอานนท์ เมื่อบุคคลต้องการพระนิพพาน ก็ให้วางเสียซึ่งความสุขนั้นก่อน ความสุขในโลกีย์นั้นเองชื่อว่ากุศล จึงจักถึงพระนิพพาน ถ้าหากว่าไม่มีความสามารถ คือ ไม่อาจทำพระนิพพานให้แจ้งได้ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้ก่อน พอให้ได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์ แต่จะให้พ้นทุกข์นั้นไม่ได้ ถ้าแลเมื่อรู้อยู่ว่าตนจักพ้นทุกข์ไม่ได้ก็ให้ยึดเอากุศลนั้นไว้เป็นสะพานสำหรับไต่ไปสู่ความสุข ถ้ารู้ว่าตนยังไม่พ้นทุกข์ซ้ำมาวางกุศลเสียก็ยิ่งซ้ำร้าย เพราะเมื่อวางกุศลเสียแล้วตนก็จักเข้าไปหากองอกุศล คือ กองบาปเท่านั้นเมื่อตกเข้าไปในกองอกุศล อกุศลนั้นจักนำตัวไปทนทุกข์เวทนาในอบายภูมิทั้ง 4 หาความสุขในโลกมิได้เลย เพราะเหตุนั้นเมื่อตนยังไม่ถึงพระนิพพาน ก็ให้บำเพ็ญบุญกุศลไว้ พอจะได้อาศัยเป็นสุขสบายไปในชาตินี้แลชาติหน้า **ภนฺเต** ข้าแต่พระอริยกัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ เราตถาคตจักแสดงในข้ออันเป็นที่สุดแต่โดยย่อ ๆ พอให้เข้าใจง่าย ที่สุดนั้นก็คือจิตกับตัณหา จิตนั้นจำแนกออกไปเรียกว่ากองกุศลคือกองสุข ตัณหานั้นจำแนกออกไป เรียกว่ากองอกุศลคือกองทุกข์ ต้นเง่าเค้ามูลแห่งทุกข์นั้น ก็คือจิตแลตัณหานี้เอง จิตเป็นผู้คิดให้ได้เป็นดีมีสุขขึ้น ส่วนตัณหานั้นก็ให้เกิดตามเห็นตามจิตมีความสุขมากขึ้นเท่าใด ตัณหานั้นก็ให้เกิดทุกข์ตามมากขึ้นไปเท่านั้น ดูกรอานนท์ แต่เบื้องต้น เมื่อเราตถาคตยังไม่รู้แจ้งว่าสุขแลทุกข์อยู่ติดด้วยกัน เราก็ถือเอากุศลจิตอันเดียวหมายจักให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ ส่วนทุกข์จักไม่ให้มาก็ตั้งหน้าบำเพ็ญกุศลจิตเรื่อยไป เมื่อได้สุขเท่าใด ทุกข์ก็พลอยเกิดมีเท่านั้น ครั้นภายหลังเราพิจารณาด้วยญาณจักษุปัญญาแลเห็นแจ้งชัดว่าสุขแลทุกข์ติดอยู่ด้วยกัน ครั้นรู้แจ้งแล้วก็ตรึกตรองหาอุบายที่จะกำจัดสุขแลทุกข์ให้พรากออกจากกันนั้นแสนยากลำบากเหลือกำลัง จนสิ้นปัญญาหาทางไปทางมาไม่ได้ เราตถาคตจึงวางเสียซึ่งสุขคืนให้แก่ทุกข์ คือวางใจให้แก่ตัณหา ครั้นเราวางใจให้แก่ตัณหาแล้ว ความสุขในพระนิพพาน ก็เลยเข้ามารับเราให้ถึงนิพพานดิบในขณะนั้น พร้อมกับด้วยเราวางใจไว้ให้แก่ตัณหา ดูกรอานนท์ เมื่อวางใจได้ จึงเป็นอัพยากฤตจึงเรียกชื่อว่าถือเอาอัพยากฤตเป็นอารมณ์ เป็น

องค์พระอรหํ คือได้เข้าตั้งอยู่ในพระนิพพานด้วยอาการดังนี้

ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ อันว่าอรหนั้นจะได้มีจำเพาะแต่เราตถาคตพระองค์เดียวก็หามิได้ ย่อมมีเป็นของสำหรับโลก สำหรับไว้โปรดสัตว์โลกทั่วไป ไม่ใช่ของแห่งเราตถาคตแลของผู้หนึ่งผู้ใดเลย ดูกรอานนท์ เราตถาคตเป็นผู้ไกลจากกิเลสแล้ว จึงได้ซึ่งพระอรหํ บุคคลผู้ใดปราศจากกิเลสแล้ว บุคคลผู้นั้นก็เป็นผู้ได้พระอรหํเสมอกันทุกคน บุคคลผู้ใดที่ยังไม่ปราศจากกิเลส ถึงแม้จักอ้อนวอนเราตถาคตว่า อรหํ อรหํ ดังนี้จนถึงวันตาย ก็ไม่อาจได้ซึ่งพระอรหํเลย เป็นแต่กล่าวด้วยปากเปล่า ๆ เท่านั้น แลมาเข้าใจว่า การละกิเลสได้หรือไม่ได้นั้นไม่เป็นประมาณเมื่อได้อ้อนวอนหาซึ่งพระองค์พระอรหํเจ้าด้วยปากด้วยใจแล้ว พระอรหํเจ้าก็จักนำตนให้เข้าสู่พระนิพพาน เข้าใจเสียอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นคนหลงแท้ แม้เมื่อตนยังไม่พ้นลามกมลทินแห่งกิเลส แล้วไปอ้อนวอนพระอรหํที่หมดมลทินกิเลส ให้มาตั้งอยู่ในตัวตนอันแปดเปื้อนด้วยลามกมลทินแห่งกิเลสจักมีทางได้มาแต่ไหน เปรียบเหมือนดังมีชาตสระอยู่สระหนึ่ง เต็มไปด้วยของเน่าของเหม็นสารพัดทั้งปวง เป็นสระมีน้ำเน่าเหม็นสาบเหม็นคาว น่าเกลียดยิ่งนัก และมีบุรุษคนหนึ่งตกอยู่ในสระนั้น หากว่าบุรุษคนนั้นร้องเรียกให้อานนท์ลงไปอยู่ในสระน้ำเน่ากับด้วยเขา อานนท์จักไปอยู่ด้วยเขาหรือ ดูกรอานนท์ เราจักบอกให้สิ้นเชิง ถ้าอานนท์ลงไปอยู่ในสระกับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยน้ำเน่าได้ดังนั้น องค์พระอรหํเจ้าก็อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุรุษผู้แปดเปื้อนด้วยกิเลสได้เหมือนกัน ถ้าอานนท์ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนไม่ได้ องค์พระอรหํเจ้าก็ไม่อาจไปตั้งอยู่กับด้วยบุคคลผู้แปดเปื้อนด้วยราคาทิกิเลสได้เหมือนกันเช่นนั้น ดูกรอานนท์ท่านจะอาจลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนได้หรือไม่ มีพุทธฎีกาตรัสถามฉะนี้ ข้าฯอานนท์จึงกราบทูลว่า ลงไปอยู่ด้วยไม่ได้ ถ้าท่านไม่ลงไปบุรุษผู้นั้นก็กล่าววิงวอนท่านอยู่ร่ำไปจะสำเร็จหรือไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าข้าพระองค์ไม่ลงไป บุรุษผู้นั้นก็ทำอะไรแก่ข้าพระองค์ไม่ได้ ความปรารถนาก็ไม่สำเร็จ เป็นแต่วิงวอนอยู่เปล่า ๆ เท่านั้นเอง ดูกรอานนท์ข้ออุปมานี้ฉันใด บุรุษผู้จมอยู่ในน้ำนั้น เปรียบเหมือนบุคคลผู้ไม่ปราศ-จากมลทินลามกแห่งกิเลส พระอรหํนั้นเปรียบเหมือนตัวของอานนท์ อานนท์ไม่ลงไปอยู่กับด้วยบุรุษแปดเปื้อนฉันใด พระอรหํท่านก็ไม่ไปอยู่กับบุคคลผู้แปด

เปื้อนด้วยกิเลสฉันนั้นแม้จักวิงวอนด้วยปากด้วยใจสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระ–อรหทำนเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้พ้นทุกข์แล้วท่านไม่น้อมเข้าไปหาบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเลย ครั้นบุคคลผู้ใดปรารถนาความสุขแล้วจงน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ท่านก็โปรดให้ได้ความสุขทุกคนจะเข้าใจว่า พระอรหท่านเลือกหน้าเลือกบุคคลจักติเตียนอย่างนั้นไม่ควร ถ้าแลผู้ใดพ้นจากกิเลสกามแลพัสดุกามได้แล้วเชื่อว่าน้อมตัวเข้าไปหาท่าน ๆ ก็โปรดนำเข้าสู่พระนิพพานเสวยสุขอยู่ด้วยท่านไม่เลือกหน้าบุคคลเลย เป็นแต่ผู้จมอยู่ด้วยกิเลสลามก ละกิเลสไม่ได้ ชื่อว่าไม่น้อมตัวเข้าไปหาท่านเอง ดูกรอานนท์ ถึงตัวเราตถาคต ก็ต้องน้อมตัวเข้าไปหาท่านท่านจึงโปรดให้ตถาคตนี้ ได้เป็นครูแก่โลกเห็นปานดังนี้ เพราะว่าพระ–อรหท่านเป็นผู้ดี แลจักให้ท่านเข้าไปคบหาคนชั่วนั้นเป็นไปไม่ได้แลผิดธรรมเนียมด้วย สมควรแต่ผู้เลวทรามต่ำช้าจะเข้าไปหาท่านผู้ดี ผู้สูงศักดิ์โดยส่วนเดียว ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาสืบไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดปรารถนาซึ่งพระอรหํ ก็พึงยกตัวแลห้ามใจให้ห่างไกลจากกองกิเลส เพราะพระอรหท่านเป็นผู้ไกลจากกิเลส จะบริกรรมแต่ด้วยปากด้วยใจว่า อรหํ ๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้พระอรหํ เห็นว่าเป็นบุญเป็นกุศล จักได้ความสุขในมนุษย์แลสวรรค์แลพระนิพพาน จะทำความเข้าใจอย่างนี้ไม่สม–ควร พระนามชื่อว่าพระอรหนี้เราบอกไว้ให้รู้ว่าผู้ไกลจากกิเลส จะถือเอาแต่พระนามว่า อรหํ ๆ แล้วเข้าใจว่าตนได้สำเร็จเช่นนี้ไม่ควรเพราะคำที่ว่า อรหํใคร ๆ ก็กล่าวได้จะมิเป็นพระอรหกันเต็มโลกหรือ ดูกรอานนท์ พระอรหํก็คือเราตถาคตนี้เอง เหตุที่เราปราศจากกิเลสสิ้นแล้ว เราจึงได้ถึงที่สุดแห่งพระอรหํ องค์พระอรหกับเราตถาคตก็หากเป็นอันเดียวกันจะร้องเรียกพระอรหว่าเป็นเราตถาคตก็ไม่ผิด หรือจะร้องเรียกเราพระตถาคตเป็นอรหก็ไม่ผิด ผู้ใดละกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถึงที่สุดแห่งพระอรหํสิ้นด้วยกัน จะได้ถึงพระอรหํ แต่เราตถาคตองค์เดียวหามิได้ จงเข้าใจองค์แห่งพระ–อรหํ ดังเราตถาคตแสดงมานี้เถิด ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปว่า อานนฺท ดูกร

อานนท์ สิ่งที่ให้สัตว์โลกเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ทรมานทุกข์อยู่ในนรกแลกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานแล้ว ๆ เล่า ๆ ไม่รู้สิ้นสุดนี้มิใช่สิ่งอื่น คือตัวกิเลสแลตัณหาล่อลวงให้ดวงจิตของสัตว์ทั้งหลายมิให้พ้นทุกข์ภัยในวัฏฏสงสาร แลมิได้ถึงพระนิพพานได้ ถ้าผู้ใดมิได้รู้กองแห่งกิเลสแล้ว ผู้นั้นก็จักประสพภัยได้รับทุกข์ในอบายภูมิทั้ง 4 มิได้มีเวลาสิ้นสุด ดูกรอานนท์ จงจับตัวตัณหาให้ได้ ถ้าจับได้แล้ว เมื่อตัวต้องทุกข์ก็จักเห็นได้ว่าตัวเป็นอนัตตา ถ้าจับไม่ได้ก็เห็นตัวเป็นอนัตตาไม่ได้ บุคคลทั้งหลายที่มาเป็นสานุศิษย์แห่งพระตถาคตนี้ ก็มีความประสงค์ด้วยพระนิพพาน การที่จะรู้ว่าดีหรือชั่วกว่ากันก็แล้วแต่กิเลสเป็นผู้ตัดสิน ด้วยว่าพระนิพพานเป็นที่ปราศจากกิเลสตัณหา ถ้าผู้ใดเบาบางจากิเลสตัณหา ผู้นั้นก็เป็นผู้ดียิ่งกว่าผู้ยังหนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา ผู้ใดตั้งอยู่ในนิจศีลคือศีล 5 ผู้นั้นชื่อว่ายังหนาอยู่ด้วยกิเลส แต่ได้ชื่อว่าเป็นผู้บางจากกิเลสได้ชั้นหนึ่ง ถ้าตั้งอยู่ในอุโบสถศีลคือศีล 8 ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ 2 ชั้น ถ้ามาตั้งอยู่ในทศศีลคือศีล 10 ผู้นั้นได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ 3 ชั้น ผู้เข้ามาตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์คือศีล 227 ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าบางจากกิเลสได้ 4 ชั้น ผลอานิสงส์ก็มีเป็นลำดับขึ้นไปตามศีลนั้น ผู้ที่มีศีลน้อยอานิสงส์ก็น้อยผู้ที่มีศีลมากอานิสงส์ก็มากขึ้นไปตามส่วนของศีล บุคคลที่มิได้ตั้งอยู่ในศีล 5 ถึงจะมีความรู้ฉลาดมากมายสักเท่าใดก็ดี ก็ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทแก่ผู้ที่มีศีล 5 ผู้ที่มีศีล 5 ก็ควรยินดีแต่เพียงชั้นศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประ–มาทในท่านผู้ที่มีศีล 8 ผู้ที่มีศีล 8 ก็ควรยินดีแต่เพียงศีลของตน ไม่ควรที่จะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีล 10 ผู้ที่มีศีล 10 ก็ควรยินดีอยู่ในชั้นศีลของตน ไม่ควรจะกล่าวคำประมาทในท่านที่มีศีลพระปาติโมกข์ ถ้าแลขืนกล่าวโทษติเตียนท่านที่มีศีลยิ่งกว่าตน ชื่อว่าเป็นคนหลง เป็นคนห่างจากทางสุขในมนุษย์แลสวรรค์และพระนิพพานแท้ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ไม่มีศีล ปราศจากการรักษาศีล ไม่ควรกล่าวซึ่งคำประมาทแก่ท่านผู้มีศีล ตัวตั้งอยู่ภายนอกศีลแล้วมาเข้าใจว่า ตัวเป็นผู้ดีกว่าท่านผู้มีศีล แล้วกล่าวคำสพประมาทดูหมิ่นในท่านผู้มีศีล บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นเจ้ามิจฉาทิฏฐิใหญ่ ชื่อว่าเป็นคนหลงทางเป็นผู้ห่างจากความสุขในมนุษย์แลสวรรค์ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ตั้งอยู่ภายนอกศีลนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในระหว่างแห่งกิเลส ยังเป็นผู้หนาแน่นอยู่ด้วยกิเลสแม้จะเป็นผู้ที่มีความรู้ความฉลาดมากมายสักปานใดก็ตาม ก็ไม่ควรจะถือตัว

ว่าเป็นผู้ยิ่งกว่าผู้มีศีล เหตุว่าผู้ที่ไม่มีศีลนั้น ยังห่างจากพระนิพพานมาก ผู้ที่มีศีลชื่อว่าใกล้ต่อพระนิพพานอยู่แล้ว ถึงจะไม่รู้อะไรรู้แต่เพียงศีลเท่านั้น ก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลอยู่นั่นเอง เพราะท่านเป็นผู้บางจากกิเลส บุคคลผู้ที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส แม้จะเป็นผู้รู้มากแตกฉานในข้ออรรถแลข้อธรรมประการใดก็ตาม ก็ควรจะทำความเคารพยำเกรงในท่านที่มีศีล จึงจะถูกต้องตามคลองธรรมที่เป็นทางแห่งพระนิพพาน ถ้าให้ผู้มีศีลเคารพยำเกรงในผู้ที่ไม่มีศีล แลเป็นผู้หนาแน่นด้วยกิเลส เป็นความผิดห่างจากทางพระนิพพานยิ่งนัก ดูกรอานนท์ จะถือเอาความรู้แลความไม่รู้เป็นประมาณทีเดียวไม่ได้ ต้องถือเอาการละกิเลสได้เป็นประมาณ เพราะว่า ผู้จะถึงพระนิพพานต้องอาศัยการละกิเลสโดยส่วนเดียว เมื่อละกิเลสได้แล้ว แม้ไม่มีความรู้มาก รู้แต่เพียงการละกิเลสได้เท่านั้นก็อาจถึงพระนิพพานได้ อันจักพ้นทุกข์ในนรก แลได้เสวยสุขในสวรรค์แลพระนิพ-พาน ก็เพราะละเสียได้ซึ่งกิเลสอย่างเดียวสิ่งที่ให้คนเราได้รับสุขแลรับทุกข์อยู่ทุกวันนี้ก็เพราะกิเลสครั้นระงับดับกิเลสได้แล้ว เป็นเหตุให้ได้ประสพสุขแลพ้นจากทุกข์ เมื่อละกิเลสไม่ได้ สุขก็ไม่ได้ ทุกข์ก็ไม่พ้น ดูกรอานนท์ การที่จะได้ประสพสุขก็เพราะละกิเลสต่างหากที่มีความรู้แต่มิได้ละเสียซึ่งกิเลสย่อมไม่เป็นประโยชน์ แม้แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้มีความรู้นั้น แม้จะรู้มากแสนพระ-คัมภีร์หรือมีความรู้หาที่สุดมิได้ก็ตาม ก็รู้อยู่เปล่า ๆ จะเอาประโยชน์อันใดอันหนึ่งไม่ได้ แลจะให้เป็นบุญเป็นกุศล แลได้เสวยความสุขเพราะความรู้นั้นไม่มี เราตถาคตไม่สรรเสริญผู้ที่มีความรู้มากแต่ไม่มีศีล ผู้มีความรู้น้อยแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลเราสรรเสริญแลนับถือผู้นั้นว่าเป็นคนดี ถ้าผู้ใดนับถือผู้ที่มีกิเลสว่าดีกว่าผู้ไม่มีกิเลส บุคคลผู้นั้นชื่อว่าถือศีลเอาต้นเป็นปลาย เอาปลายเป็นต้นเอาสูงเป็นต่ำ เอาต่ำเป็นสูง ถ้าถืออย่างนี้ผิดทางพระนิพพาน เป็นคนมิจฉาทิฏ-ฐิ การที่นับถือบุคคลผู้หนาไปด้วยกิเลสว่าดีกว่าผู้ปรารถนาจากกิเลสเราตถาคตไม่สรรเสริญเลย บุคคลจำพวกที่บางเบาจากกิเลสใกล้ต่อพระนิพพาน เราตถา-คตสรรเสริญแลอนุญาตให้เคารพนับถือ การที่ทำบุญทำทานทำกุศลปรารถนาเพื่อจะให้บุญกุศลนั้นพาตนเข้าสู่พระนิพพาน ถ้าไม่รู้ว่าบำเพ็ญบุญกุศลเพื่อให้ช่วยระงับดับกิเลส ก็เป็นอันบำเพ็ญเสียเปล่าได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทางแห่งพระนิพพาน การที่จะถึงพระนิพพานต้องละกิเลสเสียให้สิ้น ถ้ายังละมิได้ก็ไม่ถึงพระนิพพาน ถึงจะรู้มากสักเท่าใดก็ตาม ถ้ายังละกิเลสไม่ได้ก็รู้เสีย

เปล่า ๆ เราตถาคตตั้งศาสนาไว้ไม่ได้หวังเพื่อให้บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง บำเพ็ญหาประโยชน์อย่างอื่น ตั้งไว้เพื่อประสงค์จะให้บุคคล บำเพ็ญภาวนาเพื่อให้ระงับดับกิเลสตัณหาเท่านั้น การบำเพ็ญภาวนาเมื่อไม่คิดว่าจะให้ระงับดับกิเลสตัณ–หาแห่งตน ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนหลงโลกหลงทางส่วนกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญภาวนานั้น จะว่าไม่ได้ไม่มีเช่นนั้น ก็ไม่ปฏิเสธ อันที่จริง ก็หากเป็นบุญเป็นกุศลโดยแท้ แต่ว่าเป็นทางหลงจากพระนิพพานเท่านั้น การกระทำความเพียรบำเพ็ญภาวนา ทำบุญทำกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งมากน้อยเท่าใดก็ตาม ก็ให้รู้ว่าบำเพ็ญบุญกุศลแลเจริญภาวนา เพื่อระงับดับกิเลสตัณหาของตนให้น้อยลงให้พ้นจากกองกิเลสนั้น เช่นนี้ชื่อว่าเดินถูกทางพระนิพพานแท้ ดูกรอานนท์ จงพากันประพฤติตามคำสอนที่เราแสดงไว้นี้ ถ้าผู้ใดมิได้ประพฤติตาม ก็พึงเข้าใจว่าผู้นั้นเป็นคนนอกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล้วจึงทรงแสดงต่อไปอีกว่า ดูกรอานนท์ เราตถาคตบัญญัติศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีลพระปาติโมกข์ไว้หลายประเภทนั้นก็เพราะอยากให้สัตว์ยกตนออกจากกองกิเลส ถ้าบุคคลจำพวกใดตั้งอยู่ในศีล 5 บุคคลจำพวกนั้นก็บางจากกิเลสชั้นหนึ่ง ตั้งอยู่ในศีล 8 ก็บางจากกิเลส 2 ชั้น ตั้งอยู่ในศีล 10 ก็บางจากกิเลส 3 ชั้น ตั้งอยู่ในศีลพระปาติโมกข์ก็บางจากกิเลส 4 ชั้น ดูกรอานนท์ บุคคลผู้บำเพ็ญศีลน้อยศีลมากประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็เพื่อให้รู้ซึ่งการละกิเลสแลยกตนให้พ้นจากกิเลส เมื่อไม่รู้เช่นนั้นได้ชื่อว่าเป็นคนหลง ส่วนผลอานิสงส์ที่ได้บำเพ็ญศีลนั้น เราตถาคตได้กล่าวอยู่ว่าผลอานิสงส์จริง แต่ว่ามีอานิสงส์น้อยแลผิดจากทางพระนิพพานถ้าเข้าใจว่าการรักษาศีล เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกิเลส รักษาศีล 5 ได้แล้ว จะเพียรพยายามรักษาศีล 8 ศีล 10 ศีลพระปาติ–โมกข์เป็นลำดับไป เพื่อจะยกตนให้พ้นจากกองกิเลสทีละเล็กทีละน้อยตามลำดับ เมื่อราตั้งอยู่ในศีลประเภทใด ก็ตั้งใจรักษาโดยเต็มความสามารถ รู้ดังนี้จึงมีผลอานิสงส์มาก ไม่เป็นคนหลง แลตรงต่อทางพระนิพพานโดยแท้ ดูกรอานนท์ กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นศิษย์แห่งเราตถาคตนี้ก็หวังเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่อยากเกิดในโลกสืบต่อไป เพราะกิเลสนั้นเป็นเชื้อสายสืบโลก บันดลบันดาลใจให้ยินดีไปในทางโลก ครั้นเกิดมาแล้วก็ให้เจ็บ ไข้ แก่ ตาย แลให้ฉิบหายพลัดพรากจากกัน ให้รัก ให้ชัง ให้อด ให้ตีให้ด่า ให้อยาก ให้ทุกข์ ให้ยากเข็ญใจ อาการกิริยาแห่งกิเลสเป็นเช่นนี้ เรา

ตถาคตจึงทรงอนุญาตให้บวชเพื่อความระงับดับกิเลส ไม่ให้เกิดมีเป็นเชื้อสายสืบโลกต่อไป เมื่อรู้อย่างนี้แล้วตั้งใจรักษาศีลเพื่อให้ดับกิเลส แลตรึกตรองหาอุบายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นต้นเค้าให้ขาดสูญ การรักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี การรักษาข้อวัตรในธุดงค์ 13 นั้นก็ดี ก็เป็นอันประมวลลงในศีลนั้นทุกอย่าง มิใช่ว่าจะรักษามากมายหลายสิ่งหลายอย่าง จนสิ้นจนหมดหามิได้ รักษาศีลพระปาติโมกข์ก็ดี รักษาธุดงควัตร 13 ก็ดี ก็ไม่มีเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เพื่อความระงับดับกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อรู้ว่ากิเลสเป็นเค้าเงื่อนแห่งกองทุกข์ กองโทษ กองบาป กองกรรม เช่นนั้นแล้ว ข้อวัตรอันใดที่เป็นไปเพื่อจะยกตนออกจากกิเลสได้ก็จงกระทำข้อวัตรนั้นให้บริบูรณ์เถิด การรักษาศีลพระปาติโมกข์แลรักษาธุดงควัตรทุกอย่าง เมื่อมิได้เข้าใจว่า เพื่อความระงับดับกิเลสก็ชื่อว่าเป็นการรักษาเปล่า ๆ เมื่อเรารู้ว่ารักษาเพื่อระงับกิเลส ไม่ได้รักษาเพื่ออย่างอื่นแล้ว แม้จะรักษาแต่เล็กแต่น้อยโดยเอกเทศ ไม่ครบตามจำนวนในพระปาติโมกข์ในจำนวนแห่งธุดงควัตร ก็ได้ชื่อว่าเป็นอันรักษาครบทุกอย่าง เพราะจับต้นจับรากเง่าแห่งกิเลสได้แล้ว เปรียบดังบุรุษตัดต้นไม้ ถ้าตัดเง่าตัดรากแก้วขาดแล้ว กิ่งก้านสาขา แม้ไม่ต้องตัดก็ตายเอง ถ้าไปตัดรอนแต่กิ่งก้านสาขารากเง่าไม่ได้ตัด ต้นไม้นั้นก็อาจงอกงามขึ้นได้อีกดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชในพระศาสนานี้ ก็เปรียบเหมือนบุคคลผู้ตัดต้นไม้ ฉะนั้นการบวชมิใช่ว่ามุ่งประโยชน์อย่างอื่น บวชเพื่อระงับดับกิเลสเท่านั้น ถ้าไม่หวังเพื่อความดับกิเลสแล้ว ไม่ต้องบวชดีกว่า การที่บวชโดยที่ไม่ได้มุ่งเพื่อการดับกิเลส แม้จะมีความรู้พิเศษสักปานใด ก็ได้ชื่อว่ารู้เปล่า ๆ แต่ว่าการที่เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดนั้น เรามิได้คิดว่า เป็นไม่รู้ไม่ได้ ไม่เป็นบุญ ไม่เป็นกุศล ก็คงเป็นอันรู้อันดี เป็นบุญเป็นกุศลอยู่นั่นเอง แต่ว่าเป็นความรู้ที่ผิดจากทางพระนิพพาน ดูกรอานนท์ เราตถาคตเทศนาไว้โดยอเนกปริยายนั้น ก็เพื่อจะให้หมู่ปุถุชนคนเขลาเห็นเป็นอัศจรรย์ แลเพื่อให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใส เมื่อพาลชนทั้งหลายไม่เห็นเป็นอัศจรรย์แล้ว ก็จักไม่มีความเชื่อความเลื่อมใสในคุณของพระ–ตถาคต ถ้ากล่าวแต่น้อยพอเป็นสังเขปก็ไม่เข้าใจ ไม่เหมือนผู้ที่มีบุญมีวาสนาแม้จะกล่าวแต่เพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้มากมายหลายอย่างหลายนัยธรรมชาติผู้ที่มีปัญญาแท้ไม่ต้องกล่าวอะไรเลย ก็รู้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง ไม่ต้องให้กล่าวเป็นการลำบาก เราตถาคตได้รับความลำบากเพราะพาลปุถุชนเท่านั้น ว่า

กล่าวสั่งสอนแต่เพียงเล็กน้อยก็ไม่เข้าใจ เพราะเขาถือว่าเขาดีเสียแล้ว แท้ที่จริงความรู้ของเหล่าพาลชนจะรู้ดีไปสักเท่าไร ก็ดีอยู่แต่เพียงมีลมอัสสาสะปัส-สาสะเท่านั้น ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะขาดแล้ว ก็มีแต่เน่าเป็นเหยื่อหนอนนอนกลิ้งเหนือแผ่นดิน จะหาสาระสิ่งใดไม่มีเลย มีแต่เครื่องอสุจิเต็มไปสิ้นทั้งนั้น จะถือแต่ว่าตัวมีความรู้ความดี เมื่อมีความรู้ความดีแล้วจักไม่ตายหรือ จะมีความรู้มากรู้มายเท่าใดก็คงไม่พ้นตายไปได้ จะมีความรู้ดีวิเศษไปเท่าไร ก็รู้ไปหาตายจะมีความรู้ความดีไปเท่าไรก็รู้อยู่บนแผ่นดิน จะรู้จะดีให้พ้นแผ่นดินไปไม่ได้ เมื่อลมยังมีก็อยู่เหนือแผ่นดิน เมื่อลมออกแล้วก็คงอยู่เหนือแผ่นดินนั้นเอง จะพ้นจากแผ่นดินไปไม่ได้ และจะมาถือตัวว่าตนอยู่นั้นเพื่อประโยชน์อะไร ส่วนของเน่าของเหม็นมีอยู่เต็มตัวก็ไม่รู้ไม่เห็น เห็นแต่ว่าตัวรู้ตัวดีถือเนื้อถือตัวอยู่ เราตถาคตเบื่อหน่ายความรู้ความดีของพาลปุถุชนมากนัก ดูกรอานนท์ ธรรมดาบุคคลผู้ที่เป็นนักปราชญ์มีปรีชาทั้งหลาย ย่อมไม่ถือเนื้อถือตัวว่าเรารู้เราดีอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านจะมีความรู้มากมายเท่าไร ก็มิได้ถือเนื้อถือตัวเหมือนอย่างพาลปุถุชน พวกพาลปุถุชนที่เขาห่างไกลจากพระนิพพานก็เพราะเหตุที่เขาถือเนื้อถือตัว การถือเนื้อถือตัวมีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ห่างไกลจากพระนิพพานมากเท่านั้น เหตุว่าประตูเมืองพระนิพพานนั้นแคบนักหนาผมเส้นเดียวผ่าออกเป็น 3 เสี้ยว เอาแต่เสี้ยวเดียวไปแยงเข้าที่ประตูพระนิพพานก็ยังคับแคบเข้าไม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อท่านต้องการพระนิพพานแล้วไม่ควรจะถือว่าตัวรู้ตัวดีเป็นผู้ใหญ่เป็นผู้สูงศักดิ์กว่าท่าน ยิ่งถือตนถือตัวขึ้นเท่าใดก็ยิ่งให้คับประตูพระนิพพานเข้าเท่านั้น จึงว่าพาลปุถุชนทั้งหลายเป็นผู้ห่างไกลจากพระนิพพาน ด้วยเหตุที่เขามัวถือเนื้อถือตัวว่ารู้ตัวดีอยู่ ดูกรอานนท์บุคคลที่เข้ามาบวชเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแล้ว ยังปล่อยให้ตนได้รับความทุกข์อยู่ ผู้นั้นเรากล่าวว่าเป็นพาลปุถุชนคือเป็นคนโง่เขลาผู้ที่ไร้ปัญญาเช่นนั้นจะเรียกว่าเป็นศิษย์ของพระตถาคตยังไม่ได้ เมื่อบวชแล้วประพฤติตัวให้เป็นสุขอยู่ทุกเมื่อ นั่นแลจึงจะเป็นลูกศิษย์ของพระตถาคตแท้ เราตถาคตหวังเพื่อความสุขจึงได้ออกบวช เมื่อบวชแล้วมาทำตนของตนให้เป็นทุกข์ บุคคลผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาหาที่เปรียบมิได้ ถ้าบุคคลผู้มีปัญญาแล้ว ไม่ทำตัวให้เป็นทุกข์เลยบุคคลผู้ไม่มีปัญญาจึงทำตัวให้เป็นทุกข์ ไม่เฉพาะแต่นักบวชจำพวกเดียว แม้คฤหัสถ์ถ้าหาปัญญามิได้ก็ได้รับความทุกข์ยากลำบากเหมือน

กัน ปราชญ์ผู้มีปรีชา เมื่อออกบวชแล้วท่านย่อมพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งประโยชน์แลสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ ท่านพิจารณาเห็นแจ้งซึ่งศีลแลข้อวัตรที่หนักแลเบาแล้ว ท่านไม่ต้องรักษามากมายหลายอย่างหลายประการนักเลือกรักษาแต่เล็กน้อยก็ย่อมได้รับความสุขกายสบายใจ ผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญานั้น ย่อมรักษามากมายหลายอย่างต่าง ๆ นานา เพราะเหตุที่ต้องรักษามากเกินไปจึงเป็นทุกข์ ผู้ที่มีปัญญาแล้วย่อมเลือกรักษาแต่สิ่งที่จริงที่แท้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ย่อมนำมาซึ่งความสุข เปรียบเหมือนบุคคลผู้ฉลาดไปตัดไม้ในป่ามาทำกิจอย่างหนึ่ง เมื่อตัดได้แล้วก็ถากเปลือกและกระพี้ทิ้งเสีย เหลือไว้แต่ที่ต้องการ แล้ววัดตัดเอาแต่พอแก่การงานของตัวเท่านั้น ไม่ต้องลำบากแก่การแบกการหาม ส่วนบุคคลที่ไม่ฉลาด ไม่รู้เท่าต่อการงานที่พึงจะทำเมื่อไปตัดไม้ได้แล้ว จะถากเอาแต่ที่ต้องการก็กลัวจะเสียเพราะตัวไม่เข้าใจการงาน ต้องแบกมาทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาว ได้รับความเหนื่อยหนักอย่างทวีคูณ ก็เพราะความที่ตัวเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ดูกรอานนท์ การที่รักษาแก้วไม่ดีไม่มีราคา แม้จะรักษามากหลายพันดวง ก็สู้ผู้ที่รักษาแก้วที่ดีที่มีราคาดวงเดียวไม่ได้ แก้วที่ไม่ดีไม่มีราคา จะขายก็ไม่ได้ จะเก็บไว้ก็ไร้ประโยชน์ ตกลงต้องรักษาไปเปล่าๆ ส่วนแก้วที่มีราคานั้น จะขายก็ได้เงินมาก หากจะเก็บไว้ก็เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตน แลการเรียนมนต์แลเรียนคาถาที่ไม่ดีไม่ขลังบทเดียวไม่ได้ แม้การที่รักษาพระวินัยบัญญัติแลข้อวัตรก็เหมือนกันเช่นนั้น เมื่อรู้ประโยชน์แห่งศีลและข้อวัตรแล้วก็ไม่ต้องรักษามาก เมื่อไม่รู้ไม่เข้าใจก็รักษาพร่ำเพรื่อไปจนไม่มีเขตแดน จึงต้องได้รับความลำบากเหมือนผู้ที่ไม่รู้การงาน ต้องแบกเอาไม้ทั้งเปลือกทั้งกระพี้ทั้งส่วนยาวไปเปล่า ๆ ฉะนั้น ผู้มีปรีชาท่านรักษาวินัยแลข้อวัตรไม่มาก แต่หากได้รับอานิสงส์เพียงพอ เหมือนอย่างผู้รักษาแก้วดีดวงเดียว หรือผู้ที่เรียนมนต์แลคาถาที่ดีที่ขลังบทเดียวเท่านั้น ก็ให้สำเร็จประโยชน์ได้เต็มที่ฉะนั้นดูกรอานนท์ การที่เราตถาคตต้องการให้บวชนั้นก็เพื่อจะให้ได้บุญแลกุศล อะไรชื่อว่าเป็นตัวบุญตัวกุศล ตัวบุญตัวกุศลนั้นไม่ใช่สิ่งอื่น คือความดับเสียซึ่งกิเลส การรักษากิจวัตรแลพระวินัยอย่างไรก็ตาม ถ้าดับกิเลสได้มาก ก็เป็นบุญมาก ถ้าดับกิเลสได้น้อย ก็เป็นบุญน้อย ถ้าดับกิเลสไม่ได้ ก็ไม่เป็นบุญเลย บาปอกุศลนั้นก็ไม่ใช่อื่น คือตัวกิเลสนั้นเองกิเลสก็คือตัวตัณหานั้นเอง ดับกิเลสตัณหาได้เท่าใดก็เป็นบุญเท่านั้น ถ้าดับกิเลสตัณหาไม่ได้ ก็

เป็นอันไม่ได้บุญไม่ได้กุศลเลย ผู้ที่ไม่รู้จักบุญแลบาปนั้น มาทำความเข้าใจว่าบวชรักษาข้อวัตรรักษาศีลเอาบุญ บุญนั้นมีอยู่นอกตนนอกตัว มีอยู่ที่ดินฟ้าอากาศ เมื่อบวชได้รักษากิจวัตรแล้วบุญนั้นจักเลื่อนลอยมาจากสถานที่ต่าง ๆ มีนภาลัยเวหาอากาศเป็นต้น มานำเอาตัวขึ้นไปสู่สวรรค์แลพระนิพพานเห็นไปโดยผิดทางเช่นนี้ ล้วนแต่เป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น ดูกรอานนท์ ผู้ที่ไม่รู้จักบาป เข้าใจว่าบาปนั้นอยู่นอกตนนอกตัว เมื่อทำบาปแล้วบาปนั้นก็จะลุกมาแต่นรกใต้พื้นดินมาจับกุมคุมเอาตัวลงไปสู่นรก การทำความเข้าใจอย่างนี้ย่อมเป็นคนหลงสิ้นทั้งนั้น ดูกรอานนท์ สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี บาปบุญคุณโทษก็ดี ย่อมอยู่ที่เรา จะเข้าใจว่า บาปบุญอยู่ภายนอกตัว ทำบุญแล้วคอยท่าบุญจักมานำเอาตัวไปสู่สุคติคิดอย่างนี้ตั้งร้อยชาติแสนชาติก็ไม่อาจได้ อันว่าบุญบาปทุกข์ ย่อมไม่มี ณ ภายนอกตัว บุญกุศลแลความสุขนั้นก็คือดวงจิต ส่วนบาปกรรมทุกข์โทษนั้นคือหมู่แห่งตัณหา ตัณหานั้นจักมี ณ ที่อื่นนอกจากตัวตนของเราแล้วไม่มี ตัวบุญแลตัวบาปก็อยู่ที่ใจของเรา เมื่อตัวไม่ชอบทุกข์ อยากได้ความสุขก็จงพยายามแก้ไขของเรานั้นเถิด ถ้าเราไม่เป็นผู้แสวงหาความสุขแลให้พ้นจากทุกข์แล้วใครเขาจะมาช่วยตัวเราให้พ้นจากทุกข์ ให้ได้รับความสุขได้เล่าเพราะสุขทุกข์อยู่ที่ตัวของเรา เมื่อเราหามิได้แล้ว ใครคนอื่นที่ไหนเขาจะมาหาให้เราได้ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ที่เข้าใจว่าบุญกุศลสวรรค์และพระนิพพานมีผู้นำมาให้ บาปกรรมทุกข์โทษ นรกแลสัตว์ดิรัจฉานก็มีผู้พาไปทั้งสิ้น บุคคลผู้ที่เข้าใจอย่างนี้ชื่อว่าเป็นผู้หลงโลกหลงทางสงสาร บุคคลจำพวกนั้นแม้จะทำบุญให้ทานสร้างการกุศลใด ๆ ที่สุดจนออกบวชในพระพุทธศาสนาก็หาความสุขมิได้ จะได้เสวยแต่ความทุกข์โดยถ่ายเดียว ดูกรอานนท์ บุญกับสุขหากเป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบุญก็ชื่อว่ามีความสุข บาปกับทุกข์ก็เป็นอันเดียวกัน เมื่อมีบาปก็ได้ชื่อว่ามีทุกข์ ถ้าไม่รู้บาปก็ละบาปไม่ได้ ถ้าไม่รู้จักบุญก็หาบุญไม่ได้ เปรียบเหมือนเราอยากได้ทองคำ แต่เราหารู้ไม่ว่าทองคำนั้นมีรูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถึงทองคำนั้นก็อยู่แลเห็นอยู่เต็มตา ก็ไม่อาจถือเอาได้ โดยเหตุที่ไม่รู้จักแม้บุญก็เหมือนกัน ถ้าไม่รู้จักบุญก็บุญไม่ได้ อย่าว่าแต่บุญซึ่งเป็นของไม่มีรูปร่างเลย แม้แต่สิ่งของอื่น ๆ ที่มีรูปมีร่าง ถ้าหากว่าเราไม่รู้จักก็ถือเอาไม่ได้ ดูกรอานนท์ บุคคลที่ไม่รู้จักบุญแลไม่รู้จักสุข ทำบุญจะไม่ได้บุญไม่ได้สุขเสียเลยเช่นนั้น ตถาคตก็หากล่าวปฏิเสธไม่ ทำบุญก็คงได้บุญแลได้สุขอยู่นั่นแล

แต่ทว่าตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจบุญแลความสุขก็ยังเกิดอยู่ที่ตัวนั้นเอง แต่ตัวหากไม่รู้ไม่เข้าใจ จึงเป็นอันมีบุญแลสุขไว้เปล่า ๆ ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่ไม่รู้จักบุญคือความสุข เมื่อทำบุญแล้วปรารถนาเอาความสุขน่าสมเพทเวทนานักหนา ตัวทำบุญก็ได้บุญในทันใดนั้นเอง มิใช่ว่าเมื่อทำแล้วนาน ๆ จึงจักได้ ทำเวลาใดก็ได้เวลานั้นแต่ตัวไม่รู้ นั่งทับนอนทับบุญอยู่เปล่า ๆ ตัวก็ไม่ได้รับบุญคือความสุขเพราะตัวไม่รู้ จึงว่าเสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้

ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลที่เข้าใจว่าทำบุญไว้มาก ๆ แล้วจะรู้แลไม่รู้ก็ไม่เป็นไร บุญหากจักพาไปให้ได้รับความสุขเอง เช่นนี้ชื่อว่าเป็นคนหลงโดยแท้เพราะเหตุไรบุญจึงจักพาตัวไปให้ได้รับความสุข เพราะบุญกับความสุขเป็นอันเดียวกัน เมื่อไม่รู้สุขก็คือไม่รู้จักบุญ เมื่อเรารู้สุขเห็นสุขก็คือ เรารู้บุญเห็นบุญนั้นเอง จะให้ใครพาไปหาใครที่ไหน ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นี้ใครจักช่วยใครไม่ได้ ใครจะพาใครไปนรกและสวรรค์ และพระนิพพานนั้นไม่ได้ จะไปนรกหรือสวรรค์และพระนิพพานต้องไปด้วยตนเอง จะพาเอาคนอื่นไปด้วยไม่ได้เป็นอันขาด ก็แลผู้ใดอยากพ้นจากนรกสุกในเมืองผี ก็จงทำตนให้พ้นจากนรกดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน จึงจะพ้นจากนรกสุกในเมืองผีได้ ถ้าอยากได้ความสุขในภายหน้าก็จงทำตนให้ได้ให้ถึงสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้เสียก่อน ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบในเมืองคนนี้ แม้เมื่อตายไปแล้วก็ไม่อาจได้สวรรค์สุกเลย ถ้าไม่ได้สวรรค์ดิบไว้ก่อนแล้ว ตายไปก็มีนรกเป็นที่อยู่โดยแท้ แม้ความสุขในสวรรค์ก็ยังไม่ปราศจากทุกข์ มิใช่จะมีทุกข์แต่สวรรค์ดิบในเมืองคนเราเท่านั้นก็หามิได้ ถึงสวรรค์สุกในชั้นฟ้าชั้นใด ๆ ก็ดี สุขกับทุกข์ก็มีอยู่เสมอกันเป็นความสุขที่ยังไม่ปราศจากทุกข์ ไม่เหมือนพระนิพพาน ซึ่งเป็นเอกันตบรมสุข มีแต่สุขโดยส่วนเดียว ไม่ได้เจือปนด้วยทุกข์เลย ดูกรอานนท์ อันว่าสวรรค์ดิบในเมืองคนเรานี้ก็คือความได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในสมบัติข้าวของและเกียรติยศและบริ-วารยศ และนามยศ เมื่อบุคคลผู้ใดได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้เสวยสุขในสวรรค์ดิบ ผู้ปรารถนาความสุขในภายภาคหน้า ก็จงให้ได้รับความสุขแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่อย่าเห็นแก่ความลำบากยากแค้นในสวรรค์ชั้นใด ๆ จะเป็นสวรรค์ดิบในเมืองคนหรือสวรรค์สุขในเมืองฟ้าทุกชั้น ย่อมเจือปนอยู่

ด้วยทุกข์ทั้งนั้น ไม่แปลกต่างกัน และไม่มากไม่น้อยกว่ากัน ความสุขในสวรรค์ก็หากเป็นความสุขจริง จะว่าไม่สุขนั้นไม่ได้ แต่ว่าเป็นสุขที่เจืออยู่ด้วยทุกข์ แม้ถึงกระนั้นก็คงดีกว่าตกอยู่ในนรกโดยแท้ดูกรอานนท์ สวรรค์ดิบในชาตินี้กับสวรรค์สุกในชาติหน้าอย่าสงสัยว่า จะต่างกัน ถึงจะต่างบ้างก็เพียงเล็กน้อย เมื่อต้องการความสุขเพียงใด ก็จงพากเพียรให้ได้แต่เมื่อยังชีวิตอยู่ในเมืองคนนี้ จะนั่งจะนอนคอยให้สุขมาหานั้นไม่ได้ ไม่เหมือนพระนิพพาน ความสุขในพระนิพพานนั้นไม่ต้องขวนขวาย เมื่อจับถูกที่แล้ว นั่งสุขนอนสุขได้ทีเดียว ความสุขในพระนิพพาน จะว่ายากก็เหมือนง่าย จะว่าง่ายก็เหมือนยาก ที่ว่ายากนั้นยากเพราะไม่รู้ไม่เห็น พาลปุถุชนคนตามืดทั้งหลาย รู้ไม่ถูกที่ เห็นที่ถูกที่ จับไม่ถูกที่ จึงต้องพากเพียรพยายามหลายอย่างหลายประการ และเป็นการเปล่าจากประโยชน์ด้วย ส่วนท่านที่มีปัญญาพิจารณาถูกที่จับถูกที่แล้ว ไม่ต้องทำอะไรให้ยากหลายสิ่งหลายอย่าง นั่ง ๆ นอน ๆ อยู่เปล่า ๆ เท่านั้น ความสุขในพระนิพพานก็มาบังเกิดขึ้นแก่ท่านได้เสมอ เพราะเหตุฉะนั้น จึงว่าความสุขในพระนิพพานไม่เป็นสุขที่เจือปนไปด้วยทุกข์ ดูกรอานนท์เมื่ออยากรู้ว่า เราจะได้รับความสุขในสวรรค์ หรือจะได้รับความทุกข์ในนรกก็จงสังเกตดูใจของเราในเวลาที่ยังไม่ตายนี้ใจของเรามีสุขมากหรือมีทุกข์มาก ทุกข์เป็นส่วนนรกดิบเมื่อตายแล้วก็ต้องไปตกนรกสุก สุขเป็นส่วนสวรรค์ดิบ เมื่อตายแล้วก็ได้ขึ้นสวรรค์สุก เมื่อยังเป็นคนอยู่ มีสุขหรือทุกข์มากเท่าใด แม้เมื่อตายไปก็คงมีสุขและมีทุกข์มากเท่านั้นไม่มีพิเศษกว่ากัน บุคคลผู้ปรารถนาความสุขในภพนี้และภพหน้าแล้ว จงรักษาใจให้ได้รับความสุข ส่วนตัวตนร่างกายข้างนอกนั้นไม่สำคัญ จักได้รับความสุขความทุกข์ประการใดก็ช่างเถิด เมื่อตายแล้วก็ทิ้งอยู่เหนือแผ่นดินหาประโยชน์มิได้ ส่วนใจนั้นเป็นของติดตามตนไปในอนาคตเบื้องหน้าได้ เพราะจิตใจเป็นของไม่ตาย ที่ว่าตายนั้นตายแต่รูปร่างกายธาตุแตกขันธ์ดับเท่านั้น ถ้าจิตใจตายแล้วก็ไม่ต้องเกิดไม่ต้องตายต่อไปอีก กล่าวคือถึงพระนิพพาน ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเราตถาคตก็ได้หลงท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนี้ช้านาน นับด้วยร้อยด้วยพันแห่งชาติเป็นอันมาก ทำบุญทำกุศลก็ปรารถนาแต่จักให้พ้นทุกข์ ให้เสวยสุขในเบื้องหน้าเข้าใจว่าตายแล้วก็จะพ้นจากทุกข์ ครั้นเมื่อตายจริงก็ตายแต่ธาตุแต่ขันธ์เท่านั้น ส่วนใจนั้นไม่ตาย จึงต้องไปเกิดอีก เมื่อไปเกิดอีกก็ต้องตายอีก เมื่อเช่นนี้จะพ้นทุกข์ได้อย่างไร

ที่นิยมกันว่าตาย ก็คือตายเน่าตายเหม็นกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ชื่อว่าตายเล่นตายไม่แท้ ตายแล้วเกิด ๆ แล้วตาย หาต้นหาปลายมิได้ ที่ตายแท้ตายจริงคือตายทั้งรูปแตกขันธ์ดับ ตายทั้งจิตทั้งใจ มีแต่พระพุทธเจ้ากับเหล่าพระอรหันตขีณา-สพเท่านั้น ท่านหล่านี้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ดูกรอานนท์ ในอดีตชาติเมื่อเรายังไม่รู้เข้าใจว่าตายแล้วจึงจะพ้นทุกข์ ทำบุญทำกุศลก็มุ่งเอาแต่ความสุขในเบื้องหน้า ครั้นตายไปก็หาได้พ้นจากทุกข์ตามความประสงค์ไม่ มาปัจฉิมชาตินี้เราจึงรู้ว่า สวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ที่ตัวนี้เอง เราจึงได้รีบเร่งปฏิบัติให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังเป็นคนอยู่จึงพ้นจากทุกข์และได้เสวยสุขอันปราศจากอามิสเป็นพระบรมครูสั่งสอนเวไนยสัตว์อยู่ทุกวันนี้ ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระ-พุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

ตทนนฺตรํ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ ความทุกข์ในนรกและความสุขในสวรรค์และพระนิพพานนั้นใครจะช่วยใครไม่ได้ เมื่อใครชอบอย่างใดก็ทำอย่างนั้น แม้เราตถาคตก็ช่วยใครให้พ้นทุกข์ และช่วยใครให้สวรรค์และพระนิพพานไม่ได้ ได้แต่เพียงสั่งสอนชี้แจงให้รู้สุขรู้ทุกข์ ให้รู้พระนิพพานด้วยวาจาเท่านั้น อันกองทุกข์ โทษ บาปกรม ทั้งปวงนั้นก็คือตัวกิเลสตัณหา ครั้นดับกิเลสตัณหาได้แล้ว ก็ไม่ต้องตกนรก ถ้าดับกิเลสตัณหาได้มากก็ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ ถ้าดับกิเลสตัณหาได้สิ้นเชิงหาเศษมิได้แล้ว ก็ได้เสวยสุขพระนิพพานทีเดียว เราตถาคตบอกให้รู้แต่ทางไปเท่านั้น ถ้าผู้รู้ทางแห่งความสุขแล้วประพฤติปฏิบัติตามได้ก็ประสบสุขสมประสงค์ อย่าว่าแต่เราตถาคตเลย แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงไปแล้วนับไม่ถ้วนก็ดี และจักมาตรัสรู้ในกาลเป็นภายหลังก็ดี จักมาช่วยพาเอาสัตว์ทั้งหลายไปให้พ้นจากทุกข์แล้วให้ได้เสวยสุขเช่นนั้นไม่มี มีแต่มาแนะนำสั่งสอนให้รู้สุขรู้ทุกข์รู้สวรรค์แลพระนิพพานอย่างเดียวกับเราตถาคตนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณ มีอาการเหมือนอย่างเราตถาคตนี้ทุก ๆ องค์ บุคคลจำพวกใดเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าต่างกันด้วยศีลด้วยฌาณด้วยญาณด้วยอิทธิบุคคลจำพวกนั้นเป็นคนหลง ผู้ที่ได้นามว่าพระพุทธเจ้านั้นต้องมีทศพล-ญาณสำหรับขับขี่เข้าสู่พระนิพพานด้วยกันทุกองค์ จะได้เป็นพระพุทธเจ้าแต่เราพระองค์เดียวนั้นหามิได้ผู้ใดมีทศพลญาณ ผู้นั้นได้ชื่อว่าพระพุทธเจ้าด้วยกันทุกองค์ไม่ควรจะมีความสงสัย ญาณ 10 ประการนั้นเป็นเครื่องหมายของ

พระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีญาณ 10 ประการแล้ว จะรู้ดีมีอิทธิดำดินบินบนได้อย่างไรๆ ก็ตาม ก็ไม่เรียกว่าพระพุทธเจ้า ถ้ามีญาณ 10 ประการแล้ว จะไม่มีอิทธาศักดานุภาพอย่างไรก็ตาม ก็ให้เรียกท่านผู้นั้นว่าพระพุทธเจ้า เพราะทศพล–ญาณ 10 ประการเป็นเครื่องหมายของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีเครื่องหมายอย่างนี้ ผู้ใดฤทธิมีเดชขึ้น ก็จักตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าเต็มบ้านเต็มเมืองก็จักเป็นทางแห่งความเสียหายวายโลกเท่านั้น ดูกรอานนท์ ทศพลญาณ10 ประการนั้นเป็นของสำคัญอยู่สำหรับโลก ไม่มีผู้ใดแต่งตั้งขึ้น เป็นแต่เราตถาคตเป็นผู้รู้ผู้เห็นก่อนแล้วยกออกตีแผ่ให้โลกเห็นพระพุทธเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญญาณ 10 ประการได้แล้ว ก็ขับขี่เข้าสู่พระนิพพาน เมื่อถึงพระนิพพานแล้วก็ปล่อยวางญาณนั้นไว้ให้แก่โลกตามเดิม หาได้เอาตัวตนจิตใจเข้าสู่พระนิพพานด้วยไม่ เอาจิตใจไปได้เพียงนรกสวรรค์แลพรหมโลกเท่านั้น ส่วนพระนิพพานนั้น ถ้าดับจิตใจไม่ได้แล้วก็ไปไม่ได้ ถ้าเข้าใจว่าจักเอาจิตไปเป็นสุขในพระนิพพานแล้วต้องหลงขึ้นไปเป็นอรูปพรหมเป็นแน่ ดูกรอานนท์การตกนรกแลขึ้นสวรรค์ จะเอาตัวไปไม่ได้ เอาแต่จิตไปจิตนั้นใครจับต้องลูบคลำไม่ได้เป็นแต่ลมเท่านั้น เพราะจิตเป็นของละเอียดใครจะจับมือไม่ได้ เมื่อจิตไปตกนรกใครจะไปช่วยยกขึ้นได้ ถ้าจิตนั้นเป็นตัวเป็นตนก็พอช่วยกันได้ บุคคลจำพวกใด คอยท่าให้ผู้อื่นมาช่วยยกตัวให้พ้นจากทุกข์นำตัวไปให้ได้เสวยสุข บุคคลจำพวกนั้นเป็นคนโง่เขลาหาปัญญามิได้ แต่เราตถาคตรู้นรกสวรรค์ทุกข์สุขอยู่แล้วแลหาอุบายที่จะพ้นจากทุกข์ให้ได้เสวยสุข ก็เป็นการแสนยากแสนลำบาก จะไปพาจิตใจของท่านผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างไร ถึงแม้พระพุทธเจ้าองค์จะตรัสรู้ในเบื้องหน้าก็เหมือนกัน มีแต่แนะนำสั่งสอนให้รู้สุขทุกข์สวรรค์แลพระนิพพานเท่านั้น ผู้ที่จะต้องการสุขทุกข์อย่างใดนั้นแล้วแต่อัธยาศัย แต่ว่าต้องรักษาให้รู้แท้แน่นอนแก่ใจเสียก่อนว่า ทุกข์ในนรกเป็นอย่างนั้น สุขในสวรรค์เป็นอย่างนั้นสุขในพระนิพพานเป็นอย่างนั้น เมื่อรู้แล้วยังจักมีทางได้ถึงบ้าง คงจักไม่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสารเนิ่นนานเท่าไรนัก ถ้าไม่รู้แจ้ง แต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่อาจจักพ้นได้เลย และได้ชื่อว่าเป็นผู้เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์เสียความปรารถนาเดิม ซึ่งหมายความว่าจะเป็นผู้เกิดมาเพื่อความสุข ครั้นเกิดมาแล้วก็พลอยไม่ให้ตนได้รับความสุข ซ้ำยังตนให้จมอยู่ในนรกทำให้เสียสัตย์ความปรารถนาแห่งตน น่าสังเวชสลดใจยิ่งนัก ข้าแต่พระมหากัสสปะผู้มีอายุ พระพุทธเจ้า

ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้แล

อิโต ปรํ คิริมานนฺทสุตฺตํ อนุสนฺธึ ฆเฏตฺวา ภาสิสฺสามีติ. เบื้องหน้าแต่นี้จักแสดงคิริมานนทสูตรสืบต่อไป มีคำพระอานนท์ปฏิญญาว่าดังนี้ **ภนฺเต อริยกสฺสป** ข้าแต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระมหากัสสปะเป็นประธานภควา อันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า เทเสสิ ก็ตรัสเทศนาแก่ข้าอานนท์สืบต่อไปว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ อันว่าความทุกข์แลความสุขนั้น ก็มีอยู่แต่นรกแลสวรรค์เท่านั้น ส่วนพระนิพพานมีอยู่นอกสวรรค์แลนรกต่างหาก บัดนี้จักแสดงทุกข์แลสุขในนรกแลสวรรค์ให้แจ้งก่อน จิตใจของเรานี้ เมื่อมีทุกข์หรือมีสุขแล้วใครจะสามารถมาช่วยยกออกจากจิตของเราได้ อย่าว่าแต่ตัวเราเลย แม้ท่านผู้อื่นเราก็ไม่สามารถจะช่วยยกออกได้ มีอาการเหมือนกันทุกรูปทุกนาม ทุกตัวตนสัตว์บุคคล

อนึ่ง เมื่อท่านมีทุกข์แล้ว จะนำทุกข์ของท่านมาให้เราก็ไม่ได้ เรามีทุกข์แล้วจะนำทุกข์ไปให้ท่านผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้ความสุขก็มีอาการเช่นกัน สุขแลทุกข์ไม่มีใครจะช่วยกันได้ สิ่งที่จะช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มีแต่อำนาจแห่งกุศลผลบุญ มีการให้ทานแลรักษาศีลเป็นต้นเท่านั้นที่จะเป็นผู้ช่วยให้พ้นจากทุกข์ได้ มนุษย์แลเทวดาอินทร์พรหมแลใคร ๆ จะมาช่วยให้พ้นทุกข์และให้ได้เสวยสุขนั้นไม่ได้ ที่สุดแม้เราตถาคตผู้ทรงไว้ซึ่งทศพลญาณเห็นปานนี้ ก็ไม่อาจช่วยใครได้ ได้แต่เป็นผู้ช่วยแนะนำตักเตือนให้รู้สุขทุกข์แลสวรรค์นรกเท่านั้น ตัวต้องยกตัวเอง ถ้ารู้ว่านรกสวรรค์อยู่ที่ตัว แล้วยกตัวให้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ก็ชื่อว่าเกิดมาเสียชาติ และเสียเวลาที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา น่าเสียดายชาติที่ได้เกิดเป็นรูปร่างกาย มีอวัยวะพรักพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่างทั้งได้พบพระพุทธ–ศาสนาด้วย สมควรจะได้สวรรค์แลพระนิพพานโดยแท้ เหตุไฉนจึงเหยียบย่ำตัวเองให้จมอยู่ในนรกเช่นนั้น น่าสังเวชนัก ดูกรอานนท์ สุขทุกข์นั้นให้หมายเอาที่จิต จิตสุขเป็นสวรรค์ จิตทุกข์เป็นนรก จะเข้าใจว่านรกสวรรค์ มีอยู่นอกจิตนอกใจเช่นนั้น ได้ชื่อว่าเป็นคนหลง นรกแลสวรรค์ บาปบุญคุณโทษย่อมมีอยู่ในอกในใจทั้งสิ้น อยากพ้นทุกข์ก็ให้รักษาจิตใจจากสิ่งที่เป็นทุกข์เสีย ถ้าต้องการสวรรค์ก็ทำการงานที่หาโทษมิได้เพราะการบุญการกุศลนั้น เมื่อทำก็ไม่เดือดร้อน แลเมื่อทำแล้วระลึกถึงก็ให้เกิดความสุขสำราญบานใจทุกเมื่อ เช่นนี้เชื่อว่าเราได้ขึ้นสวรรค์ แลถ้าอยากได้สุขในพระนิพพานก็ให้วางเสียซึ่ง

สุขแลทุกข์ คือวางจิตใจอย่าถือว่าเป็นของ ๆ ตน ก็ชื่อว่าได้ถึงพระนิพพาน เพราะว่าใจเป็นใหญ่เป็นประธาน สุขทุกข์ทั้งสวรรค์แลพระนิพพานสำเร็จแล้วด้วยใจ คือว่ามีอยู่ที่จิตที่ใจของเราทั้งสิ้น บุคคลจำพวกใด ไม่รู้ว่าของเหล่านี้มีในตน แล้วไปเที่ยวค้นคว้าหาในที่อื่น บุคคลจำพวกนั้นชื่อว่าเป็นคนหลงคนเมา เป็นผู้หนาอยู่ด้วยกิเลสตัณหา มืดมนอยู่ด้วยมลทินแห่งนรก ดูกรอานนท์ สัตว์ที่ตกอยู่ในนรกมากมายนับมิได้แน่นอัดยัดเยียดกันอยู่ในนรกดังข้าวสาร หรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ แต่ก็ไม่เห็นกันได้ ด้วยเขาไม่รู้ไม่เห็นซึ่งนรก ไม่รู้สุขทุกข์บาปบุญคุณโทษไม่รู้ว่าจิตของตนเป็นทุกข์เป็นสุข มีแต่มัวเมาอยู่ด้วยตัณหากามราคาทิกิเลส จึงชื่อว่าตกอยู่ในนรก ยัดเยียดกันดังข้าวสารหรือเมล็ดถั่วเมล็ดงาในกระสอบ ร้องเรียกหากันไม่เห็นกัน คือไม่เห็นทุกข์ไม่เห็นสุขแห่งกันแลกันเท่านั้นเองดูกรอานนท์ จิตใจนั้นใครไม่แลเห็นของกันแลกันได้ ผู้ที่รู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้นั้นมีแต่พระพุทธเจ้าแลพระอรหันต์เท่านั้น พระ-พุทธเจ้าที่จะรู้เห็นจิตใจของผู้อื่นได้ก็ด้วยญาณแห่งพระอรหันต์ ถ้าละกิเลสตัวร้ายมิได้ คุณความเป็นแห่งพระอรหันต์ก็ไม่มาตั้งอยู่ในสันดาน จึงไม่อาจหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ แม้พระตถาคตจะหยั่งรู้วาระจิตของสัตว์ทั้งปวงได้ ก็เพราะปราศจากกิเลส คือความเป็นไปแห่งพระอรหันต์ บุคคลผู้ที่ไม่พ้นกิเลสคือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์แลจะมาปฏิญญาว่ารู้เห็นจิตแห่งบุคคลอื่นจะควรเชื่อฟังได้ด้วยเหตุใด ถึงแม้จะรู้ด้วยวิชาคุณอย่างอื่น รู้ด้วยสมาธิคุณเป็นต้นก็รู้ไปไม่ถึงไหน แม้จะรู้ก็รู้ผิด ๆ ถูก ๆ ไปอย่างนั้นจะรู้จริงแจ้งชัดดังที่รู้ด้วยอรหันต์คุณนั้นไม่ได้ ถ้าบุคคลที่ยังไม่พ้นกิเลส มีความรู้ดียิ่งกว่าเราตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว การที่เราตถาคตสละบุตรภรรยาทรัพย์สมบัติอันเป็นเครื่องเจริญแห่งความสุขออกบวชนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่โง่เขลากว่าบุคคลจำพวกนั้น เพราะเขายังจมอยู่ในกิเลส แต่มีความรู้ดียิ่งกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ผู้ไกลจากกิเลส ข้อที่ละกิเลสไม่ได้ คือไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วจะมีปัญญารู้จิตใจแห่งสัตว์ทั้งหลายยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์หรือจะมีปัญญารู้เสมอกันนั้นไม่มีเลย ผู้ที่ยังละกิเลสไม่ได้คือยังไม่ได้สำ-เร็จพระอรหันต์มากล่าวว่าตนรู้เห็นจิตใจของสัตว์ทั้งหลายนั้น กล่าวอวดเปล่า ๆ ความรู้เพียงนั้นยังพ้นนรกไม่ได้ ไม่ควรจะเชื่อถือ ถ้าใครเชื่อถือก็ชื่อว่าเป็นนอกพระศาสนา ไม่ใช่ลูกศิษย์ของเราตถาคต แท้ที่จริง หากเอา

ศาสนธรรมอันวิเศษของเรานี้ บังหน้าไว้สำหรับหลอกลวงโลกเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้แม้จะทำบุญกุศลเท่าไรก็ไม่พ้นนรก แม้ผู้ที่มาเชื่อถือบุคคลจำพวกนี้ ก็มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเหมือนกัน ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกที่อวดรู้อวดดีอย่างนี้แหละ จะเป็นผู้เบียดเบียนศาสนาของเราให้เศร้าหมองเสื่อมทรามลงไป เมื่อเขาเกิดมาแล้วก็จะมาเบียดเบียนพระมหาเถระ และสามเณรน้อยด้วยถ้อยคำอันไม่เจริญใจ ผู้มีปัญญาน้อยใจเบา ก็จะพากันแตกตื่นสึกหาลาเพศออกจากศาสนา พระศาสนาของเราก็จักเสื่อมถอยลงไป ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใด หากเบียดเบียนเสียดสีหมิ่นประมาทใจพระสังฆเถระและภิกษุสามเณรที่เป็นศิษย์ของพระตถาคต โดยที่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นมีโทษไม่ถึงปาราชิก แลบังคับให้สึกออกจากเพศพรหมจรรย์หรือกระทำปัพพาชนียกรรมไปเสียก็ดี บุคคลจำพวกนั้นเป็นบาปยิ่งนักไม่อาจพ้นนรกได้ บุคคลจำพวกใดมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณธรรมคำสั่งสอนของเราตถาคต แล้วเชิดชูยกย่องไว้ให้ดีมิได้ดูถูกดูหมิ่น บุคคลจำพวกนั้นก็จะมีความเจริญด้วยความสุขทั้งโลกนี้แลโลกหน้า แม้ปรารถนาสุขอันใดซึ่งไม่เหลือวิสัยก็อาจสำเร็จสุขอันนั้นได้ตามปรารถนา บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูปพระสถูปเจดีย์ แลตัดไม้ศรีมหาโพธิ แลบุคคลจำพวกที่กล่าวหมิ่นประมาทเย้ยหยันแก่สานุศิษย์ ของเราตถาคต ที่มีโทษไม่ถึงปาราชิก บุคคลจำพวกนี้มีโทษหนักยิ่งกว่าจำพวกที่ทำลายพระพุทธรูป แลพระสถูปพระเจดีย์นั้นหลายเท่า บุคคลที่ทำลายพระพุทธรูปเป็นต้นนั้น เป็นบาปมากก็จริงอยู่ แต่ยังไม่นับว่าเป็นการทำลายพระพุทธศาสนา ผู้ที่กล่าวหมิ่นประมาทนั้น ได้ชื่อว่าทำลายศาสนาของพระตถาคต เพราะว่าผู้ที่มีความผิดโทษไม่ถึงปาราชิกนั้น ยังนับว่าเป็นลูกศิษย์ของเราตถาคตอยู่ ต่อเมื่อเป็นปาราชิกแล้วจึงขาดจากความเป็นลูกศิษย์ของเรา ถ้าเป็นโทษเช่นนั้นแม้จะลงโทษหรือกระทำปัพพาชนียกรรมก็หาโทษมิได้ แลได้เชื่อว่าช่วยพระศาสนาของเราด้วย การทำลายพระพุทธรูปหรือพระสถูปพระเจดีย์นั้น ยังมีทางเป็นกุศลได้อยู่ ดังพระพุทธรูปไม่ได้ไม่งามแล้วทำลายเสีย แก้ไขให้งามให้ดีขึ้น แม้พระเจดีย์แลไม้ศรีมหาโพธิก็เช่นกันต้นโพธิที่ตั้งอยู่ในที่ไม่สมควร เช่นตั้งอยู่ในที่ใกล้ถาวรวัตถุอาจทำลายถาวรวัตถุนั้นได้ จะตัดเสียก็หาโทษมิได้ ถ้าทำลายเพื่อหาประโยชน์แก่ตน หรือทำลายโดยความอิจฉาริษยาเช่นนั้น ย่อมเป็นบาปเป็นกรรมโดยแท้ แม้ถึงอย่าง

นั้นก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นการทำลายศาสนา พวกที่หมิ่นประมาท ทำให้สงฆ์ที่มีโทษยังไม่ถึงอันติมะ ให้ได้รับความเดือดร้อนถึงแก่เสื่อมจากพรหมจรรย์ได้ชื่อว่าทำลายพระพุทธศาสนาโดยแท้ ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ แล้วจึงตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์สืบต่อไปอีกว่าอานนฺท ดูกรอานนท์ บุคคลที่ปรารถนาซึ่งสวรรค์แลพระนิพพาน ก็จงรีบพากเพียรกระทำให้ได้ให้ถึงแต่เมื่อยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีอยู่ที่ใจของเราทุกอย่างจะเป็นการลำบากมากอยู่ก็แต่พระนิพพาน ผู้ที่ปรารถนาความสุขในพระนิพ–พานจงทำตัวให้เหมือนแผ่นดินหรือเหมือนดังคนตายแล้ว คือให้ปล่อยความสุขแลความทุกข์เสีย ข้อสำคัญก็คือให้ดับกิเลส 1500 นั้นเสีย กิเลส 1500 นั้น เมื่อย่นลงให้สั้นแล้วก็เหลืออยู่ 5 เท่านั้น คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1 มานะ 1 ทิฏฐิ 1 โลภะนั้น คือความทะเยอทะยานมุ่งหวังอยากได้กิเลสกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ 1, อยากได้วัตถุกามคือสมบัติข้าวของซึ่งมีวิญญาณแลหาวิญญาณมิได้ เหล่านี้ชื่อว่าโลภะ, โทสะ นั้นได้แก่ความเคืองแค้นประทุษร้ายเบียดเบียนท่านผู้อื่นชื่อว่าโทสะ, โมหะ นั้นคือความหลง มีหลงรัก หลงชัง หลงลาภ หลงยศ เป็นต้น ชื่อว่าโมหะ, มานะนั้น คือความถือตัวถือตน ดูถูกดูหมิ่นท่านผู้อื่น ชื่อว่ามานะ, ทิฏฐินั้น คือความถือมั่นในลัทธิอันผิด เห็นเป็นอุจเฉททิฏฐิแลสัสสตทิฏฐิไป ปล่อยวางความเห็นผิดไม่ได้ชื่อว่าทิฏฐิ, ถ้าดับกิเลสทั้ง 5 นี้ได้แล้ว ก็ชื่อว่าดับกิเลสได้ทั้งสิ้น 1500 ถ้าดับกิเลสทั้ง 5 นี้ไม่ได้ ก็ชื่อว่าดับกิเลสไม่ได้เลย ดูกรอานนท์ปุถุชนคนหนาทั้งหลายที่ปรารถนาพระนิพพานได้ด้วยยากนั้น ก็เพราะเหตุที่ไม่รู้จักดับกิเลสตัณ–หา เข้าใจเสียว่าทำบุญทำกุศลให้มากแล้ว บุญกุศลนั้นจักเลื่อนลอยมาจากอา–กาศเวหา นำตัวขึ้นไปสู่พระนิพพาน ส่วนว่าพระนิพพานนั้นจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็หารู้ไม่ เป็นคนคาดคะเนเอาอย่างนั้น จึงได้พระนิพพานด้วยยาก แท้ที่จริง พระนิพพานนั้นไม่มีอยู่ในที่อื่นไกลเลย หากมีอยู่ที่จิตใจนั่นเอง ครั้นดับโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ได้ขาดแล้ว ก็ถึงพระนิพพานเท่านั้น ถ้าไม่รู้แลดับกิเลสตัณหายังไม่ได้ เป็นแต่ปรารถนาว่า ขอให้ได้พระนิพพาน ๆ ดังนี้แม้สิ้นหมื่นชาติแสนชาติก็ไม่ได้พบปะเลย เพราะกิเลสตัณหาทั้งหลาย ย่อมมีอยู่ที่ตัวตนของเราทั้งสิ้น เมื่อตัวไม่รู้จักระงับกิเลสตัณหาที่มีอยู่ให้หมดไปก็ไม่ได้ไม่ถึงเท่านั้น จะคอยท่าให้บุญกุศลมาช่วยระงับดับกิเลสของตัวเช่นนี้

ไม่ใช่ฐานะที่พึงจะคิดบุญกุศลนั้นก็คือตัวเรานี้เอง เราแลจะเป็นผู้ระงับดับกิเลสให้สิ้นไป หมดไปจึงจะสำเร็จได้สมประสงค์ ดูกรอานนท์ปุถุชนคนเขลาทั้งหลายที่ได้ถึงพระนิพพานด้วยยากนั้นเพราะเขาปรารถนาเปล่า ๆ จึงไม่ได้ไม่ถึง เขาไม่รู้ว่าพระนิพพานอยู่ที่ในใจของเขา มีแต่คิดในใจว่าจะไปเอาในชาติหน้า หารู้ไม่ว่า นรกสวรรค์ และพระนิพพานมีอยู่ในตน เหตุฉะนั้น จึงพากันตกทุกข์ได้ยากลำบากยิ่งนัก พากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ ถือเอากำเนิดในภพน้อยภพใหญ่อยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ข้าแต่พระมหากัสสปะ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ด้วยประการดังนี้ แล้วจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ บุคคลผู้มีปัญญาพึงคิดถึงตน แล้วปราบใจของตนให้พ้นจากทุกข์ แลความลำบาก แลให้ออกจากบ่วงแห่งกิเลสมารให้ได้เถิด ถ้าไม่คิดอย่างนี้ แม้จะมีปัญญาก็มีเสียเปล่า ไม่นับเข้าในจำนวนที่มีปัญญา กิริยาที่พ้นทุกข์พ้นยากแลพ้นออกจากบ่วงแห่งกิเลสมารได้ ก็คือพ้นจากกิเลสตัณหาของเรา เมื่อพ้นจากกิเลสตัณหาได้เช่นนั้น ก็ได้ชื่อว่าพ้นจากความทุกข์ความยากโดยสิ้นเชิง ถ้ายังไม่พ้นก็ได้ชื่อว่ายังไม่พ้นจากความทุกข์ความยาก เมื่อตนยังไม่หลุดไม่พ้นก็ไม่ควรสั่งสอนผู้อื่น เพราะตัวยังไม่พ้น จะสั่งสอนผู้อื่นให้พ้นได้ด้วยอาการอย่างไร เปรียบเหมือนบุคคลจะข้ามแม่น้ำ ถ้าตัวเราข้ามไปถึงฝั่งฟากโน้นแล้ว จึงร้องบอกให้ท่านผู้อื่นข้ามมาตามตนเช่นนี้สมควรแท้ เมื่อเราร้องบอกเขาแล้วเขาจะพอใจไปหรือหาไม่ก็แล้วใจแต่เขา ส่วนตัวของเราข้ามไปได้สมประสงค์แล้ว ข้ออุปมานี้ฉันใด ผู้ที่จะปีนครูเป็นอาจารย์สอนให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ ก็ต้องทำตัวให้พ้นทุกข์เสียก่อน จึงสมควรจะสอนคนอื่น มีอุปไมยเหมือนผู้ที่จะพาข้ามแม่น้ำ ฉะนั้น บุคคลที่เปลื้องตัวให้พ้นออกจากกองกิเลสยังไม่ได้ แลจะไปเปลื้องปลดสัตว์ในป่าช้า ผีทั้งหลายเขาจะหัวเราะเยาะเย้ยว่า อโหโอหนอ ! ตัวของท่านก็ยังไม่พ้นทุกข์ แล้วจะมาพาเอาพวกข้าพเจ้าออกจากทุกข์ได้อย่างไร ตัวของท่านและพวกข้าพเจ้าก็ยังไม่พ้นนรกอยู่เหมือนกัน จะพามาพวกข้าพเจ้าให้พ้นจากนรกได้ด้วยอาการอย่างไร ดูกรอานนท์ บุคคลจำพวกใดที่ให้ผีในป่าช้าหัวเราะเยาะเย้ยเล่นเช่นนั้น บุคคลจำพวกนั้นถ้ามีขึ้นก็เป็นเหตุให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บอันตรายต่าง ๆ หาความสุขความเจริญมิได้ ดูกรอานนท์ คฤหัสถ์ก็ดี นักบวชก็ดี มากล่าวว่าตัวรู้ตัวเห็นแลได้พูดจากับผีด้วย ดังนี้ ก็พึงให้รู้ว่าคนจำพวกนั้นไม่ใช่ลูกศิษย์ของตถาคต เป็น

พวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกพระศาสนา ไม่ควรเชื่อถือเอาเป็นครูเป็นอาจารย์ เพราะเขาเป็นคนคนเจ้าอุบายเจ้าเล่ห์เจ้ากลเท่านั้นที่มีความรู้จริงเห็นจริงพูดจาสนทนากับผีได้ มีแต่พระพุทธเจ้ากับพระอรหันต์เท่านั้น นอกนั้นไม่มีใครรู้จริงเห็นจริงเป็นคนอุตริทั้งนั้น ดูกรอานนท์ เราจะทำนายไว้ให้เห็นในอนาคตกาลเบื้องหน้า จักเกิดมีพวกมิจฉาทิฏฐิภายนอกศาสนาอวดอ้างว่าตัวรู้ตัวเห็นผีได้พูดจากับด้วยผี ครั้นบุคคลจำพวกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ก็จักเบียดเบียนพระศาสนาของเราให้เสื่อมถอยลงไปด้วยวาทะถ้อยคำเสียดสีต่าง ๆ พระสงฆ์สามเณรก็จักเกิดระส่ำระสายหาความสบายมิได้ เขาจักสอนทิฏฐิวัตรอย่างเคร่งครัด ถืออรัญญิกธุดงค์อย่างพระเทวทัตต์ ภายหลังก็จักเกิดพระบ้านพระป่ากันขึ้น แล้วก็จักแตกกันออกเป็นพวก ๆ ไม่สามัคคีกัน ต่างพวกก็ถือแต่ตัวดี ศาสนาของเราก็จักเสื่อมถอยลงไปเพราะพวกมิจฉาทิฏฐิเห็นแก่ลาภแลยศหาความสุขมิได้ มรรคผลธรรมวิเศษ ก็จักไม่เกิดขึ้นแก่เขา เขาจักเรียนเอาแต่วิชาศีลธรรมอันพวกมิจฉาทิฏฐิสอนให้ รู้อะไรกันขึ้นเล็กน้อยก็อวดดีกันไป แท้ที่จริงความรู้เหล่านั้นล้วนแต่รู้ดีสำหรับไปสู่นรก เขาจักไม่พ้นจตุราบายได้เลย ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลภายหน้าจักมีอย่างนี้ไม่ต้องสงสัย ถ้าผู้ใดรู้ลัทธิทิฏฐิอย่างนี้ไว้แล้ว เมื่อได้เห็นก็จงเพียรพยายามละเว้น ก็จักได้ประสบความสุขการที่จะระงับดับกิเลสก็ให้ระงับบริโภค 2 ประการให้เบาบางลง บริโภค 2 นั้น คือ จีวรปัจจัยแลเสนาสนะปัจจัย 2 อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายนอกนับเป็น 1 บิณฑบาตปัจจัยแลคิลานะปัจจัย 2 อย่างนี้ชื่อว่าบริโภคภายในนับเป็นอย่าง 1 บริโภคทั้ง 2 อย่างนี้เป็นตัวกิเลส ตัวทุกข์ ตัวสุข สิ้นทั้งนั้น ถ้าบริโภค 2 นี้มากขึ้นเท่าใด ทุกข์ก็มากขึ้นไปตามเท่านั้น ถ้าบริโภค 2 นี้น้อยลง ทุกข์ก็น้อยลงความสุขก็มากขึ้น คือว่าบาปน้อยลงเท่าใด บุญกุศลก็มากขึ้นเท่านั้น อันบุญกุศลก็มีอยู่ที่ตัวบุคคลทั้งสิ้น ผู้ที่ละบริโภค 2 นั้นได้แล้ว นรกก็พ้นสวรรค์แลพระ–นิพพานสิ่งใด ๆ ก็ได้ในที่นั้น ดูกรอานนท์ บุคคลที่บวชเข้าแล้ว ไม่รู้จักระงับดับกิเลสคือบริโภค 2 ให้เบาบาง เข้าใจว่าบวชรักษาศีลถือครองวัตรเอาบุญไม่หาอุบายระงับดับกิเลสแลบริโภค 2 จะได้บุญได้ความสุขมาแต่ที่ไหน ถ้าคิดอย่างนั้น แม้จะรักษาศีลตลอดพระปาฏิโมกข์และธุดงควัตร ก็หากเป็นอันรักษาเปล่า รักษาให้เหนื่อยอยากลำบากกายเปล่าไม่อาจเป็นบุญกุศลได้ พระ–ปาฏิโมกข์ธุดงค์วัตรทั้งหลายที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้นั้น ก็เพื่อให้เป็นเครื่อง

ระงับดับกิเลสตัณหาคือบริโภคทั้ง 2 ถ้าระงับไม่ได้ก็ไม่เป็นบุญเป็นกุศล ผู้ที่ทำความเข้าใจว่า พระปาฏิโมกข์แลธุดงควัตรจะช่วยยกตัวให้ขึ้นไปสวรรค์และพระนิพพานเช่นนี้ เป็นความเห็นของคนที่โง่เขลาเบาปัญญา จักไม่พ้นทุกข์เลย บริโภคทั้ง 2 นั้นได้ชื่อว่าปลิโพธ 2 ที่แปลว่าความกังวล การรักษาพระ–ปาฏิโมกข์แลธุดงควัตรก็เพื่อจะตัดปลิโพธความกังวลให้เบาบางลงได้เท่าใดก็เป็นบุญเป็นกุศล เป็นสวรรค์และพระนิพพานขึ้นไปเท่านั้นพระพุทธเจ้าย่นโอวาทคำสั่งสอนลงสู่ปลิโพธิ 2 ว่าเป็นที่สุดโดยสิ้นเชิง คือว่านรกสวรรค์และพระนิพพานมีอยู่ที่ปลิโพธิ 2 ครบบริบูรณ์ ผู้ศึกษาเล่าเรียนจะรู้มากรู้น้อยเท่าไรไม่นิยม รู้มากหรือรู้น้อยถ้าระงับปลิโพธนั้นได้ก็เป็นดีจะอยู่วัดบ้านหรือวัดป่าประการใดก็ตาม ถ้าระงับปลิโพธ 2 นั้นได้ ย่อมเป็นความดีความชอบทั้งสิ้น ถ้าระงับปลิโพธ 2 นั้นไม่ได้แม้จะรู้มากมายแลอยู่วัดบ้านวัดป่าประการใดย่อมไม่มีทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาเป็นใจความอย่างนี้อันดับนั้นจึงตรัสเทศนาต่อไปอีกว่า **อานนฺท** ดูกรอานนท์ธรรมนี้ชื่อว่าพระยาธรรมิกราช เพราะเป็นใหญ่กว่าธรรมทั้งหลาย ข้อที่เราตถาคตได้ตรัสไว้แล้วในธรรมหมวดนี้คือได้ชื่นรกสวรรค์แลพระนิพพานกิเลสตัณหาโดยจะแจ้งสิ้นเชิง เมื่อผู้ใดฟังแล้วปรารถนาสุขทุกข์ประการใด ก็จงเลือกประพฤติตามความปรารถนา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสฉะนี้แล้ว จึงซ้ำตรัสอนุญาตปัจฉิมบรรพชาไว้แก่ข้าฯ อา–นนท์ว่า อานนฺท ดูกรอานนท์ แม้ในปัจฉิมกาลเมื่อหาพระสงฆ์ครบคณะบรรพ–ชาไม่ได้ โดยที่สุดแม้ภิกษุองค์เดียว เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาเลื่อมใสในคุณแห่งเราตถาคต อยากจะบวชเป็นภิกษุในสำนักแห่งภิกษุองค์เดียว ก็จงบวชเถิด โดยที่สุดลงไปอีกแม้จะหาพระภิกษุสักองค์เดียวไม่ได้ กุลบุตรผู้มีศรัทธาใคร่จะบวชสืบศาสนาแห่งเราตถาคต ก็ให้ศึกษาจตุตถปาราชิกแลบริโภค 2 นั้นให้เข้าใจ แล้วเข้าสู่เฉพาะพระพุทธรูปหรือพระสถูปหรือพระเจดีย์ หรือแม้หาที่ควรเคารพเช่นนั้นไม่ได้ ก็ให้ระลึกถึงเราตถาคตแล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ให้ตั้งใจสมาทานว่า **อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ ทุติยมฺปิ. ตติยมฺปิ. อิมํ ปพฺพชฺชํ สมาทิยามิ** แล้วให้สมาทานจตุตถาปาราชิกว่า **ปฐมํ ปาราชิกํ สมาทิยามิ ทุติยํ ตุติยํ จตุตฺถํ ปารชิกํ สมาทิยามิ** แล้วบวชเป็นภิกษุเถิด ถ้าหากพระสงฆ์ยังมีอยู่ อย่างน้อยเพียงองค์เดียวแล้วจะบวชโดยลำพังไม่ได้ ถ้าขืนบวชชื่อว่าดูถูกดูหมิ่นพระศาสนาเป็นบาปยิ่งนัก อย่าทำเลย เมื่อบวชโดยวิธีนี้ ผู้ใดคัดค้านว่าไม่ควร จักเป็นบาป

เป็นกรรมยิ่งนัก เราอนุญาตไว้สำหรับคราวอันตรธานต่างหาก ข้าแต่พระมหา-
กัสสปะพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ข้าฯ อานนท์ดังนี้ ขอพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย
จงทราบด้วยพลญาณของตน โดยนัยดังข้าพเจ้าอานนท์แสดงมานี้เทอญ แล้ว
พระองค์ก็หยุดไม่ทรงตรัสเทศนาอีกต่อไป ข้าพเจ้ากราบถวายบังคมแล้ว ก็
กลับไปสู่สำนักงานคิริมานนท์แสดงสัญญาทั้ง 2 ประการ คือ รูปสัญญา นาม
สัญญา ให้พระผู้เป็นเจ้าฟังโดยพุทธบริหารทุกประการ ท่านคิริมานนท์ กำหนด
ตามพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล ในขณะที่วางธุระในรูปในนาม
โรคภัยของท่านที่เจ็บปวดเวทนาก็อันตรธานหายในขณะนั้น ข้าแต่พระมหา-
กัสสปะผู้มีอายุ พระสูตรนี้จะได้ชื่อว่าพระยาธรรมมิกสูตรตามรับสั่งนั้นก็จัก
เสียนิมิตไป เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้าคิริมานนท์เป็นนิมิต

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาที่วัดเชตวนารามปรารภพระคิริมา-
นนท์เกิดอาพาธให้เป็นเหตุ จึงได้ชื่อว่าคิริมานนทสูตรมีเนื้อความดังแสดงมา
นี้แล.

บ้านที่แท้จริง

พระธรรมเทศนา

โดย

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท)

แสดงแก่

คุณแม่สงวน เจนพาณิชย์ มารดาของสมาชิกชมรมพุทธศาสตร์เอสโซ่ ก่อนที่คุณแม่สงวนจะถึงแก่กรรมประมาณ 1 เดือน ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2522

บัดนี้ขอให้โยมยายจงตั้งใจฟังธรรมะ ซึ่งเป็นโอวาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคารพต่อไป

ให้โยมตั้งใจว่า ในเวลานี้ ปัจจุบันนี้ ซึ่งอาตมาจะได้ให้ธรรมะ ให้โยมตั้งใจเสมือนว่า พระพุทธเจ้าของเรานั้นตั้งอยู่ในที่เฉพาะหน้าของโยม จงตั้งใจให้ดี กำหนดจิตให้เป็นหนึ่ง หลับตาให้สบาย น้อมเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาไว้ที่ใจเพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัม-พุทธเจ้า

บัดนี้อาตมาไม่มีอะไรฝากโยมด้วยสิ่งของที่จะเป็นแก่นเป็นสาร นอกจากธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น และเป็นของฝากที่เป็นชิ้นสุดท้าย ขอให้โยมจงตั้งใจรับ ให้โยมทำความเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าของเรานั้นถึงแม้จะเป็นผู้มีบุญวาสนาบารมีมาก ก็จะหลีกหนีความทุพพลภาพไปไม่ได้ อายุถึงวัยนี้แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราท่านก็ปลง ปลงอายุสังขารคำว่าปลงนี้ ก็คือว่าให้ปล่อยวาง อย่าไปหอบไว้ อย่าไปหิ้วไว้อย่าไปแบกไว้ ให้โยมยอมรับเสียว่า สังขารร่างกายนี้ ถึงแม้ว่ามันจะเป็นอย่างไร ๆ ก็ตามมันเถอะ เราก็ได้อาศัยสกลร่างกายนี้มาตั้งแต่กำเนิดเกิดขึ้นมาจนถึงวัยเฒ่าแก่ป่านนี้ก็พอแล้ว

ก็เปรียบประหนึ่งว่า เครื่องใช้ไม้สอยของเราต่าง ๆ ที่อยู่ในบ้าน ซึ่งเราเก็บกำไว้นานแล้ว เช่น ถ้วยโถโอชาม บ้านช่องของเรานี้ เบื้องแรกมันก็

สดใสใหม่สะอาดดี เมื่อเราใช้มันมาจนบัดนี้มันก็ทรุดโทรมไป บางวัตถุก็แตกไปบ้าง หายไปบ้างชิ้นที่มันเหลืออยู่นี้ก็แปรไป เปลี่ยนไป ไม่คงที่ มันก็เป็นอย่างนั้น

ถึงแม้ว่าอวัยวะร่างกายของเรานี้ก็เหมือนกัน ตั้งแต่เริ่มเกิดมาเป็นเด็ก เป็นหนุ่มก็แปรมา เปลี่ยนมาเรื่อย ๆ มาจนถึงบัดนี้แล้วก็เรียกว่า "แก่" นี้คือให้เรายอมรับเสีย พระพุทธองค์ท่านตรัสว่า สังขารนี้ไม่ใช่ตัวของเรา ทั้งในตัวเรานี้ก็ดีกายเรานี้ก็ดี นอกกายนี้ก็ดี มันเปลี่ยนไปอยู่อย่างนั้น ให้โยมพินิจพิจารณาดูให้มันชัดเจน

อันนี้แหละ ทั้งก้อนที่เรานั่งอยู่นี้ ที่เรานอนอยู่นี้ ที่มันกำลังทรุดโทรมอยู่นี้ นี้แหละมันคือสัจธรรม เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แน่นอน เพราะฉะนั้นท่านจึงให้มองมัน ให้พิจารณามันให้ยอมรับมันเสีย มันก็เป็นสิ่งที่ควรจะยอมรับ ถึงแม้ว่ามันจะเป็นอย่างไร อะไร ก็ตามทีเถอะ พระพุทธองค์ท่านก็สอนว่าเมื่อเราถูกคุมขังในตะรางก็ดี ก็ให้ถูกคุมขังเฉพาะกายอันนี้เท่านั้น แต่ใจอย่าให้ถูกขัง อันนี้ก็เหมือนกันฉันนั้น เมื่อร่างกายมันทรุดโทรมไปตามวัย โยมก็ยอมรับเสียให้มันทรุดไป ให้มันโทรมไป เฉพาะร่างกายเท่านั้น เรื่องจิตใจนั้นเป็นคนละอย่างกัน ก็ทำจิตให้มันมีกำลัง ให้มีพลัง เพราะเราเข้าไปเห็นธรรมว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมันก็เป็นอย่างนั้น มันต้องเป็นอย่างนั้น พระพุทธองค์ก็สอนว่า ร่างกายจิตใจนี้มันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันจะเป็นของมันอยู่อย่างนั้น มันจะไม่เป็นไปอย่างอื่น คือ เริ่มเกิดขึ้นมาแล้วก็แก่ แก่มาแล้วก็เจ็บ เจ็บมาแล้วก็ตาย อันนี้เป็นความจริงเหลือเกิน ซึ่งคุณยายก็พบอยู่ในปัจจุบันนี้ มันก็เป็นสัจธรรมอยู่แล้ว ก็มองดูมันด้วยปัญญา ให้เห็นมันเสียเท่านั้น

ถึงแม้ว่าไฟมันจะมาไหม้บ้านของเราก็ตาม ถึงแม้ว่าน้ำมันจะท่วมบ้านของเราก็ตาม ถึงแม้ว่าภัยอะไรต่าง ๆ มันจะมาเป็นอันตรายต่อบ้านต่อเรือนของเราก็ตาม ก็ให้มันเป็นเฉพาะบ้านเฉพาะเรือน ถ้าไฟมันไหม้ก็อย่าให้มันไหม้หัวใจเรา ถ้าน้ำมันท่วมก็อย่าให้มันท่วมหัวใจเรา ให้มันท่วมแต่บ้าน ให้มันไหม้แต่บ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกกายของเรา ส่วนจิตใจของเรานั้น ให้มันมีการปล่อยว่าง เพราะในเวลานี้มันก็สมควรแล้ว มันสมควรที่จะปล่อยแล้ว

ที่โยมเกิดมานี้ก็นานแล้วใช่ไหม ? ตาก็ได้ดูรูปสีแสงต่าง ๆ ตลอดหมดแล้ว ทั้งอวัยวะทุกชิ้นทุกส่วน หูก็ได้ฟังเสียงอะไรทุก ๆ อย่างหมดแล้ว อะไร

ทุกอย่างก็ได้รับมามาก ๆ ทั้งนั้นแหละและมันก็เท่านั้นแหละ จะรับประทานอาหารที่อร่อย อร่อยมันก็เท่านั้น รับประทานสิ่งที่ไม่อร่อยมันก็เท่านั้น ตาจะดูรูปสวยสวยมันก็เท่านั้น หรือดูรูปที่ไม่สวยมันก็เท่านั้น หูได้ฟังเสียงที่ไพ-เราะ ไพเราะจับอกจับใจมันก็เท่านั้น จะได้ฟังเสียงที่ไม่ไพเราะมันก็เท่านั้นแหละ

เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงบอกว่า ทั้งคนร่ำรวย ทั้งคนยากจน ทั้งผู้ใหญ่ทั้งเด็ก ตลอดทั้งเดียรัจฉานทั้งหมดด้วยซึ่งเกิดขึ้นมาในสากลโลกอันนี้ มันไม่มีอะไรจะยั่งยืน จะต้องผลัดไป เปลี่ยนไปตามสภาวะของมัน

อันนี้เป็นสภาวะความจริงที่เราจะแก้ไขอย่างไร ๆ เพื่อจะให้มันไม่เป็นอย่างนั้นไม่ได้ แต่ก็มีทางแก้ไขอยู่ว่า **พระพุทธองค์ท่านให้พิจารณาสังขาร**ร่างกายนี้ที่เดียวเท่านั้น ให้พิจารณา**จิตใจ**นี้ด้วย **ว่าทั้งสองอย่างนี้ มันไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา**มันเป็นของสมมติ เช่นว่า บ้านของคุณยายนี้ก็เป็นของสมมติว่าเป็นของคุณยายเท่านั้น จะเอาติดตามไปที่ไหนก็ไม่ได้ สมบัติพัสถานมันสมมติว่าเป็นของคุณยายเท่านั้น มันก็ตั้งอยู่เท่านั้นจะเอาไปที่ไหนก็ไม่ได้ ลูกหลานบุตรธิดาทั้งหลายทั้งปวงนั้น เขาสมมติว่าเป็นลูกเป็นหลานของคุณยาย มันก็เรื่องสมมติทั้งนั้น มันก็เป็นอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่ใช่ว่าเป็นเราคนเดียว มันเป็นกันทั้งโลก ถึงแม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านก็เป็นอย่างนี้ พระอรหันต์สาวกทั้งปวงท่านก็เป็นอย่างนี้ แต่ท่านแปลกกว่าพวกเราทั้งหลาย แปลกอย่างไร ? คือท่านยอมรับ ยอมรับว่าสกลร่างกายนี้มันเป็นของมันอยู่อย่างนี้ จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้มันจะต้องเป็นอย่างนี้

ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงให้พิจารณาดูสกลร่างกาย ตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นมาบนศีรษะ ตั้งแต่ศีรษะลงไปหาปลายเท้า ดูซิว่ามันมีอะไรบ้าง อะไรเป็นของสะอาดไหม ? เป็นของเป็นแก่นสารไหม ? นับวันแต่มันจะทรุดเรื่อยมาอย่างนี้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนให้เห็นสังขารว่า ของที่ไม่ใช่ของเรา มันก็เป็นอย่างนี้ จะให้มันเป็นอย่างไรล่ะ ? อันนี้มันถูกแล้ว ถ้าโยมมีความทุกข์โยมก็คิดผิดเท่านั้นแหละ ไปเห็นสิ่งที่มันถูกอยู่โดยความเห็นผิด มันก็ขวางใจเท่านั้น

เหมือนน้ำในแม่น้ำที่มันไหลลงไปในทางที่ลุ่ม มันก็ไหลไปตามสภาพอย่างนั้น อย่างแม่น้ำอยุธยา แม่น้ำมูล แม่น้ำอะไร ๆ ก็ตามเถอะ มันก็ต้องมีการไหลวนไปทางใต้ทั้งนั้นแหละมันไม่ไหลขึ้นไปทางเหนือหรอก ธรรมดามันเป็นอย่างนั้น สมมติว่าบุรุษคนหนึ่งไปยืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ แล้วก็มองดูกระ-แสของแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวไปทางใต้ แต่บุรุษนั้นมีความคิดผิด อยากจะให้น้ำนั้นมันไหลขึ้นไปทางเหนือ อย่างนี้เป็นต้น เขาก็เป็นทุกข์ เขาคนนั้นจะไม่มีความสงบเลย ถึงแม้จะยืน จะเดิน จะนั่ง จะนอน เขาก็ไม่มีความสงบ เพราะอะไรล่ะ ? เพราะบุรุษนั้นคิดผิด คิดทวนกระแสน้ำ คิดอยากจะให้น้ำไหลขึ้นไปทางเหนือ ความจริงนั้นน้ำมันจะไหลขึ้นไปทางเหนือนั้นไม่ได้มันจะต้องไหลไปตามกระแสของมันเป็นธรรมดาอยู่อย่างนั้น เมื่อมันเป็นอย่างนี้บุรุษนั้นก็ไม่สบายใจ ทำไมถึงไม่สบายใจ ? ก็เพราะบุรุษนั้นคิดไม่ถูก พิจารณาไม่ถูก ดำริไม่ถูก เพราะเขามีความเห็นผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิ ถ้าเป็นสัมมาทิฏฐิแล้วก็ต้องเห็นว่า น้ำก็ต้องไหลไปตามกระแสของมัน คือ ไหลไปทางใต้ ที่จะให้ไหลไปทางเหนือนั้นมันเป็นความเห็นผิด มันก็มีความกระทบกระทั่งตะขิดตะขวงใจอยู่อย่างนั้น จนกว่าบุรุษคนนั้นจะมาพิจารณาคิดกลับเห็นว่า น้ำธรรม-ดามันก็ต้องไหลไปทางใต้อย่างนี้ เป็นเรื่องของมันอยู่อย่างนี้

อันนี้เป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเราจะเอามาพิจารณา เออ....อันนี้มันก็เป็นความจริงอย่างนั้น แม่น้ำที่มันไหลไปทิศใต้มันก็เหมือนชีวิตร่างกายของยายอยู่เดี๋ยวนี้แหละ เมื่อมันหนุ่มแล้วมันก็แก่ เมื่อมันแก่แล้วก็วนไปตามเรื่องของมัน อันนี้เป็นสัจธรรม อย่าไปคิดว่าไม่อยากให้มันเป็นอย่างนั้น อย่าไปคิดอย่างนั้น เรื่องอันนี้ไม่ใช่ว่าเราจะมีอำนาจไปแก้ไขมัน พระพุทธเจ้าท่านให้มองตามรูปมัน มองตามเรื่องของมัน เห็นตามสภาพของมันเสียว่ามันเป็นอย่างนั้นเท่านั้น เราก็ปล่อยมันเสีย เราก็วางมันเสีย เอาความรู้สึกนี้เองเป็นที่พึ่งให้ภาวนาว่า "พุทโธ พุทโธ" ถึงแม้ว่าจะเหน็ดเหนื่อยก็ตามเถอะ ให้โยมทำจิตให้อยู่กับลมหายใจ หายใจออกยาว ๆ สูดลมเข้ามายาว ๆ หายใจออกไปยาว ๆ แล้วก็ตั้งจิตขึ้นใหม่ แล้วก็กำหนดลมว่า "พุทโธ พุทโธ" โดยปกติ ถึงแม้ว่ามันจะเหนื่อยมากเท่าไร ก็ยิ่งกำหนดลมเข้าให้ละเอียด ละเอียดเข้าไปมากเท่านั้นทุกครั้ง เพื่ออะไร ? เพื่อจะต่อสู้เวทนา เมื่อมันกำลังเหน็ดเหนื่อยก็ให้โยมหยุดความคิดทั้งหลาย ให้โยมหยุดคิดอะไร ๆ ทั้งปวงเสีย ให้เอาจิตมารวมอยู่

ที่จิต แล้วเอาจิตให้รู้จักลม ภาวนา "พุทโธ พุทโธ" ปล่อยวางข้างนอกให้หมด อย่าไปเกาะกับลูก อย่าไปเกาะกับหลาน อย่าไปเกาะกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั้งนั้น ให้ปล่อย ให้เป็นอันเดียว รวมจิตลงที่อันเดียว ดูลม ให้กำหนดลม เอาจิตนั่นแหละไปรวมอยู่ที่ลม คือให้รู้ที่ลมในเวลานั้น ไม่ต้องไปรู้อะไรมากมาย กำหนดให้จิตมันน้อยไป ๆ ละเอียดไป ๆ เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะมีความรู้สึกน้อย ๆ มันจะมีความตื่นอยู่ในใจมากที่สุด

อันนี้เวทนาที่มันเกิดขึ้นมันจะค่อย ๆ ระงับไป ๆ ผลที่สุดเราก็ดูลม เหมือนกับญาติมาเยี่ยมเรา เราก็จะตามไปส่งญาติขึ้นรถ ลงเรือ เราก็ตามไปถึงท่ารถ ไปถึงเรือ เราก็ส่งญาติเราขึ้นรถ เราก็ส่งญาติเราลงเรือ เขาก็ติดเครื่องรถเครื่องเรือไปลิ่ว เท่านั้นแหละ เราก็มองไปเถอะ เมื่อญาติเราไปแล้ว เราก็กลับบ้านเรา เราดูลมก็เหมือนกันฉันนั้น เมื่อลมมันหยาบเราก็รู้จัก เมื่อลมมันละเอียดเราก็รู้จัก เมื่อมันละเอียดไปเรื่อย ๆ เราก็มองไป ๆ ตามไป น้อมไป ๆ ทำจิตใจมันตื่นขึ้น ทำลมให้มันละเอียดเข้าไปเรื่อย ๆ ผลที่สุดแล้วลมหายใจมันน้อยลง ๆ จนกว่าลมหายใจไม่มี มันก็จะมีแต่ความรู้สึกเท่านั้นตื่นอยู่ นั้นก็เรียกว่าเราพบพระพุทธเจ้าแล้ว เรามีความรู้ตื่นอยู่ที่เรียกว่า "พุทโธ" ผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ถ้าเป็นเช่นนั้นเราได้อยู่กับพระพุทธเจ้าแล้ว เราได้พบพระพุทธ-เจ้าแล้ว เราพบความรู้แล้ว เราพบความสว่างแล้ว มันไม่ส่งจิตไปทางอื่นแล้ว มันจะรวมอยู่ที่นั่น

นั้นเรียกว่า เข้าถึงพระพุทธเจ้าของเรา ถึงแม้ว่าท่านปรินิพพานไปแล้ว นั่นเรียกว่าพระพุทธรูป เป็นรูปกาย มีรูปแต่พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงนั้นก็คือความรู้อันสว่างไสว เบิกบานอย่างนี้ เมื่อพบเช่นนี้เราก็มีอันเดียวเท่านั้น ให้มารวมที่นี่ฉะนั้นให้วาง วางทั้งหมด เหลือแต่ความรู้อันเดียว แต่อย่าไปหลงนะ อย่าให้ลืม ถ้าเกิดนิมิตเป็นรูปเสียงอะไรมาก็ให้ปล่อยวางทั้งหมด ไม่ต้องเอาอะไรทั้งนั้นแหละ ไม่ต้องเอาอะไร เอาแต่ความรู้สึกอันเดียวเท่านั้นแหละ ไม่ห่วงข้างหน้า ไม่ห่วงข้างหลัง หยุดอยู่กับที่ จนกว่าว่าเดินไปก็ไม่ใช่ ถอยกลับก็ไม่ใช่ หยุดอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีที่ยึดไม่มีที่หมาย เพราะอะไร ? เพราะว่าไม่มีตัว ไม่มีตน ไม่มีเรา และไม่มีของของเรา....หมด

นี่คือคำสอนพระพุทธเจ้า สอนให้เราหมดอย่างนี้ไม่ให้เราคว้าเอาอะไรไป ให้เรารู้อย่างนี้ รู้แล้วก็ปล่อย ก็วาง

บัดนี้มันเป็นภาระของเราคนเดียวเท่านั้น ให้เข้าถึงธรรมะอย่างนี้ อันนี้เป็นทางที่จะทำให้เราพ้นจากวัฏสงสาร พยายามปล่อยวาง ให้เข้าใจ ให้ตั้งอกตั้งใจพินิจพิจารณา อย่างไปห่วงคนโน้น อย่างไปห่วงคนนี้ ลูกก็ดี หลานก็ดี อะไรทั้งปวงเหล่านั้นอย่าไปห่วงเลย ที่เขายังเป็นอยู่ เขาก็เป็นอยู่ อนาคตต่อไปเขาก็จะเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างคุณยายที่เป็นอยู่นี้ ไม่มีใครที่จะเหลืออยู่ในโลกได้ จะต้องเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น อันนี้คือสภาวะความเป็นจริงที่พระพุทธเจ้าท่านสอน เพราะฉะนั้นของที่ไม่มีสาระแก่นสารจริง ๆ ท่านจึงให้วาง ถ้าวางแล้วก็เห็นความจริง ถ้าไม่วางมันก็ไม่เห็นความจริง มันเป็นอยู่อย่างนี้ ใครทั้งหมดในสกลโลกนี้ มันก็เป็นอย่างนี้ ดังนั้นยาย.....โยม....ไม่ควรห่วงใย ไม่ควรเกาะเกี่ยว

ถึงแม้มันจะคิดก็ให้มันคิด แต่ว่าคิดให้อยู่กับปัญญา ให้คิดด้วยปัญญา อย่าคิดด้วยความโง่ นึกถึงลูกก็นึกถึงด้วยปัญญาอย่านึกถึงด้วยความโง่ นึกถึงหลานก็ให้นึกถึงด้วยปัญญา อย่าให้นึกถึงด้วยความโง่ นึกถึงหลานก็ให้นึกถึงด้วยปัญญา อย่าให้นึกถึงด้วยความโง่ อะไร อะไรทั้งหมดนั่นแหละเราก็คิดได้เรารู้มันก็ได้ แต่เราคิดด้วยปัญญา เรารู้ด้วยปัญญา ถ้ารู้ด้วยปัญญาเราก็ต้องปล่อย รู้ด้วยปัญญาก็ต้องวาง ถ้ารู้ด้วยปัญญาคิดด้วยปัญญา มันจะไม่มีทุกข์ มันจะมีความเบิกบาน มีความสำราญ มีความสงบ มีความระงับเป็นอันเดียว จิตใจเรามารวมอยู่อย่างนี้ อะไรที่เราจะต้องอาศัยอยู่ในปัจจุบันในคราวนี้ก็คือลมลมหายใจนี่แหละ

บัดนี้เป็นภาระของคุณยายคนเดียว ไม่เป็นภาระของคนอื่น ภาระของคนอื่นก็ให้เป็นของคนอื่นเขา ธุระหน้าที่ของเราก็เป็นธุระหน้าที่ของเรา อย่าไปเอาธุระของลูกหลานมาทำ อย่าไปเอาธุระของคนอื่นมาทำ อย่าไปเอาธุระอะไร ๆ ทั้งปวงทั้งนั้นแหละมาทำ ไม่ใช่หน้าที่ของเรา ในเวลานี้เราควรปล่อยแล้ว เราควรจะวางแล้ว อาการที่จะปล่อยจะวางนี้ จะทำความสงบนี้ เป็นธุระของเรา เป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำในปัจจุบัน ให้รวมจิตเข้ามาเป็นหนึ่ง นี้คือธุระหน้าที่ของเรา เรื่องอะไรก็ปล่อยให้เขาเสีย เรื่องรูปก็ปล่อยให้เขาเสีย เรื่องเสียงก็ปล่อยให้เขาเสียเรื่องกลิ่นเรื่องรสก็ปล่อยให้เขาเสีย เรื่องอะไร ๆ ก็ปล่อยให้เขาแล้ว เราจะทำธุระหน้าที่ของเรา

มันจะมีอะไรเกิดเป็นอารมณ์ขึ้นมา ก็ให้นึกอยู่ในใจว่าอย่ามากวนฉัน

ไม่ใช่ธุระหน้าที่ของฉัน ความวิพากษ์วิจารณ์อะไรก็ตาม เช่นว่า เราจะกลัวในชีวิตของเรา เพราะเราจะตายอย่างนี้เป็นต้น คิดถึงคนโน้น แล้วก็คิดถึงคนนี้ เมื่อมันเกิดขึ้นมาในจิตอย่างนั้น เราก็บอกในใจเราว่า อย่ามากวนฉัน ไม่ใช่ธุระของฉัน บอกอย่างนี้ไว้ในใจของเรา เพราะว่าเราเห็นธรรมทั้งหลายที่มันเกิดขึ้นมา

ธรรมคืออะไร ? ธรรมก็คือทุกสิ่งทุกอย่าง อะไรที่ไม่เป็นธรรมก็ไม่มีแล้ว โลกคืออะไร ? โลกก็คืออารมณ์ที่มันมายุแหย่กวนยายอยู่เดี๋ยวนี้แหละ เดี๋ยวคนนั้นจะเป็นอย่างไร เดี๋ยวคนนี้จะเป็นอย่างไร เมื่อเราตายไปนี่ใครจะดูแลเขา ใครจะเป็นอะไรอย่างไรไหม ? อย่างนี้น่ะเป็นโลกทั้งนั้นแหละ ถึงแม้ว่าเราคิดขึ้นเฉย ๆ เราก็กลัวจะตาย กลัวจะแก่ กลัวจะเจ็บ อะไรทั้งหลายเหล่านี้ มันเป็นโลกทั้งนั้น ทิ้งโลกเสีย โลกนี้มันเป็นอย่างนั้น ถ้ามันมีขึ้นมาในใจก็เรียกว่า โลกนี้คืออารมณ์ อารมณ์นี้มันมาบังจิต ไม่ให้เห็นจิตของตน อะไร ๆ ทุกอย่างนั้น ถ้ามันเกิดขึ้นมาให้โยมคิดว่า อันนี้ไม่ใช่ธุระของฉัน เป็นเรื่องอนิจจัง เป็นเรื่องทุกขัง เป็นเรื่องอนัตตา

เราจะคิดว่าอยากอยู่ไปนาน ๆ อย่างนี้ก็ให้เกิดทุกข์ เราอยากจะตายเสียเดี๋ยวนี้ เร็ว ๆ นี้ อันนี้ก็ไม่ถูกทาง นะยายนะ เป็นทุกข์ เพราะว่าสังขารนี้ไม่ใช่ของเรา เราจะไปตกแต่งอะไรมันก็ไม่ได้หรอก มันเป็นของมันอยู่อย่างนั้น ตกแต่งมันได้ก็นิด ๆ น้อย ๆ เป็นต้นว่า ตกแต่งร่างกายของเราให้สะสวยให้มันสะอาดดูเด็ก ๆ เขาสี ทาปาก ทำเล็บให้มันยาว ทำอะไรให้มันสะสวยเสีย มันก็แค่นั้นแหละโยม เมื่อแก่มาแล้วก็รวมในกระป๋องเดียวกัน ไม่มีอะไรตกแต่งได้แค่นั้นแหละ ตกแต่งจริง ๆ ไม่ได้หรอก มันก็เป็นอย่างนั้นเรื่องของสังขาร ที่จะตกแต่งได้ก็เรื่องจิตใจของเรา

ตึกรามบ้านช่องทั้งหลายก็สร้างขึ้นมาได้ อย่างบ้านคุณหมออุทัยนี่ อาตมาก็เคยไปขึ้นบ้านใหม่ให้ สร้างขึ้นสะสวยใหญ่โตก็ได้ สร้างนั้นมันสร้างบ้านข้างนอก ใคร ๆ ก็สร้างกันได้ทั้งนั้นแต่ว่าพระพุทธองค์ท่านเรียกว่า บ้านข้างนอกไม่ใช่บ้านที่แท้จริงมันเป็นบ้านโดยสมมติ บ้านอยู่ในโลก มันก็เป็นไปตามโลกบางคนก็ลืมนะ ได้บ้านใหญ่โต สนุกสุขสำราญ ลืมบ้านจริง ๆ ของเขา บ้านที่จริงของเราอยู่ที่ไหน ? **บ้านที่จริงของเราคือที่ว่ามีความรู้สึกที่มันสงบ คือ ความสงบนั่นแหละเป็นบ้านจริง ๆ ของเรา** บ้านที่เราอยู่นี้ หรือบ้านที่ไหนก็ตามทีเถอะ บ้านก็สวยหรอก แต่อยู่กันไม่ค่อยสงบ เดี๋ยวก็เพราะอันโน้น

เดี๋ยวก็เพราะอันนี้ เดี๋ยวก็ห่วงอันนั้น เดี๋ยวก็ห่วงอันนี้อยู่อย่างนี้แหละ เรียกว่าไม่ใช่บ้านเรา ไม่ใช่บ้านข้างใน มันเป็นบ้านข้างนอก อีกประเดี๋ยววันใดวันหนึ่งเราก็เลิกมันเท่านั้นแหละ บ้านนี้เราอยู่ไม่ได้หรอก มันเป็นบ้านของโลก ไม่ใช่บ้านของเรา

สกลร่างกายของเรานี้ ก็ยังเห็นว่าเป็นตัว เป็นตน เป็นเรา เป็นเขาอีก อันนี้ก็เป็นบ้านหลังหนึ่งซึ่งติดอยู่กับตัวของเรา ที่เราเข้าใจว่าตัวเราหรือของเรานี้ อันนี้ก็ไม่ใช่อีก อันนี้ก็เป็นบ้านของโลก ไม่ใช่บ้านของเราอย่างแท้จริง แต่คนก็ชอบแต่จะสร้างบ้านข้างนอก ไม่ชอบสร้างบ้านข้างใน บ้านที่มันสำหรับอยู่จริง ๆ ที่มันสงบจริง ๆ ไม่ค่อยจะสร้างกัน ไปสร้างแต่ข้างนอก ก็เพราะมันเป็นอย่างนี้แหละ

อย่างคุณยายนี่ ก็ลองคิดดูซิ เวลานี้เป็นอย่างไรนะคิดดูตั้งแต่วันที่เราเกิดมาเรื่อย ๆ มาจนถึงบัดนี้ คือ เราเดินหนีจากความเจริญ เดินไปเรื่อย และก็เดินมาจนแก่ จนเจ็บขนาดนี้ไม่อยากจะให้เป็นอย่างนี้ ห้ามมันก็ไม่ได้ มันก็เป็นของมันอยู่อย่างนี้ จะให้เป็นอย่างอื่น มันก็เป็นไปไม่ได้ เหมือนกันกับเป็ด จะให้มันเหมือนไก่ มันก็ไม่เหมือน เพราะว่าเป็นเป็ด ไก่อยากให้เหมือนกับเป็ด มันก็เป็นไปไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นไก่ ถ้าใครไปคิดอยู่ว่าอยากให้เป็ดเหมือนไก่ อยากให้ไก่เป็นเหมือนเป็ด มันก็ทุกข์เท่านั้นล่ะ ก็เพราะมันเป็นไปไม่ได้ ถ้าโยมมาคิดเสียว่า เออ.....เป็ดมันก็ต้องเป็นของมันอย่างนั้น ไก่มันก็ต้องเป็นของมันอย่างนั้น จะให้เป็ดเหมือนไก่ จะให้ไก่เหมือนเป็ดมันก็เป็นไม่ได้ เพราะมันเป็นอยู่อย่างนั้น

ถ้าเราคิดเช่นนี้แล้ว เราจะมีพละ เราจะมีกำลัง เพราะว่าสกลร่างกายนี้ อยากจะให้มันยืนนานถาวรไปเท่าไร ๆ มันก็ไม่ได้มันก็เป็นอย่างนี้ นี้ท่านเรียกว่าสังขาร *อนิจฺจา วตสงฺขารา อุปฺปาทวยธมฺมิโน อุปฺชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข* สังขารคือร่างกายจิตใจนี้แหละ มันเป็นของไม่เที่ยง เป็นของไม่แน่นอน มีแล้วก็หาไม่ เกิดแล้วก็ดับไป แต่มนุษย์เราทั้งหลายอยากให้สังขารนี้มันเที่ยง อันนี้คือความคิดของคนโง่ ดูซิว่าลมหายใจของคนเรานี้มันเข้ามาแล้วมันก็ออกไป เป็นธรรมดาของลม มันก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้น ต้องกลับไปกลับมา มีความเปลี่ยนแปลง เรื่องสังขารมันก็อยู่ด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างนี้จะให้มันไม่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ลองคิดดูซิว่า หายใจออกอย่างเดียว ไม่ให้มันเข้ามาได้ไหม ? สบายไหม ? สูดลมเข้ามาแล้วไม่ให้มันออกดีไหม. ? นี่....

อยากจะให้มันเที่ยงอย่างนี้ มันเที่ยงไม่ได้ มันเป็นไปไม่ได้ ออกไปแล้วก็เข้ามา เข้ามาแล้วก็ออกไป เป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกิน เกิดแล้วก็แก่ แก่แล้วเจ็บและก็ตาย เป็นเรื่องธรรมดาแท้ ๆ เหมือนกับลม เข้าแล้วไม่ให้ออกไม่ได้ ออกแล้วไม่ให้เข้าไม่ได้ ถ้ามีการเข้าแล้วออก ออกแล้วเข้า ก็ทำให้ชีวิต เช่น มนุษย์ทั้งหลายเป็นอยู่ได้เท่าทุกวันนี้ เพราะสังขารมันทำตามหน้าที่ของมันอย่างนี้แหละ มันจริงอยู่แล้วไม่ใช่เป็นของไม่จริง มันจริงของมันอยู่อย่างนั้นแหละ

เมื่อเราเกิดมาแล้ว...โยม...ก็คือเราตายแล้วนั่นเองแหละไอ้ความเกิดกับความตายมันก็คืออันเดียวกันนั่นแหละ เหมือนกับต้นไม้ อันหนึ่งต้น อันหนึ่งปลาย เมื่อมีโคนมันก็มีปลาย เมื่อมีปลายมันก็มีโคน ไม่มีโคน ปลายก็ไม่มี มีปลายก็ต้องมีโคน มีแต่ปลายโคนไม่มีก็ไม่ได้ มันเป็นอย่างนั้น

เพราะฉะนั้นก็นึกขำเหมือนกันนะ มนุษย์เราทั้งหลาย เมื่อจะตายแล้วก็โศกเศร้า วุ่นวาย นั่งร้องไห้ เสียใจ สารพัดอย่างหลงไปสิโยม...มันหลงนะ...พอคนตายก็ร้องไห้พิไรรำพันแต่ไหนแต่ไรไม่ค่อยได้พิจารณาให้ชัดแจ้งนะ ความเป็นจริงแล้ว อาตมาขอโอกาสด้วยนะ อาตมาเห็นว่า ถ้าจะร้องไห้กับคนตายน่ะ ร้องไห้กับคนที่เกิดมาดีกว่า แต่มันกลับกันเสีย ถ้าคนเกิดมาแล้วโยมทั้งหลายก็หัวเราะดีอกดีใจกันชื่นบาน ความเป็นจริงเกิดนั่นล่ะคือตาย ตายนั่นล่ะก็คือเกิด ต้นก็คือปลาย ปลายก็คือต้น เราไม่รู้จัก ถึงเวลาจวนจะตายหรือตายแล้วก็ร้องไห้กัน นี่คือคนโง่ ถ้าจะร้องไห้อย่างนั้นมาแต่ต้นก็ยังจะดีนะ เมื่อเกิดมาก็ร้องไห้กันเสียทีเถอะ ดูให้ดีซิ ถ้าไม่เกิดมันก็ไม่ตายเข้าใจไหม ?

เพราะฉะนั้นโยม....อย่านึกอะไรมากมาย ให้นึกว่ามันเป็นอย่างนั้น นี้คือธุระหน้าที่ของเราแล้ว บัดนี้ใครช่วยไม่ได้ลูกก็ช่วยไม่ได้ หลานก็ช่วยไม่ได้ ทรัพย์สินเงินทองก็ช่วยไม่ได้ ช่วยได้แต่ความรู้สึกของโยมที่คิดให้ถูกต้องเดี๋ยวนี้น่ะ ไม่ให้หวั่นไหวไปมา ปล่อยมันทิ้งเสีย เราปล่อยมัน ทิ้งมัน

ถ้าเราไม่ปล่อยมัน ไม่ทิ้งมัน มันก็จะหนีอยู่แล้ว เห็นไหม ? อวัยวะร่างกายของเราน่ะ มันพยายามจะหนีอยู่แล้วน่ะเห็นไหม ? ดูง่าย ๆ ว่า เมื่อเกิดมาเป็นหนุ่มเป็นสาว ผมมันก็ดำเห็นไหม ? บัดนี้มันหงอก นี่เรียกว่ามันหนีแล้วนะ ตาเราเคยสว่างไสวดี ตอนเป็นหนุ่มเป็นสาว บัดนี้มันฝ้าฟางเห็นไหม ? นี่เรียกว่ามันหนีแล้ว เขาทนไม่ไหวเขาต้องหนี ที่นี่ไม่ใช่ที่อยู่ของเรา อะไรทุกชิ้นทุกส่วนเขาก็จะหนีแล้ว ฟันของเราตอนเป็นเด็กมันแน่นหนาถาวรไหม ?

บัดนี้มันโยกมันคลอน แล้วจะใส่ฟันใหม่เสียก็ได้ นี่มันก็ของใหม่ไม่ใช่ของเก่า สิ่งทั้งหลายในอวัยวะร่างกายของคุณยายนี่น่ะ เขาพยายามจะหนีไปแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กายทั้งหมด เขาพยายามจะหนี ทำไมถึงจะหนี ? เพราะตรงนี้ไม่ใช่ที่อยู่ของเขา เป็นสังขารอยู่ไม่ได้ อยู่ชั่วคราวเท่านั้นก็ไปไม่ว่าแต่ตัวของเรา ทั้งหมดอวัยวะนี่ ผมก็ดี ขนก็ดี เล็บก็ดีทั้งหมดนั่น เดี๋ยวนี้เขาเตรียมหนี เขาหนีไปบ้างแล้ว แต่ยังไม่หมด ยังเหลือแต่คนเฝ้าบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ เฝ้าบ้านอยู่แต่ไม่ค่อยดีหรอก ตาก็ไม่ค่อยดี ฟันก็ไม่ค่อยดี หูนี่ก็ไม่ค่อยจะดีร่างกายนี้ก็ไม่ค่อยจะดี ก็เพราะเขาหนีไปบ้างแล้ว

นี่ให้ยายเข้าใจว่าที่นี่ไม่ใช่ที่อยู่ของมนุษย์โดยตรง เป็นที่พักชั่วคราวเท่านั้นล่ะ เพราะฉะนั้นยายไม่ควรห่างใยอะไรมากมายมาอยู่ในโลกก็ให้พิจารณาโลกนี้ว่า มันเป็นอย่างนั้น ไม่ว่าแต่อะไรทั้งหลายเลย เขาเตรียมจะหนีกันแล้ว ดูซิดูตามสภาพร่างกายซิว่ามันมีอะไรเหมือนเดิมไหม ? ร่างกายเหมือนเดิมไหม ? หนังเหมือนเดิมไหม ? ผมเหมือนเดิมไหม ? ไม่เหมือน...เขาไปที่ไหนกันหมดแล้ว นี่...ธรรมชาติเขาเป็นอย่างนั้นเมื่ออยู่ครบตามวาระของเขาแล้ว เขาก็ต้องไป เพราะธุระเขาเป็นอย่างนั้น ความเป็นจริงมันเป็นอย่างนั้น เพราะที่นี่ไม่ใช่ที่อยู่ที่แน่นหนาถาวรอะไร อยู่แล้วก็วุ่น ๆ วาย ๆ สุข ๆ ทุกข์ ๆ ไม่สงบระงับ

ถ้าเป็นคนก็เป็นคนที่เดินไปยังไม่ถึงบ้าน ยังอยู่ระหว่างทางเดี๋ยวก็จะกลับ เดี๋ยวก็จะไป เดี๋ยวก็จะอยู่ นี่คือคนไม่มีที่อยู่เปรียบเหมือนว่าเราเดินออกจากบ้านไปกรุงเทพฯ หรือว่าไปที่ไหนก็ตามเถอะ เราก็เดินไป เมื่อเดินไปยังไม่ถึงบ้านเมื่อไรมันก็ยังไม่น่าอยู่ นั่งก็ไม่สบาย นอนก็ไม่สบาย เดินก็ไม่สบาย นั่งรถไปก็ยังไม่สบาย เพราะอะไร ? เพราะว่ายังไม่ถึงบ้านเรา พอเรามาถึงบ้านเราแล้วก็สบาย เพราะเราเข้าใจนี่ว่าเป็นบ้านเราอันนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

ในโลกนี้มันเรื่องไม่สงบทั้งนั้น ถึงแม้มันจะร่ำรวย มันก็ไม่สงบ มันจนก็ไม่สงบ มันโตก็ไม่สงบ เป็นเด็กก็ไม่สงบมีความรู้น้อยมันก็ไม่สงบ มีความรู้มากมันก็ไม่สงบ เรื่องมันไม่สงบ มันเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้น คนที่มีน้อยก็มีทุกข์คนที่มีมากก็มีทุกข์ เป็นเด็กมันก็เป็นทุกข์ ผู้ใหญ่ก็เป็นทุกข์แก่แล้วมันก็เป็นทุกข์ ทุกข์อย่างคนแก่ ทุกข์อย่างเด็ก ทุกข์อย่างคนรวย ทุกข์อย่างคนจน มันเป็นทุกข์ทั้งนั้นล่ะ ดังนั้นอวัยวะทุกส่วนเขาจึงทยอยกันไปเรื่อย

เมื่อคุณยายพิจารณาอย่างนี้แล้วก็จะเห็นว่าอนิจจัง มันเป็นของไม่เที่ยง ทุกขัง มันเป็นทุกข์ เพราะว่าอะไร ? เพราะว่าอนัตตา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ร่างที่คุณยายอาศัยอยู่เดี๋ยวนี้น่ะร่างกายที่นั่งนอนเจ็บป่วยอยู่นี้ และทั้งจิตใจที่รู้ว่ามันเป็นสุขเป็นทุกข์มันเจ็บป่วยอยู่เดี๋ยวนี้ ทั้งสองอย่างนี้ท่านเรียกว่า "ธรรม"

สิ่งที่ไม่มีรูป ที่มันเป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดเท่านั้น เรียกว่ามันเป็นนาม มันก็เป็น "นามธรรม" สิ่งที่มันเจ็บปวดขยายไปมาอยู่นี้ อันนี้มันก็เป็น "รูปธรรม" สิ่งที่เป็นรูปก็เป็นธรรม สิ่งที่เป็นนามก็เป็นธรรม ฉะนั้นเราถึงอยู่ด้วยธรรมะ คือ อยู่ในธรรม มันเป็นธรรมนั่นแหละ ตัวของเราจริง ๆ ที่ไหนมันไม่มีมันเป็นธรรมะ สภาพธรรมมันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป ๆ สภาวะธรรมมันเป็นอยู่อย่างนั้น มีความเกิดแล้วก็มีความดับ เราก็มีความเกิดดับอยู่ทุกขณะเดี๋ยวนี้น่ะ มันเป็นอยู่อย่างนี้

ฉะนั้นเมื่อเราคิดถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วก็น่าไหว้ น่าเคารพ น่านับถือ ท่านพูดจริง ท่านพูดตามความจริง มันก็เห็นจริงอย่างนั้น ถ้าเราเกิดมาพบอยู่ที่นี่ เราก็เห็นธรรมะ แต่ไม่ได้ปฏิบัติธรรมะ บางคนปฏิบัติธรรมะแต่ไม่เห็นธรรมะ บางคนรู้ธรรมะ เรียนธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ ก็ยังไม่เห็นธรรมะ ก็ยังไม่มีที่อยู่ ดังนั้นให้เข้าใจเสียว่า ที่นี่ทุกคนแม้ปลวกหรือมดหรือสัตว์ตัวนิด ๆ ก็ตามทีเถอะ เขาก็พยายามจะหนีกันทั้งนั้น สิ่งที่มีชีวิตเขาอยู่กันพอควรแล้ว เขาก็ไปกันทั้งนั้นล่ะ ทั้งคนจน ทั้งคนร่ำรวย ทั้งเด็ก ทั้งคนแก่ ทั้งสัตว์เดียรัจฉาน สิ่งที่มีชีวิตในโลกนี้ มันก็ย่อมแปรไป เปลี่ยนไปอย่างนี้

เพราะฉะนั้นเมื่อคุณยายรู้ว่าโลกนี้มันเป็นอย่างนี้แล้ว ก็น่าเบื่อหน่ายน่าเบื่อมัน อะไรมันไม่เป็นตัวของตัวทั้งนั้น เบื่อหน่าย...นิพพิทา คำว่าเบื่อหน่าย ไม่ใช่ว่ารังเกียจนะ เบื่อหน่ายคือ ใจมันสว่าง ใจมันเห็นความเป็นจริง ไม่มีทางจะแก้ไขอะไรแล้ว มันเป็นอย่างนี้ รู้อย่างนี้ ก็เลยปล่อยวางมัน ปล่อยโดยความไม่ดีใจ ปล่อยโดยความไม่เสียใจ ปล่อยไปตามเรื่องของสังขารว่าสังขารมันเป็นอย่างนั้น ด้วยปัญญาของเรานี่เรียกว่า อนิจจา วต สังขารา สัง–ขารทั้งหลายไม่เที่ยง ที่ไม่เที่ยง คือมันเปลี่ยนไป เปลี่ยนมา อย่างนั้นแหละเรียกว่าไม่เที่ยง คือ อนิจจัง

พูดง่าย ๆ ว่า ตัวอนิจจังนั่นแหละคือตัวพระพุทธเจ้าล่ะ ถ้าเราเข้าไปเห็นอย่างจริง ๆ จัง ๆ ว่า อนิจจังคือของไม่เที่ยงนั่นแหละคือตัวพระพุทธเจ้า ของ

ที่ไม่เที่ยง ถ้าเราเห็นชัดเข้าไปมันก็เที่ยง เที่ยงอย่างไร ? ก็เที่ยงที่มันเป็นอยู่อย่างนั้นแหละ มนุษย์สัตว์เกิดมาก็เป็นอย่างนั้น มันเที่ยงอย่างนั้น แต่ว่ามันไม่เที่ยง คือว่ามันแปรไปแปรมา คือ มันเปลี่ยนเป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นเฒ่าแก่ชรา เรียกว่ามันไม่เที่ยง ไอ้ความที่มันเป็นอย่างนั้นก็เรียกว่ามันเที่ยง ไม่แปรเป็นอย่างอื่น ถ้าคุณยายเห็นอย่างนี้ ใจก็จะสบาย ไม่ว่าเราคนเดียวหรอก ทุก ๆ คนก็เป็นอย่างนี้

ดังนั้นเมื่อคิดได้เช่นนี้ ก็น่าเบื่อ เกิดนิพทิพา ความเบื่อหน่าย หายความกำหนดรักใคร่ในโลก ในกาม ในโลกามิสทั้งหลายเหล่านี้ มีมากก็ทิ้งไว้มาก มีน้อยก็ทิ้งไว้น้อย ทุกคนดูทีซิที่คุณยายเกิดขึ้นมานี้เห็นไหม ? เห็นคนรวยไหม ? เห็นคนอายุสั้นไหม ? เห็นคนอายุยืนไหม ? มันก็มีเท่านั้นล่ะ

เพราะฉะนั้นที่สำคัญนั้น **พระพุทธเจ้าท่านให้สร้างบ้านตัวเอง สร้างโดยวิธีที่อาตมาบรรยายธรรมะให้ฟังเดี๋ยวนี้น่ะ สร้างบ้านให้ได้ ปล่อยวางให้ได้ ปล่อยวางมันให้มันถึงความสงบ** เรียกว่าไม่เดินไปข้างหน้า ไม่ก้าวไปข้างหลังไม่หยุดอยู่ นี่เรียกว่าสงบ สงบจากการเดินไป สงบจากการถอยกลับ สงบจากการหยุดอยู่ นี่...ไอ้ความสุขก็ไม่ใช่ที่อยู่ ไอ้ความทุกข์ก็ไม่ใช่ที่อยู่ของเรา ทุกข์มันก็เสื่อม สุขมันก็เสื่อมทั้งนั้น

พระบรมครูของเรา ท่านเห็นว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้พวกเราทั้งหลายปล่อยวาง เมื่อถึงเวลาสุดท้ายของทุกคน เพราะว่ามันเอาไปไม่ได้ จำเป็นมันก็ต้องวางอยู่นั่นเองล่ะ แต่เราก็วางมันไว้ก่อนเสียจะไม่ดีกว่าหรือ ? เราแบกก็รู้สึกว่ามันหนัก เมื่อมันหนักแล้วเราก็ทิ้งมันเสียก่อนจะไม่ดีหรือ ? จะไปกวนแบกมันทำไม ? เราปล่อยวาง.... ก็ให้ลูกหลานพยาบาลเราสบาย ๆ

ผู้ที่พยาบาลคนที่ป่วยก็มีคุณธรรม คนที่ป่วยก็ให้โอกาสแก่ผู้พยาบาล อย่าทำให้ลำบากแก่คนที่รักษา เจ็บตรงไหน เป็นอะไร ก็ให้ได้รู้จัก ทำจิตให้มันดี คนที่รักษาพ่อแม่ก็ให้มีคุณธรรมมีความอดทน อย่ารังเกียจ อันนี้ที่จะเป็นการสนองคุณพ่อแม่ของเราก็เวลานี้เท่านั้นล่ะ เบื้องต้นเกิดมา เราเป็นเด็ก พ่อแม่เป็นผู้ใหญ่ เราอาศัยพ่อแม่จึงเติบโตจนถึงบัดนี้ ได้มาอยู่บัดนี้นั่งรวมกันอยู่ที่นี่ ก็เพราะคุณพ่อคุณแม่เลี้ยงเรามาสารพัดอย่างแล้วมีบุญคุณมากที่สุดเหลือเกินนะ

บัดนี้ให้ลูกหลานทุก ๆ คนนี้จงเข้าใจว่า เดี๋ยวนี้พ่อแม่กลายเป็นลูกเรา

เสียแล้ว แต่ก่อนเราเป็นลูกของพ่อแม่ บัดนี้พ่อแม่เป็นลูกเราเสียแล้ว เพราะอะไร ? เพราะแก่ไป ๆ จนกลายเป็นเด็ก จำก็ไม่ได้ ตาก็มองไม่เห็น หูไม่ได้ยินสารพัดอย่าง บางทีก็พูดถูก ๆ ผิด ๆ เหมือนเด็กนั่นเอง ดังนั้นให้ลูกหลานทั้งหลายปล่อย คนที่รักษาคนป่วยก็ให้ปล่อย อย่าไปถือเลย ปล่อยเสีย ให้ตามใจทุกอย่าง เหมือนเด็ก ๆ ที่เกิดมาอะไรที่ไม่เชื่อฟัง พ่อแม่ก็ปล่อยทุกอย่างนั่นล่ะ ปล่อยให้เด็กมันสบาย ไม่ให้เด็กมันร้องไห้ อย่าให้เด็กขัดใจอะไรเหล่านี้ พ่อแม่ของเราบัดนี้ก็เหมือนกันสัญญามันวิปลาส บางทีเรียกลูกคนหนึ่งไปถูกลูกอีกคนหนึ่ง บางทีเรียกหลานคนหนึ่งไปถูกหลานอีกคนหนึ่ง จะเรียกเอาขันมาก็ได้จานมา มันเป็นเรื่องของธรรมดาอย่างนั้น อันนี้ก็ให้พิจารณาคนที่ป่วยก็ให้นึกถึงคนพยาบาล มีคุณธรรม ให้อดให้ทนต่อทุกขเวทนา เวทนาสารพัดอย่างที่มันเกิดขึ้นมาให้อดกลั้น ให้ทำความเพียรในใจของเรา อย่าให้มันวุ่นวาย อย่าให้มีความลำบากยากเกินไปแก่ผู้ปฏิบัติ ผู้อุปัฏฐากก็ให้มีคุณ–ธรรม อย่ารังเกียจน้ำมูก น้ำลาย อุจจาระ ปัสสาวะ อะไรก็ต้องพยายามเท่าที่เราจะทำได้ ลูก ๆ เราทุกคนให้ช่วยกันดู

บัดนี้เรามีพ่อแม่เท่านี้แหละ เราอาศัยมาได้เกิด มาได้เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นพยาบาล เป็นหมอ เป็นอะไรมาทุกอย่างเหล่านี้ อันนี้คือบุญคุณของท่านที่เลี้ยงเรามา ให้ความรู้เรามาให้ความเป็นอยู่ของเรามา ให้ทรัพย์สมบัติเรานี่คือคุณของพ่อแม่ถ่ายทอดรับมรดกกันอย่างนี้ เป็นวงศ์ตระกูลอย่างนี้ พระ–พุทธองค์ท่านจึงสอนเรื่องกตัญญูกตเวที กตัญญูกับกตเวที นี้เป็นธรรม ซึ่งสนองซึ่งกันและกัน ท่านต้องการอะไร ท่านไม่สบายท่านมีความลำบาก ท่านมีความขัดข้องประการใด เราต้องเสียสละ ช่วยท่านรับภาระธุระอันนั้น นี้คือกตัญญูกตเวที เป็นธรรมที่ค้ำจุนโลกอยู่ ให้วงศ์ตระกูลของเราไม่กระจัดกระจายให้วงศ์ตระกูลของเราเรียบร้อยมั่นคง

วันนี้อาตมาได้เอาธรรมะคำสอน มาฝากคุณยายในเวลาที่เจ็บป่วยอยู่อย่างนี้ ซึ่งอาศัยคุณหมออุทัยลูกของโยมนั่นแหละนึกถึงผู้มีพระคุณ อาตมาจะฝากอะไรมามันก็ไม่มี จะฝากวัตถุอะไรมาที่บ้านนี่ก็เยอะแยะแล้ว อาตมาจึงฝากธรรมะ ซึ่งมันหมดไม่ได้มันเป็นแก่นเป็นสาร ถึงคุณยายได้ฟังธรรมะนี้แล้ว จะถ่ายทอดให้คนอื่นเท่าไร ก็ยังไม่หมดไม่จบ สัจธรรมคือความจริงตั้งมั่นอยู่อย่างนี้อันนี้ อาตมาก็พลอยดีใจด้วย ที่ได้ฝากธรรมะมาให้คุณยายเพื่อจะมีจิตใจที่เข้มแข็งต่อสู้กับสิ่งทั้งหลายเหล่านี้....

● ร่างกาย บุตร ภรรยา สามี และทรัพย์สมบัติภายนอก มิใช่เป็นสิ่งที่จะนำติดตัวไปด้วยได้ (ถ้าตาย) ถ้าเราไม่ทิ้งมันไป (ทิ้งทางด้านจิตใจ) มันก็ต้องทิ้งเราไป (สักวันหนึ่ง) แล้วความเศร้าโศกเสียใจ ก็จะต้องเกิดขึ้นและเป็นทุกข์อย่างยิ่ง

การเข้าถึงพุทธธรรมอย่างถูกต้อง

● อาการบังคับตัวเองให้กำหนดลมหายใจ ข้อนี้เป็น **ศีล**

● การกำหนดลมหายใจได้และติดต่อกันไปจนจิตสงบข้อนี้เรียกว่า **สมาธิ**

● การพิจารณากำหนดรู้ลมหายใจว่าไม่เที่ยง ทนได้ยากมิใช่ตัวตนแล้วรู้การปล่อยวาง ข้อนี้เรียกว่า **ปัญญา**

● การทำอานาปานสติภาวนาจึงกล่าวได้ว่า เป็นการบำเพ็ญทั้ง **ศีล สมาธิ ปัญญา** ไปพร้อมกัน และเมื่อทำ **ศีล สมาธิ ปัญญา** ให้ครบก็เชื่อว่าได้เดินทางตาม **มรรค** มีองค์แปดที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นทางสายเอก ประเสริฐกว่าทางทั้งหมด เพราะจะเป็นการเดินทางเข้าถึงพระนิพพาน เมื่อเราทำตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่า เป็นการเข้าถึงพุทธธรรมอย่างถูกต้องที่สุด

พระอาจารย์ชา สุภัทโท

คติธรรม

ของ

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท)

คำว่าความทุกข์นั้นมันเกิดจากอะไร ? มันจะดับลงได้เพราะเหตุใด ? คนเรามีความทุกข์เพราะไม่มีทรัพย์สมบัติ เงินทองข้าวของใช้ไหม ? คนที่จะมีความสุขได้ก็เพราะเขามีลาภ มียศสรรเสริญจริงหรือ ? คนที่มีสมบัติน้อยไม่มีลาภยศ เขาจึงมีความทุกข์ จริงหรือไม่ ? เราลองมาพิจารณาดูซิว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่ ?

คนเราทุกวันนี้ มักจะมีความมุ่งหวังอยู่กับความสุขทางเนื้อหนังกันเป็นส่วนมาก โดยที่มิได้เอ่ยถึงเรื่องทางจิตใจเลย และเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านสอนนั้น มันไม่ใช่เรื่องของความสุขทางร่างกายเลย ท่านมิได้สอนให้เราหาความสุขกันโดยทางเนื้อหนังแต่มันเป็นเรื่องของจิตใจ เพราะท่านเห็นว่า ถ้าคนเราจะพูดกันมุ่งหน้ากันในเรื่องทางเนื้อหนังแล้ว มันก็คงไม่มีทางที่จะพอกันแน่ คนที่มีลาภ มียศ มีสมบัติมาก ๆ อย่างนั้นหรือจึงจะมีความสุข มันเป็นความจริงหรือไม่ ? ยิ่งมีกิจการงานมากเท่าไรลาภยศมากเท่าใด มีใครบ้างที่เห็นว่าเรื่องเช่นนั้นมันเป็นความสุข ? มันไม่มีทางที่จะเป็นความจริงไปได้เลย มันไม่ใช่ความสุข แต่หากว่ามันเป็นเรื่องของความทุกข์ทั้งนั้นเลยทีเดียว พระบรมศาสดาของเราท่านไม่ได้สอนอย่างนั้น ท่านสอนว่าผู้ที่จะสามารถพ้นจากความทุกข์ไปได้นั้น ก็เพราะเป็นผู้ที่มีปัญญา และเราจะมีปัญญาได้อย่างไร ? พระพุทธเจ้าท่านให้เรารู้จักพินิจพิจารณาในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงทั่ว ๆ ไป ให้เราพิจารณาจนเราไม่มีความอยาก และถ้าหากว่าเราสามารถที่จะทำให้ความอยากของเราหมดไปได้ เราก็เป็นผู้ที่พ้นจากความทุกข์ได้เท่านั้นเอง คนทุกคนไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ถ้าหากว่าเกิดมีความอายอยากขึ้นเมื่อใดแล้วก็ต้องมีความทุกข์เมื่อนั้น มันมีความอยากที่จะได้โน่นเป็นนี่อยู่เสมอ สำหรับพระ–พุทธเจ้านั้น ท่านเองก็มีสิ่งต่าง ๆ และได้สิ่งต่าง ๆ อยู่เหมือนกัน แต่ว่า ท่านได้อะไร ๆ โดยที่ท่านไม่ได้อะไร ๆ ท่านเป็นอะไร ๆ โดยที่ท่านไม่เป็น ท่านทำ

ทุกอย่างเพื่อการละ เลิก ถอน เท่านั้น ท่านได้ ท่านมี ท่านเอา เพื่อการปล่อยวางทั้งนั้น มิใช่ว่าได้อะไร มีอะไรก็แบกไว้ หามไว้ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านไม่ให้เราแบกสิ่งใดไว้เลย เพราะถ้าหากว่าเราแบกอะไรไว้ มันจะต้องมีความทุกข์ทุกเมื่อ เรื่องความสุข ความทุกข์มันเป็นเรื่องของจิตใจ ถ้ามันคิดผิดเมื่อใด มันต้องเป็นทุกข์ทันที ถึงแม้ว่าจะเป็นเศรษฐี จะมั่งจะมีอะไรก็แล้วแต่ถึงจะเป็นคนยากจนก็ตาม ถ้าหากว่ามันคิดผิดเมื่อใด เป็นต้องทุกข์ทั้งนั้น แต่ถ้าคิดถูกก็สบาย ถึงแม้เป็นขอทานก็ยังสบายมันมีความเป็นอยู่ ตามมีตามได้อยู่อย่างนั้นฉะนั้น พระบรมศาสดาของเรา ท่านจึงได้คนทุกคนทำงานทุกอย่างตามหน้าที่ของตนเท่านั้นเอง และหน้าที่ของเรานั้น เกิดมาเพื่ออะไรบ้าง ? มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ ล้วนแต่มีความแตกต่างกันไป มีอวัยวะเช่นเดียวกันแต่ว่าไม่เหมือนกันหมด มีคนสูงคนต่ำต่าง ๆ นานาและเมื่อเกิดมาแล้วก็แก่ เมื่อแก่แล้วก็ตาย เรามีเราเป็นกันอยู่อย่างนี้ นี่แหละคือหน้าที่ของมนุษย์ที่มันเป็นกันอยู่ เราเป็นกันอยู่อย่างนี้ เกิดมาแล้วก็มาแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เมื่อหามาได้แล้วก็เสียไป เสียไปแล้วก็หามาอีก อยู่อย่างนี้ เกิดแล้วก็แก่ ๆ แล้วก็ตาย หมุนเวียนเปลี่ยนไปมาอยู่เช่นนี้ ได้แล้วเสีย ๆ แล้วก็ได้ โลกมนุษย์มันเป็นอยู่เช่นนี้ จะเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้มันต้องเป็นของมันอยู่อย่างนี้เรื่อยไป มันเป็นอยู่อย่างนี้เอง และความจริงมันก็เป็นความเหมาะสมของมันแล้ว ที่คนเราต้องเป็นทุกข์ นั่นก็เพราะว่า เราคิดไม่ถูกสภาพอันแท้จริงของมันเท่านั้นเอง เราอยากให้ทุกสิ่งทุกอย่างมันเป็นไปตามความอยาก ความนึก ความคิดของเรา เมื่อมันเป็นไปตามลักษณะของมันโดยที่ไม่ได้ดังใจของเรา ๆ ก็เลยเป็นทุกข์ เราอยากได้ อยากให้มันเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งมันเป็นการเหลือวิสัยที่จะเป็นไปได้ มันจึงเป็นไปไม่ได้ เราก็ต้องทุกข์ พระบรมศาสดาท่านตรัสไว้ว่า ธรรมชาติมันเกิดเพราะเหตุ มีเหตุเป็นแดนเกิดของมัน เหตุของมันนั้นก็คือกรรมภาษาธรรมะท่านเรียกว่า กรรมซึ่งหมายถึงการกระทำนี่เอง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ท่านสอนอย่างนี้ ถ้าหากว่าเราทั้งหลายได้เข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งของเราแล้ว เราจะต้องสบาย มีความสุขสามารถพ้นทุกข์ได้ ทำไมจึงพ้นทุกข์ได้ ? ก็เพราะว่า พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ท่านสอนเช่นนี้เราก็ต้องรู้ เพราะว่าเราเป็นผู้ที่เข้าถึงท่านแล้ว เราเกิดมาเป็นมนุษย์ แล้วเราก็ต้องเป็นไปตามสภาพ

ของมนุษย์ กฎของมนุษย์ก็คือ เกิดมาแล้วก็เป็นอย่างนี้ มีแล้วก็หาไม่เกิดแล้วก็ดับไป วันนี้ได้อยู่ร่วมกันมันก็ต้องมีอีกสักวันหนึ่งที่จะต้องจากกัน มันเป็นสภาพธรรมดาอยู่เช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นพ่อของเรา เป็นแม่ของเรา เป็นมิตรสหาย ตลอดจนวัตถุสิ่งของเงินทองต่าง ๆ มีแล้วก็เหมือนกับไม่มีอะไร เกิดขึ้นมาแล้วก็ดับไปตายไป ถึงจะมีอยู่ก็จริง แต่ว่ามันมีอยู่โลก มันเป็นของ ๆ โลก ถึงอย่างไรมันก็ต้องเป็นของ ๆ โลกอยู่อย่างนั้นเสมอ เราจะเอาสิ่งใดติดตัวไปไม่ได้ นี่แหละที่มันเป็นความไม่สมปรารถนาของเราทั้งหลาย ฉะนั้น พระ-บรมศาสดาท่านจึงบอกว่า สิ่งเหล่านั้นมันไม่ใช่ของเรา มันไม่ใช่ตัวเรา เราจึงควรจะพิจารณาให้ถี่ถ้วน มันเป็นอนิจจังความไม่เที่ยง มันเป็นความทุกข์ หากใครยังคิดว่า สิ่งทั้งหลายนั้นมันเป็นของเราอยู่อีก เขาก็ไม่มีวันที่จะพ้นทุกข์ไปได้ นี่ก็เพราะว่า สิ่งทั้งหลายมันไม่ใช่สภาพที่จะเป็นของเราเป็นตัวเรา มันเป็นของโลกต่างหาก เราเป็นแต่เพียงผู้ที่เกิดมา เพื่ออาศัยสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ใช้สอยหาประโยชน์ไปชั่วคราวเท่านั้น มันเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายอะไรมากนัก ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงพิจารณาเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อเวลาที่เราจะมีความทุกข์ได้ ก็เพราะเราคิดว่า สิ่งนั้น ๆ เป็นของเรา นั่นลูกรักของเรา นั่นมันลาภของเรานั่นมันเป็นยศของเราอย่างนี้ เราอย่าได้คิดอย่างนั้นเป็นอันขาด มันไม่ใช่ของเรา เพราะว่ามันจะจากเราไปเมื่อใดก็ได้ และเราอาจจะจากมันไปเมื่อไรก็ได้เช่นเดียวกัน สภาพของมนุษย์มันเป็นอย่างนี้เอง เรื่องที่คนเราเป็นทุกข์ก็ดังที่บอกแล้วว่า เพราะความอยาก อยากให้สิ่งนั้นสิ่งนี้เกิดอย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามความอยากของตนเอง เมื่อมีความสุขเราก็อยากให้มันคงสภาวะเช่นนี้ตลอดไป เราไม่ต้องการที่จะพลัดพรากจากสิ่งเหล่านั้นไป อยากให้สิ่งนั้นเป็นอยู่อย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอยู่อย่างนี้ เราไปปรุงแต่งสิ่งต่าง ๆ เอาตามใจของเราหมดเลยอย่างนี้ แล้วจะมีใครบ้างที่ทำเช่นนั้นได้ มันเป็นสม-บัติของโลก มันไม่ใช่ของ ๆ เรา แล้วเราจะไปปรุงแต่งมันได้อย่างไรกัน ? ถึงแม้ว่าเราจะแต่งอะไรได้ แต่มันก็เป็นการชั่วคราวเท่านั้น เพราะว่ามันเป็นของที่สมมติขึ้น เราปรุงเราแต่ง แล้วเราก็ไม่ได้อะไรเลยในบั้นปลายที่เราทำกันไปนั้น ก็เพราะว่าเรายังไม่รู้จักตัวเอง

ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มากสำหรับมนุษย์ทั่วไป มันไม่มีความสุขอื่นใดที่จะนอกเหนือยิ่งไปกว่าธรรมะ การที่มนุษย์มี

ธรรมะนี้แหละ เป็นความสุขที่สุดเพราะว่าจะทำให้เรารู้จักการปล่อยวางความทุกข์ได้ เราจะพ้นจากความเศร้าโศกอาลัยต่าง ๆ ได้ ถ้าหากว่าขาดจากธรรมะแล้ว เราไม่มีทางที่จะอยู่เย็นเป็นสุขเลย ก็เพราะคนที่ไม่ค่อยมีธรรมะกันนั่นเองที่ทำให้โลกทุกวันนี้ต้องมีการรบราฆ่าฟันกันอยู่เสมอลูกหลานของพวกเราก็เหมือนกัน ถ้าหากมันไม่เห็นแก่พ่อแม่พี่ป้าน้าอาทำตัวอย่างที่ดี

การได้รู้ได้เห็น ซึ่งธรรมะและได้ปรับปรุงตัวเอง จะเกิดเป็นสัตว์ เป็นคน เป็นเทวดาอะไร ๆ ก็ล้วนแต่เกิดมาในชาตินี้ทั้งนั้น ถ้าถูกอารมณ์ไม่ดีก็ดุด่า โมโหขึ้นมา ร้ายขึ้นมาทันทีอย่างนี้มันก็เกิดเป็นผีขึ้นมาได้เหมือนกัน หรือว่าได้มาฟังพระเทศน์นาน ๆ เข้าจิตใจก็เลยเกิดเป็นพระขึ้นมาได้ นี่พูดถึงลักษณะของจิต เพราะฉะนั้นพวกเราก็จงได้รู้เรื่องของพระพุทธศาสนาไว้อย่างนี้ ท่านสอนว่าเราได้ฟังแล้ว ก็ควรที่จะใช้ไปในทางดับทุกข์ได้ ถึงแม้ใครเขาจะนินทาว่าร้ายอย่างไร ก็จะไม่ค่อยสนใจหรือยึดถือ เรื่องของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณในจิตใจของเรานี้มันเป็นเรื่องของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้นมีแล้วก็หาไม่ เกิดแล้วก็ดับไป เราจะไปเชื่อมันไม่ได้เท่าไรนัก เพราะว่าเรื่องของมันเป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเราพยายามรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ อาการปล่อยวางมันก็จะค่อยมีขึ้น เราก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้ เราจะปล่อยวางอารมณ์ต่าง ๆ ได้ เมื่อจิตใจของเรามันเกิดความโลภความโกรธขึ้นมา เราจะสามารถปราบมันไว้ได้เลยทันที ถ้ามันเกิดเป็นมนุษย์แล้วมันจะสอนตัวของมันเองได้อย่างนี้ อันนี้เราต้องรู้จักไว้ เมื่อรู้จักดีชั่วแล้ว เราก็มาประพฤติความดี ละความชั่ว มันก็จะทำให้เราพ้นจากนรก ไปสู่สวรรค์ได้มันก็จะละบาปแล้วก็บำเพ็ญบุญ สิ่งไหนที่ไม่ดีมันรู้จักละออกอยู่อย่างนั้น คำที่เขานินทาด่าว่าอันจะเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมองมันก็ละ เมื่อจิตละจากความชั่วแล้ว มันก็ถึงความดี เหมือนกับความมืดและความสว่าง ถ้าหากออกจากความมืด มันก็พบกับความสว่าง ถ้าสว่างแล้วมันก็หายมืด เราจะไปบังคับตามใจเราได้อย่างไรกัน มันเป็นของมันอยู่อย่างนั้นแล้ว วันคืนที่กำลังล่วงไป ๆ จะได้อะไรบ้าง เรากำลังทำอะไรอยู่ ? เราต้องพิจารณาอย่างนี้เสมอ ถ้าเรามีความละอายต่อบาป เรามีความกล้าต่อความชั่วเมื่อใด เมื่อนั้นเราจะหยุดทำบาป เราก็จะมีจิตใจที่เยือกเย็น เพราะว่าเราเลิกการกระทำบาปแล้ว เราเป็นผู้ที่ไม่มีความผิดแล้ว เราก็จะสงบระงับได้ จิตใจของเราก็จะเป็นสมาธิ เราจะสามารถพิจารณารู้ความผิดชอบชั่วดีต่าง ๆ ได้ สิ่ง

ใดที่คิดผิดมันก็ไม่ทำ มันไม่ส่งเสริม มันก็กลายเป็นปัญญา เป็นมรรคแล้ว มันเริ่มเป็นหนทางที่จะดับความทุกข์แล้ว

ศาสนามันเป็นเรื่องของจิตใจจริง ๆ ที่เรามาปฏิบัตินี้มันเรื่องมรรค เรามาสร้างมรรค ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อที่จะทำลายความโลภ ความโกรธ ความหลง ไปทำลายความอยากซึ่งเป็นแหล่งใหญ่ของมัน การกินก็สบาย มีมากก็ได้ มีน้อยก็ได้ไม่เป็นไร การนุ่งห่มก็ไม่ให้มีความลำบาก เพียงปกปิดอวัยวะร่างกายของเราเท่านั้นก็พอ ท่านจึงให้พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคอย่าให้มันเกิดเป็นตัณหาขึ้นมาได้ มีอย่างไรก็ใช้ไปพอสมควรอย่าทำจนให้เป็นที่เดือดร้อน เมื่อเราไม่มีความกังวลในสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ มันก็ละ ก็ขูดเกลาความอยากออก จิตใจของเราก็จะมีความสบายขึ้นมา ความมักน้อยสันโดษถ้ามันมีขึ้นมามันมีกำลังขึ้นมามรรคของเราก็แก่กล้าขึ้นเรื่อย ๆ เราก็ค่อยพิจารณาให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่เสมอ ให้เราพิจารณาชาติ พยาธิ มรณะไปเรื่อย ๆ มันไม่อยู่หรอกกิเลสน่ะ ฉะนั้น ผู้ที่พิจารณาธรรมะจึงสบาย แม้ว่าจะมีอันล้มหายตายตามจากกันก็ไม่เดือดร้อน ไม่เป็นทุกข์ เพราะได้พิจารณาจนรู้เท่าทันมันแล้วเมื่อได้รับคำสรรเสริญเยินยอก็ไม่ลำพองตัว เพราะเห็นแล้วว่าสิ่งเหล่านี้ มันก็เป็นเรื่องของความทุกข์เช่นกัน รู้ว่าดีใจก็ดีความเสียใจก็ดี ล้วนแต่มุ่งไปสู่ที่เดียวกันทั้งนั้น กามตัณหาคือความอยากในกามคุณ มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้ความกระวนกระวาย ภวตัณหาคือ ความอยากได้อยากเป็น หมายถึงความอยากให้ตนได้อยู่กับครอบครัวโดยที่ไม่ต้องพลัดพรากจากกันเลย อย่างนี้เป็นต้นนี่แหละที่เรียกว่าภวตัณ-หา ในเมื่อไม่ได้สมดังใจก็เป็นทุกข์วิภวตัณหาคือความอยากไม่ได้ ไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อไม่อยากให้มันเป็น แต่ว่าธรรมชาติมันเป็น เราก็เลยทุกข์อีกเช่นกัน ถ้าชื่อว่าความอยากแล้วมันเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ความดีใจความเสียใจในที่สุดแล้วมันก็ต้องไปพบกันที่จุดเดียวกันคือความทุกข์เสมอ ฉะนั้น พระ-บรมศาสดาของเรา ท่านจึงได้สอนมิให้มีความยึดติดอะไรทั้งนั้น พระองค์ให้เราพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบ สิ่งเหล่านี้มันเป็นตัณหาทั้งนั้น อยากได้ความดีก็เป็นตัณหา ไม่อยากได้ของชั่วก็เป็นตัณหา เราไม่อยากได้ แต่มันกลับได้เราก็เลยเป็นทุกข์ เราจึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาธรรมะอยู่โดยตลอดเวลาทีเดียว อย่าไปยึดมั่น ถ้าได้ของสิ่งใดมา ก็ให้รู้ว่ามันจะต้องมีการเสียไปจนได้ ให้เรา

รู้ไว้อย่างนี้เสมอ ในเมื่อของสิ่งนั้นถึงคราวที่มันสูญหายไปจริง ๆ เราก็จะได้พ้นจากความทุกข์ไปได้ เราต้องพิจารณาอย่างนี้เรื่อย ๆ คือว่าปฏักเหล็กของเราต้องปักลงไว้บ่อย ๆ เพื่อที่จะได้ไม่หลงลืม มันมีความคิดความรู้สึกเกิดขึ้นเมื่อใด ก็ให้พิจารณาทุกอย่างเสมอ อย่าได้หลวมตัวเป็นอันขาด เราต้องมีธรรมในใจของเราเอง ทั้งหมดนี้เป็นสัจธรรมทั้งหมดนั่นแหละ เพราะฉะนั้น พวกเราทั้งหลายต้องหมั่นมีศีลธรรม หมั่นพินิจพิจารณาไปเรื่อย ๆ จนกว่ามันจะได้รับผลสำเร็จตามความปรารถนา แล้วแต่กำลังความสามารถ ของแต่ละบุคคลที่จะสามารถประพฤติปฏิบัติได้

ในความว่างนั้น มัจจุราชตามไม่ทัน ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ตามไม่ทัน มันหมดเรื่อง

ความหลงโลก คือ ความหลงอารมณ์
คนหลงอารมณ์ คือ คนหลงโลก

การปฏิบัติเรื่องจิตนี้.....ความจริงจิตนี้ไม่เป็นอะไร มันเป็นประภัสสรของมันอยู่อย่างนั้น มันสงบอยู่แล้ว ที่จิตไม่สงบทุกวันนี้เพราะจิตมันหลงอารมณ์ ตัวจิตแท้ ๆ นั้นไม่มีอะไร เป็นธรรมชาติอยู่เฉย ๆ เท่านั้น ที่สงบ ไม่สงบ ก็เป็นเพราะอารมณ์มาหลอกลวง จิตที่ไม่ได้ฝึกก็ไม่ความฉลาด มันก็โง่ อารมณ์ก็มาหลอกลวงไปให้เป็นสุข เป็นทุกข์ ดีใจ เสียใจ จิตของคนตามธรรมชาตินั้นไม่มีความดีใจเสียใจ ที่มีความดีใจเสียใจนั้นไม่ใช่จิต แต่เป็นอารมณ์ที่มาหลอกลวง จิตก็หลงไปตามอารมณ์โดยไม่รู้ตัว แล้วก็เป็นสุขเป็นทุกข์ไปตามอารมณ์ เพราะยังไม่ได้ฝึก ยังไม่ฉลาด แล้วเราก็นึกว่าจิตเราเป็นทุกข์ นึกว่าจิตเราสบาย ความจริงมันหลงอารมณ์ พูดถึงจิตของเราแล้วมันมีความสงบอยู่เฉย ๆ มีความสงบยิ่ง เหมือนกับใบไม้ที่ไม่มีลมมาพัดก็อยู่เฉย ๆ ถ้ามีลมมาพัด ก็กวัดแกว่ง เป็นเพราะลมมาพัดและก็เป็นเพราะอารมณ์ มันหลงอารมณ์ ถ้าจิตไม่หลงอารมณ์แล้วจิตก็ไม่กวัดแกว่ง ถ้ารู้เท่าอารมณ์แล้วมันก็เฉย เรียกว่าปกติของจิตเป็นอย่างนั้น ที่เรามาปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เพื่อให้เห็นจิตเดิม เราคิดว่าจิตเป็นสุข จิตเป็นทุกข์ แต่ความจริงจิตไม่ได้สร้างสุข สร้างทุกข์ อารมณ์มาหลอกลวงต่างหาก มันจึงหลงอารมณ์ ฉะนั้น เราจึงต้องมาฝึกจิตให้ฉลาดขึ้น ให้รู้จักอารมณ์ ไม่ให้เป็นไปตามอารมณ์ จิตก็สงบ เรื่องแค่นี้เองที่เราต้องมาทำกรรมฐานกันยุ่งยากทุกวันนี้.....

จิตที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้

เมื่อได้รับอารมณ์มาแล้ว จิตที่หลง ที่ไม่มีความรู้มันก็จะไปอย่างหนึ่ง จิตที่รู้มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง พอมีความรู้สึกเกิดขึ้น จิตที่รู้มันก็เห็นว่า ไม่ควรยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้น ถ้าไม่มีปัญญา มันหลงตามไปด้วยความโง่ไม่เห็นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นแต่พอว่า เราชอบใจอันนี้ มันถูกแล้ว มันดีแล้ว อันไหนเราไม่ชอบใจ อันนั้นมันไม่ดี อย่างนั้นจึงไม่เข้าถึงธรรมะ

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่เรา ไม่ใช่เขา พระพุทธเจ้าท่านให้เห็นเป็น “สักแต่ว่า” ให้ยืนอยู่ตรงนี้เสมอ ดังนั้น เราจะไปเลือกอารมณ์ไม่ได้ถ้าอารมณ์มันวิ่งมาหาเรา ทั้งทางดี ทางชั่ว ทางผิด ทางถูก ตามไปด้วยตัณหา ด้วยความอยาก แล้วเดี๋ยวก็ดีใจ เดี๋ยวก็เสียใจ? เพราะเอาใจของเราเป็นหลัก อะไรที่เราชอบใจ ก็เข้าใจว่าอันนั้นดี อะไรที่เราไม่ชอบใจ ก็เข้าใจว่าอันนั้นไม่ได้ อย่างนี้เรียกว่ายังห่างไกลธรรมะ ยังไม่รู้ธรรมะ มันก็เดือดร้อน เพราะความหลงมันเต็มอยู่

พระอาจารย์ชา สุภัทโท

วันหนึ่ง หลวงพ่อชาได้ให้ธรรมปฏิสันถารแก่คณะผู้แสวงบุญคณะหนึ่งว่า :

"....อย่างไรก็ตามที จะเป็นผู้สำเร็จปริญญาชั้นไหนก็ตามมันก็เป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น สำหรับวิชาความรู้นั้นมันก็ดีอยู่ ถ้าหากเราประพฤติปฏิบัติให้ถึงความจริงของมัน แต่ว่าปริญญาทั้งหลายเหล่านี้มันไม่ใช่ญาตปริญญา (การกำหนดรู้ด้วยความรู้), มันไม่ใช่ปหานปริญญา (การกำหนดรู้ด้วยการละ), มันไม่ใช่ความรู้ที่สำเร็จประโยชน์ ในการละกิเลสทั้งหลายทั้งปวงปริญญาที่เขาเรียกกันนั้นมันเพื่ออาชีพ เหมือนกับคนเรียนวิชากฎหมายนั่นเอง เรียนจนมีความรู้เรื่องกฎหมายสูงสุด จุดหมายนั้น ก็เพื่อให้รอบรู้เฉลียวฉลาด แต่ถ้าหากว่าคนที่เรียนนั้นมีความเข้าใจผิดเสียแล้ว เขาก็จะใช้ความรู้นั้นไปในทางที่ผิด ในทางที่เห็นแก่ตัว เพื่อจะหลีกเลี่ยง กฎหมายมีช่องโหว่ตรงไหนก็โผล่ไปตรงนั้น อย่างนี้มันเรียนเพื่อจะ**ทำลายกฎหมาย** ไม่ใช่จะมาทำกฎหมายให้ถูกต้องสมบูรณ์ นี่คือ **คนที่ไม่มีคุณธรรม** เรียนไปมันก็ไม่เกิดประโยชน์ มันทำให้เสียประโยชน์ อย่างนั้นมันไม่สมควร นี่คือความรู้อย่างวิสัยโลก มันเป็นโลกีย์วิสัยมันเป็นการเรียนรู้เรื่องความจำ ไม่ใช่การเรียนรู้ด้วยปัญญา ถ้าจะเรียกว่าปัญญา ก็เป็นปัญญาอย่างโลก ๆ

สำหรับเรื่องจิตนั้น มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง การศึกษาเรื่องจิต เรื่องปัญญาโดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา เป็นความรู้เพื่อการรู้, เป็นความรู้เพื่อการละ หมายถึงการกำหนดรู้ และการละความผิดทั้งหลายนั่นเอง, เพราะฉะนั้น เรื่องการประพฤติ ปฏิบัตินี้ จึงเป็นเรื่องยากลำบากอยู่เหมือนกัน ปราชญ์ท่านกล่าวว่า มันจะถูกหรือจะผิดเราก็ต้องฟัง เรียนรู้ด้วยการฟัง ๆ มันทั้งสิ่งที่ถูกและที่ผิดนั่นแหละ ถ้าหากเรามีปัญญาแล้ว มันก็จะไม่มีทั้งถูกและไม่มีทั้งผิด หมายความว่า ถ้ามันไม่ถูกแล้วเราก็เก็บไว้เพื่อพิจารณา และทิ้งไป ถ้ามันถูก เราก็นำไปพิจารณาแล้วประพฤติปฏิบัติตาม ถ้าทำได้อย่างนั้นมันก็เป็นการถูกต้องสมบูรณ์ บางคนที่มาบวช ก็เพราะคิดว่าอยู่ในโลกมันวุ่นวาย มันยุ่งยากลำบากด้วยการงานภาระหน้าที่ทุกสิ่งสารพัด ก็คิดว่าเข้ามาบวชคงจะสบาย เพราะจะได้พักผ่อน ไม่ต้องทำอะไรมากพอบวชเข้ามาแล้ว มันก็ต้องทำกิจวัตรตามกติกาทั้งปวง แต่เขาไม่คิดอย่างนั้น เขากลับคิดว่า เขาบวชเพื่อพักผ่อน ไม่ได้

บวชมาเพื่อการงานอย่างนี้ มันก็ยากอยู่เหมือนกัน อย่างนี้เรียกว่า มันไม่ได้บวชด้วยศรัทธา เป็น**มิจฉาทิฏฐิ** คือเห็นผิด ดังนั้น ทีนี้เรื่องการบวชนั้น จึงไม่ใช่จะบวชได้ง่าย ๆ ก่อนจะบวชได้ง่าย ๆ ก่อนจะบวชเราต้องทำความเข้าใจกันให้รู้เรื่องว่า หน้าที่ของพระภิกษุสามเณรเป็นเช่นไร ต้องมีการประพฤติปฏิบัติตั้งแต่แรกเริ่ม ต้องเรียนรู้เรื่องศีลสมาธิปัญญาไปตั้งแต่ต้น คนที่ไม่รู้แล้วไม่ได้ทำตามนั้น มันไม่มีปัญหาอะไร เช่น พวกชาวบ้านนอกคอกนานั้น เขาบวชเข้ามา เราบอกว่าทำอย่างนี้เขาก็ทำ เพราะเขาเคารพครูบาอาจารย์นี่มันก็ง่าย

แต่คนทุกวันนี้มีเหตุผลมาก เขามักจะถามว่าทำสิ่งนี้เพื่ออะไร พูดอย่างนี้เพื่ออะไร คนมีการศึกษามากมันก็มีปัญญามากแต่หมายความว่าเป็นการศึกษาอย่างโลก ๆ และปัญญาอย่างโลก ๆ อะไร ๆ ก็เลยมีเหตุมีผลกันทั้งนั้น ต้องมาถกเถียงหาเหตุหาผลกัน ให้มันรู้แพ้รู้ชนะกันก่อนจึงจะทำ อย่างนี้มันก็ไม่ต้องทำอะไรกันแล้ว แต่การปฏิบัตินี้ไม่ใช่อย่างนั้น สำหรับอาตมาจะไม่สอนมาก จะสอนเขาแต่เพียงว่า เช่นกระโถนใบนี้มันตั้งอยู่ที่นี่ 2 นาทีแล้ว ให้คุณยกมันไปไว้ตรงนั้น อีก 2 นาทีให้ยกมันมาไว้ที่นี่ ได้ 2 นาทีแล้วก็ให้ย้ายไปตรงโน้น เท่านี้แหละไม่ต้องถามหาเหตุผลมันเลย มันจะเป็นเหตุผลอยู่ในตัวของมันเองแล้ว แต่คนเรากลับเห็นว่า มันไม่เป็นประโยชน์อะไร การยกกระโถนกลับไปกลับมาอย่างนี้ มันจะมีประโยชน์อะไร จะมีเหตุผลอะไร เราก็จึงคิดว่ามันไม่มีเหตุผล นี่ก็เพราะเราเข้าไม่ถึงความจริงของมัน เช่นว่าบุรุษคนหนึ่ง ใช้ไม้ไผ่ 2 ซีกมาขัดสีกัน เพื่อจะให้เกิดไฟ ตามคำบอกเล่าของคนโบราณหมายถึงครูบาอาจารย์ เขาก็เอาไม้ไผ่มาถูกัน แต่แล้วก็หยุดเสียก่อนที่จะเกิดไฟ เขาคิดว่ามันเป็นไปไม่ได้ที่จะเกิดไปจากการกระทำอย่างนี้ แต่ความจริงแล้วไฟมันก็มีอยู่ในไม้นั้น ที่มันจะเกิดเป็นเปลวไฟขึ้นมาได้ ก็เพราะเหตุปัจจัยมันทั่วถึง การกระทำมันทั่วถึงที่มันไม่เกิดไฟขึ้นนั้น ก็เพราะความขี้เกียจรำคาญของเขาคนนั้นเอง สีไม้ไผ่ยังไม่ทันไรไฟไม่ไหม้ ก็คิดว่าไฟไม่มี จึงหยุดเสียนี่คือคนโง่ คือคนที่ยังไม่รู้ทั่วถึงเรื่องไฟในไม้ไผ่ สีไม้ไผ่ให้เกิดไฟไม่ได้ มันก็ไม่ได้รับประโยชน์ นี่คือเราคิดไม่ถึงความจริงของมัน แต่ก็เลิกเสีย ไม่เชื่อเสียแล้ว บาปบุญก็ไม่มีเสียแล้วมรรคผลนิพพานก็ไม่มีเสียแล้ว

เมื่อคิดเช่นนั้น ก็ไม่รู้จักความดีความชั่ว ก็ไปทำสิ่งที่ชั่วเข้าจนเป็นทุกข์

เมื่อทุกข์ก็กลัวทุกข์ ไม่อยากจะได้ทุกข์ แต่ก็อยากจะได้สุข นี่เป็นวิสัยของปุถุชนคนธรรมดา ที่ล้วนแต่ต้องการความสุข ไม่อยากจะพบกับความทุกข์ และเห็นกันว่าความสุขกับความทุกข์เป็นคนละอย่างกัน สุขคือสุข ทุกข์ก็คือทุกข์ มันเป็นคนละส่วน แต่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ความสุขและความทุกข์เป็นสิ่งเดียวกัน เปรียบเหมือนหัวงูกับหางงูความทุกข์ก็เปรียบเหมือนหัวงู ความสุขก็เปรียบเหมือนหางงู งูหรืออสรพิษก็คือสุขและทุกข์นี่แหละมันเป็นตัวเดียวกัน ความทุกข์ที่หัวงู คุณลองจับดูสิ มันจะกัดเอาไหม จะได้รับโทษรับทุกข์ไหม แล้วทีนี้หางงูตัวเดียวกันนั้น ก็ได้แก่ความสุขนั่นเองแหละ คุณลองไปจับมันดูสิ งูตัวนั้นมันจะกัดเอาได้ไหม นี่คือความไม่ต่างกันของความสุขและความทุกข์ นี่คือปุถุชนกลัวความทุกข์อยากจะหนีให้พ้นจากความทุกข์ เพราะกลัวทุกข์หรือพูดง่าย ๆ ว่าเกลียดทุกข์ เห็นว่าทุกข์นั้นมันไม่เกิดประโยชน์แต่พระพุทธเจ้าสอนกลับกันว่า ความทุกข์นั่นแหละจะทำให้เราเกิดปัญญา นอกจากทุกข์แล้ว ไม่มีสิ่งใดจะทำให้คนเกิดปัญญาเพราะว่าทุกข์คืออริยสัจ เมื่อรู้ทุกข์ก็จะได้พิจารณาหาเหตุของมัน เมื่อรู้เหตุก็รู้ที่ดับทุกข์ และวิธีที่จะทำให้ความทุกข์ดับ เมื่อทุกข์เกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะได้พิจารณาหาความจริง เหมือนกับความผิดนั่นแหละ มันจะทำให้เรากลับทำในสิ่งที่ถูก ถ้าหากเรารู้จักความผิดนั้นอย่างแจ่มแจ้ง แล้วเราก็จะหยุดทำสิ่งที่ผิดนั้นเสียได้ ความถูกมันก็จะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ

คนที่มาปฏิบัติกรรมฐานก็เหมือนกัน เขาจะทำให้เหมือนกับเปิดไฟฟ้านั่นแหละ พอกดสวิตช์ก็ทำให้ไฟสว่างขึ้นเวลามาทำกรรมฐาน เขาก็อยากจะให้มันสำเร็จเร็ว ๆ เขาชอบกันอย่างนี้อย่างนั้นมันไม่ถูก เราไปเห็นว่ามันเป็นตัวเป็นตนเป็นกลุ่มเป็นก้อนกันไปเสียหมด เราไม่เห็นความไม่เป็นสาระแก่นสารของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ซึ่งสิ่งเหล่านั้น มันเป็นเหมือนกับบ้านกับเจ้าของบ้าน คือจิตหมายถึงเจ้าของบ้าน ส่วนกายของเรานี้เป็นบ้าน เจ้าของบ้านก็ไม่ใช่สิ่งมีสาระอะไร บ้านก็ไม่ใช่สิ่งมีสาระ เพราะมันไม่มีอยู่จริง กล่าวคือที่สุดจบของมันแล้วมันก็จะสลายไปทั้งหมด ที่เป็นดินมันก็กลายไปเป็นดิน ที่เป็นน้ำมันก็กลายไปเป็นน้ำ พระศาสดาท่านจึงสอนให้เรา **เห็นความเป็นจริงของตัวอัตตา** คือตัวตนนี้ ว่าที่แท้จริงแล้วมัน **เป็นอนัตตา** คือความที่ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนแต่อย่างใด แต่เราทั้งหลายผู้ไม่รู้ซึ้งถึงธรรมะ ก็เห็นสิ่งเหล่านั้น

ว่า **มันเป็นตัวตน** ไปเสียหมด นั่นคือความหลงผิด ความจริงมัน**เป็นอนัตตา** ไม่ใช่ตัวเรา หรือของเรา ที่เรียกว่าตัวเราหรือของเรานี้ เป็นแต่เพียงสมมติ มันสมมติว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ถ้าพูดอย่างปรมัตถ์แล้วก็ว่าเมื่อเราอบรมจิตให้เกิดปัญญาแล้ว เราก็จะเห็นว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสักแต่ว่าธรรมธาตุเท่านั้น มันมีอำนาจเฉพาะตัวของมันเองไม่อยู่ใต้อำนาจบังคับของผู้ใด ธรรมธาตุอันนี้ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ถ้าใครคิดว่าอันนี้มันเป็นของเรา หรือเป็นเราแล้ว เขาก็จะเป็นทุกข์ เพราะเขาจะไปเป็นเจ้าของในสิ่งที่ไม่มีเจ้าของนั้นไม่ได้และเพราะสิ่งทั้งหลายนั้นมันเป็นทุกข์ พระศาสดาท่านจึงเรียกมันว่า**เป็นอนัตตา** คือไม่ใช่แก่นสารตัวตนที่แท้จริง สิ่งที่เป็นอนัตตานี้ มันเป็นสิ่งฝืนจิตใจของบุคคลผู้มีความยึดมั่นถือมั่นว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นเราเป็นของเรา เพราะฉะนั้น ธรรมธาตุอันนี้มันจึงเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่นของผู้ใด

ทีนี้เมื่อผู้ประพฤติปฏิบัติทั้งหลาย จะพิจารณาธรรมที่จิตเพื่อทำปัญญาให้เกิดแล้ว ก็ต้องเอาจิตมา **พิจารณากายให้เห็นเพียงสักว่าเป็นดิน, น้ำ, ไฟ, ลม แยกเป็นส่วน ๆ ว่ามันเป็นสักแต่ว่าธาตุเท่านั้น สัตว์บุคคลไม่มี ไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่อัตตา แต่มันเป็นอนัตตา และทีนี้ในเมื่อสัตว์บุคคลไม่มีอยู่แล้ว มันก็ไม่มีสัตว์ที่จะตายไม่มีคนที่จะตาย มนุษย์ไม่ได้ตาย เพราะมันมีแต่ธาตุ คือดิน, น้ำ, ไฟ, ลมเท่านั้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปสลายไป ไม่ว่าใครจะดีใจหรือเสียใจมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันเป็นกฎตายตัวของมันอย่างนั้น นี่เรียกว่า "ธรรม" เป็นธรรมอันเดียว เป็นธรรมที่ไม่ดำไม่ขาว เป็นธรรมที่ไม่เกิดไม่ตายเป็นที่ที่มีเกาะกำบัง** เมื่อเราพิจารณาเช่นนี้ ความรู้สึกที่ว่าเป็นตัวเป็นตนก็หมดไป อนัตตามันก็ตั้งขึ้นมาในจิต เมื่อเราเห็นเช่นนั้นก็เรียกว่า เรารู้เห็นตามที่เป็นจริง มันก็ทำลาย ซึ่งโมหะเสียได้เราก็ไม่หลง ถ้าใจมีโมหะมันก็หลง เมื่อหลงเสียแล้วมันก็เห็นผิดไปเสียทุกอย่าง ไม่มีความเห็นชอบ และในทางตรงกันข้าม ถ้าจิตมีความเห็นชอบ ทุกสิ่งมันก็จะเป็นอยู่ตามสภาวะของมันเท่านั้น มันไม่มีอะไรเป็นอะไร ไม่มีใครเป็นใคร ของในโลกนี้มันเป็นอยู่ของมันอย่างนั้นเอง ตลอดทั้งสิ่งที่เรียกว่า**โลกธรรม** 8 นั้นมันก็เป็นอยู่ของมันอย่างนั้นเอง ความมีลาภ ความเสื่อมลาภ ความมียศ ความเสื่อมจากยศ, คำสรรเสริญ คำนินทา, ความสุข และความทุกข์นั่นมันมีอยู่แล้วในโลก มัน

เป็นของมันอยู่อย่างนั้นเอง มันเป็นสักแต่ว่าธรรมธาตุอย่างหนึ่งเหมือนกัน ดังนั้น เมื่อเรามาพิจารณาให้รู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้แล้ว จิตใจก็จะสงบจากเครื่องรบกวนทั้งหลายทั้งปวง เมื่อจิตสงบด้วยความรู้เช่นนี้มันก็จะเกิดปัญญา เมื่อปัญญาเกิดขึ้น มันก็สามารถจะรู้เห็นตามเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจิตก็จะเห็นสิ่งสมมติ แม้แต่ตัวจิตนั้นเอง เราก็จะเห็นว่า มันเป็นสิ่งสมมติ เพราะถ้าจะถามว่า **จิตนี้คืออะไร ? เราก็จะตอบว่าจิตนี้ก็ไม่คืออะไรทั้งนั้น มันเป็นสิ่งสมมติสักแต่ว่าจิต, และกายนั้นก็เป็นสิ่งสมมติสักแต่ว่ากายเหมือนกัน มันไม่คงเส้นคงวาด้วยกันทั้งนั้น ธรรมะมันอยู่ที่กายกับจิตนี่เอง สุขทุกข์ก็อยู่ที่นี่ มิใช่ที่อื่น**

ทุกลัทธิ ทุกศาสนาในโลกนี้ ก็ล้วนแล้วแต่แสวงหาความจริงกันทั้งนั้น แต่ความจริงมันอยู่ที่ไหนเล่า ? ก็ตอบได้อีกเหมือนกันว่า มันอยู่ที่กายกับจิตนี่เอง ไม่ได้อยู่ที่อื่น และความจริงนั้น ไม่ได้อยู่กับลัทธิ และลัทธิก็มิใช่ความจริง สัจธรรมมิได้อยู่ที่ลัทธิ และตัวลัทธิก็มิใช่สัจธรม ความจริงหรือสัจธรรมเป็นสิ่งที่ตรงไปตรงมา มันจึงสำคัญที่การฝึกใจของเราเอง ให้รู้ความจริงในข้อนี้ เพื่อจะได้ตรงเข้าไปหาความจริง เมื่อทำอย่างนี้ได้ ก็เรียกว่ามันเกิดปัญญา **สิ่งที่เรียกว่าปัญญานี่เอง ที่มันจะทำให้ตัวอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในรูปธรรม นามธรรมทั้งหลายหมดสิ้นไป ความหลงวุ่นวายอยู่กับรูปนามก็จะไม่มีอยู่ในจิต จะไม่ทำให้จิตเป็นทุกข์** แต่ถึงแม้จะรู้เห็นว่า รูปนามนั้นมันไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวเราแท้จริงแล้ว ก็มิใช่ว่าเราจะต้องไปทำลายมัน แต่เรากลับจะรู้จักวิธีรักษาปฏิบัติต่อมันได้เป็นอย่างดี ทรงไว้ตามสภาวะของสังขารเท่านั้น และเมื่อถึงเวลาที่สังขารมันจะเปลี่ยนแปลง ทรุดโทรมไป อย่างสุดที่จะเยียวยารักษาได้แล้ว เราก็ปล่อยให้มันทรุดโทรมไป ตายไป ตามสภาพของมัน ไม่มีความโศกเศร้าพิไรรำพันอะไรกับมันจนเป็นทุกข์อย่างนี้ก็เพราะเรารู้เห็นตามความจริง ประโยชน์ของการรู้เห็นตามเป็นจริง มีอยู่อย่างนี้ คือจะไม่ทำให้บุคคลนั้น ๆ เป็นทุกข์ จะมีแต่ความรู้เท่าทันชนิดที่ความทุกข์ทั้งหลาย จะกลุ้มรุมเอาไม่ได้เลยเรียกว่ามันประจักษ์ความจริงของสังขาร เมื่อประจักษ์ความจริงมันก็เบื่อหน่ายคลายความกำหนัด มันก็จะหาทางออก หาทางพ้นทุกข์ มันจะพยายามที่จะพ้นไปจากวัฏสงสาร ไม่อยากจะเกิดมาในโลกนี้อีก มันจะ

เบื่อหน่ายแม้กระทั่งในการทำความดีเบื่อหน่ายแม้กระทั่งการทำความชั่ว เบื่อในความรักใคร่และความเกลียดชัง เบื่อแล้วมันก็จะคลายความกำหนัดยินดี ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความดีความชั่ว ความรักความเกลียดใด ๆ ทั้งสิ้นเลย จิตที่รู้แจ้ง มันจะปล่อยให้สภาวะทั้งหลายเป็นอย่างนั้นของมันเองทั้งนั้น ไม่เข้าไปปรุงแต่งดัดแปลง ในสิ่งที่ไม่ควรจะปรุงแต่งดัดแปลง มันจะรู้พินิจพิจารณาแต่สิ่งที่ควรจะกระทำเท่านั้น นี่เรียกว่า จิตไม่ยึดมั่นถือมั่นจริง ๆ ไม่มีการก้าวไปข้างหน้า ไม่มีการถอยไปข้างหลังและมันก็ไม่หยุดอยู่...เมื่อปัญญารู้เห็นเช่นนี้ จิตนั้นก็พ้นจากวัฏสงสารไม่มีความทุกข์อีกต่อไป พุทธศาสนาจบลงที่ตรงนี้

พิจารณากาย ให้เห็นเพียงสักว่าเป็นดิน, น้ำ, ไฟ, ลม แยกเป็นส่วน ๆ ว่ามันเป็นสักแต่ว่าธาตุเท่านั้น สัตว์บุคคลไม่มี ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่อัตตา แต่มันเป็นอนัตตา และทีนี้ในเมื่อสัตว์บุคคลไม่มีอยู่แล้ว มันก็ไม่มีสัตว์ที่จะตาย ไม่มีคนที่จะตาย มนุษย์ไม่ได้ตาย เพราะมันมีแต่ธาตุคือดิน, น้ำ, ไฟ, ลมเท่านั้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปสลายไป ไม่ว่าใครจะดีใจหรือเสียใจ มันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันเป็นกฎตายตัวของมันอย่างนั้นนี่เรียกว่า “ธรรม” เป็นธรรมอันเดียวเป็นธรรมที่ไม่ดำไม่ขาว เป็นธรรมที่ไม่เกิดไม่ตาย เป็นที่·ที่มีเกาะกำบัง

ท้ายเล่ม

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง แด่ท่านผู้มีเกียรติและญาติมิตรที่เคารพทุกท่านที่ได้กรุณาเยี่ยม ติดตามอาการป่วยของ**คุณแม่จำนงค์ ธีระกุล** ขณะที่พักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลเพชรเวช ตลอดจนได้เมตตาให้ความช่วยเหลือทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ และให้เกียรติมาร่วมงาน ตั้งแต่พิธีรดน้ำศพ ช่วยเหลือในการบำเพ็ญกุศลนำพวงมาลามาเคารพศพ เป็นเจ้าภาพสวดอภิธรรมศพด้วย สละเวลามาเป็นเกียรติ ในงานพระราชทานเพลิงศพ อันเป็นโอกาสสุดท้ายในครั้งนี้ นับเป็นเกียรติอย่างสูงแก่ผู้วายชนม์

หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องและไม่เรียบร้อยประการใด ขอประทานอภัยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

บุตร - ธิดา เจ้าภาพ

7 ธันวาคม 2528

พิมพ์ที่ บริษัท สยามออฟเซ็ท จำกัด
9/1 ซอยศรีอักษร ทุ่งมหาเมฆ กรุงเทพ 10120
โทร. 249-1575 - 6 , 249-5415 - 6 , 249-5419 - 20

อภินันทนาการ

จาก

พลเรือเอก อดุล ตุลยานนท์